

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ PROGRAMLAR ENSTİTÜSÜ
HUKUK YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

HAPSETMENİN ALTERNATİFLERİNE GÖZETİM TOPLUMU
ELEŞTİRİSİ BAĞLAMINDA BİR İTİRAZ

Esra BİLEN
119614006

Doç. Dr. Gökçe ÇATALOLUK

İSTANBUL
2024

Hapsetmenin Alternatiflerine Gözetim Toplumu Eleştirisi Bağlamında Bir İtiraz
An Objection to Alternatives to Imprisonment in the Context of the Surveillance
Society Critique

Esra BİLEN

119614006

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Gökçe ÇATALOLUK

İstanbul Bilgi Üniversitesi

Jüri Üyeleri : Dr. Öğr. Üyesi Öznur SEVDİREN

İstanbul Bilgi Üniversitesi

Doç. Dr. Birden GÜNGÖREN BULGAN

Galatasaray Üniversitesi

Tezin Onaylandığı Tarih : 18.09.2024

Toplam Sayfa Sayısı : 104

Anahtar Kelimeler (Türkçe)

- 1) Gözetim
- 2) Şiddet
- 3) Hapishane
- 4) Hapsetmenin Alternatifleri
- 5) Post Panoptikon

Anahtar Kelimeler (İngilizce)

- 1) Surveillance
- 2) Violence
- 3) Prison
- 4) Alternatives to Imprisonment
- 5) Post Panopticon

ÖNSÖZ

Bu tezi yazma fikri 8 yıllık hapisane ziyaretlerinin bir sonucu olarak ortaya çıktı. Hapishanenin tez boyunca anlatmaya çalıştığım korkunç ve insan öğütmeyi hedef alan yapısına rağmen insani duyguların en yoğun ve en güzel halini yaşayan kişilerle yine orada tanıştım. İradeleri ve inançları yeryüzündeki tüm hapishanelerin toplamından büyüktü. Her birine bir tezin önsözüne yazılacak bir teşekkürden çok daha fazlasını borçluyum. Yine de bu tez bir gün ellerine geçerse varlıklarının ve kudretlerinin değmediği yerin kalmadığını görmeleri için, en içten teşekkürlerimi onlara sunuyorum. Varlığınız ve varlığınıza adadığınız, yeryüzünde ve gökyüzünde bilinen ve bilinmeyen her güzel şeye layıktır.

İkinci teşekkürüm tezde çok fazla emekleri olan; danışmanım çok sevgili Gökçe hocam ve canım arkadaşlarım Yağmur ile Muhammed'e. Tezi her yarım bırakma girişimimde beni engelledikleri ve her aşamada fazlasıyla destek oldukları için çok teşekkür ederim. Sabırlarına ve emeklerine gönülden minnettarım. Bir diğer teşekkürüm, bir parçası olmaktan her zaman onur duyduğum ve teze başladığımda yönetiminde olduğum kıymetli derneğim Özgürlük İçin Hukukçular Derneği İstanbul Şubesindeki arkadaşlarıma. Hem yönetimdeki sorumluluklarımı paylaşıp yazım sürecindeki yükümü hafifleterek destek oldular hem de beni her gördüklerinde tezle ilgili bahis açıp mütevazı ilgileriyle tezi bitirmem konusunda motive ettiler. Yoldaşlıkları çok kıymetli, varolsunlar.

Yine çok sevgili Rewşan, Selçuk Abi, Zeki, Haydar Hoca ve Arca Hoca tez yazım sürecinde zaman ayırıp fikirsel tartışma nezaketinde bulundular çok teşekkür ediyorum, iyi ki varlar. Son teşekkürüm koşulsuz destek ve sevgilerini hiç esirgemeyen canım anneme ve babama, çok sevdiğim güzel kardeşlerime, kalbimin neşesi biricik yeğenim Sarya'ya ve kıymetlilerim; Fatma ve Said'e. Ve daha çok küçük bir çocukken hapisanede çift camın ardında tanışıp hayran olduğum, mektuplarıyla büyürken onları arada cam olmadan görebilmek için avukat olduğum canım dayılarıma...

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
ÖZET.....	vii
ABSTRACT	viii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM: HAPİSHANENİN DOĞUŞU	5
1.1. TARİHSEL GELİŞİM	5
1.2. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE HAPİSHANELER.....	13
İKİNCİ BÖLÜM: ŞİDDET VE GÖZETİM ÜRETİM MEKANLARI OLARAK HAPİSHANELER.....	20
2.1. BİR ŞİDDET MEKANI OLARAK HAPİSHANE	20
2.2. BİR GÖZETİM ÜRETİM MEKANI OLARAK HAPİSHANE	27
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: HAPSETMENİN ALTERNATİFLERİ	33
3.1. GENEL OLARAK	33
3.2. TÜRKİYE’DE HAPSETMENİN ALTERNATİFLERİ	37
3.2.1. Hükümden Önce Hapsetmenin Alternatifleri	38
3.2.1.1. Genel Olarak	38
3.2.1.2. Yurt Dışına Çıkış Yasağı.....	39
3.2.1.3. Hâkim Tarafından Belirlenen Yerlere, Belirtilen Süreler İçinde Düzenli Olarak Başvurma Yükümlülüğü.....	41
3.2.1.4. Hâkim Tarafından Belirtilen Mercilere veya Kişilere Çağrıya Uyma Zorunluluğu ve Gerekliğinde Meslekî Faaliyetlere veya Eğitim Programlarına Devam Etme Gerekliliği.....	42
3.2.1.5. Konutunu Terk Etmeme Şartı.....	42
3.2.1.6. Belirli Bir Yerleşim Bölgesini Terk Etmeme Kısıtlaması	44
3.2.1.7. Hâkimin Belirlediği Belirli Yerlere veya Bölgelere Gitmeme Yasağı.....	44
3.2.2. Hükümden Sonra Hapsetmenin Alternatifleri	45
3.2.2.1. Genel Olarak	45

3.2.2.2. Hükümün Açıklanmasının Geri Bırakılması	46
3.2.2.3. Hapis Cezasının İnfazının Ertelenmesi.....	48
3.2.2.4. Denetimli Serbestlik.....	49
3.2.2.5. Koşullu Salıverilme.....	51
3.3. Dünya’da Hapsetmenin Alternatifleri	53
3.3.1. Genel Olarak.....	53
3.3.2. İtalya Örneği.....	56
3.3.2.1. Denetimli Serbestlik.....	57
3.3.2.2. Elektronik İzleme.....	57
3.3.2.3. Toplumsal Hizmet.....	57
3.3.2.4. Rehabilitasyon Programları.....	58
3.3.2.5. Konutu Terk Etmeme.....	58
3.3.2.6. Uyuşturucu ve Alkol Tedavi Programları.....	58
3.3.2.7. Değerlendirme	59
3.3.3. İngiltere ve Galler Örnekleri.....	59
3.3.3.1. Cezanın Ertelenmesi - Suspended Sentence	61
3.3.3.2. Şarh Tahliye – Parole.....	62
3.3.3.3. Kamu Hizmeti Kararı - Community Service Order.....	62
3.3.3.4. Gündüz (Eğitim) Merkezi Gereksinimi ile Denetimli Serbestlik - Probation with Day (Training) Centre Requirement.....	63
3.3.3.5. Gözetim Emri - Supervision Order.....	64
3.3.3.6. Cezanın Ertelenmesi - Deferred sentence.....	64
3.3.3.7. Tahliye – Discharge	65
3.3.3.8. Tazminat Emri - Compensation Order	65
3.3.3.9. Para Cezası - The Fine.....	66
3.3.3.10. Değerlendirme	66
3.4. HAPSETMENİN ALTERNATİFLERİNE YÖNELİK ELEŞTİRİLER	67
SONUÇ.....	83
KAYNAKÇA	87

KISALTMALAR

AIHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AIHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AK	: Avrupa Konseyi
AY	: Anayasa
C.	: Cilt
CGTİK	: Ceza Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun
CPT	: European Committee for the Prevention of Torture – Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi
CCTV	: Close Circuit Television
DSHY	: Denetimli Serbestlik Hizmetleri Yönetmeliğind
e.t	: Erişim Tarihi
HAGB	: Hükmün Açıklanmasının Geri Bırakılması
İHEB	: İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin
MOBESE	: Mobil Elektronik Sistem Entegrasyonu
MÖ	: Milattan Önce
MSHS	: Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin
MÜHFHAD	: Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi
No.	: Numara
OHCHR	: Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
ss.	: Sayfa Sayısı
TDK	: Türk Dil Kurumu
Vol.	: Volume
Y.	: Yıl
YY	: Yüzyıl

ÖZET

18. yüzyılın sonlarında Fransız devriminin etkisiyle birlikte yükselen insan hakları söylemleri ile görkemli ve karanlık şovlarla sergilenen cezalandırmaya daha “insani, Sanayi devriminin etkisiyle de herkesin emek sürecine katılabileceği bir yol aranmaya başlandı. Dönemin ceza hukukçuları arasında da büyük tartışmalara yol açan cezalandırmada her iki beklentiyi karşılayacak hapishane sisteminde karar kılındı. Hapishane o dönem ortaçağ cezaları (ölüm cezası, işkenceler, eziyetler) karşısında insanlığın bir ilerlemesi olarak görülüyordu. İnsan bedenini parçalara ayıran vahşi cezalandırma sahnelerinden sonra büyük bir reform gibi sunulan hapishane sisteminin 400 yıldan fazla bir süredir uygulanmasına rağmen sunulduğu gibi bir reform olmadığı, en az karşı çıkılan cezalandırma yöntemleri kadar şiddet içerdiği ve suç oranları üzerinde azaltıcı bir etkisinin olmadığı anlaşıldı üzerine tekrardan bir tartışma başladı; “Hapsetmenin Alternatifleri Ne olabilir?” Öne sürülen birçok farklı yaklaşımla birlikte hapsetmeye alternatif olarak görülen birçok uygulama oluşturuldu. Bugün hapsetmenin alternatifi olarak görülen bu uygulamalar gerçekten hapishaneye ve hapishanenin olumsuz sonuçlarını ortadan kaldırmaya yönelik bir alternatif niteliğinde mi yahut hapsetmeyle amaçlanan gözetimin sadece şekil değiştirmiş hali mi? Bu tez, bu tartışmaları göz önüne alarak hem bu sorunun sorulmasına götüren tarihsel süreci aktarmayı hem de şimdiye kadar alternatif olarak sunulan sistemlere gözetim mantığının devamı bağlamında bir eleştiri sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Gözetim, Şiddet, Hapishane, Hapsetmenin Alternatifleri, Post Panoptikon

ABSTRACT

At the end of the 18th century, with the effect of the French revolution, a more "humanitarian" way of punishment, which was exhibited with glorious and dark shows with the rising human rights discourses and with the effect of the industrial revolution, a way in which everyone could participate in the labour process was sought. The prison system that would meet both expectations in punishment, which caused great debates among the criminal lawyers of the period, was decided upon. Prison was seen as an advance of humanity in the face of medieval punishments (death penalty, tortures, torments). After the brutal punishment scenes that tore the human body into pieces, a discussion started again after it was realised that the prison system, which was presented as a great reform, was not a reform as it was presented despite being implemented for more than 400 years, that it was at least as violent as the methods of punishment that were opposed and that it did not have a reducing effect on crime rates; "What are the alternatives to imprisonment?" With many different approaches put forward, many practices that were seen as alternatives to imprisonment were created. Are these practices, which are seen as alternatives to imprisonment today, really an alternative to imprisonment and to eliminate the negative consequences of imprisonment, or is the surveillance aimed by incarceration only a changed form of surveillance? Taking these debates into consideration, this thesis aims both to convey the historical process that led to this question being asked and to offer a critique of the systems that have so far been presented as alternatives in the context of the continuation of the logic of surveillance.

Keywords: Surveillance, Violence, Prison, Alternatives to Imprisonment, Post Panopticon

GİRİŞ

İlk insan toplulukları ile MÖ yaşadığı bilinen bazı topluluklarda toplumsal düzeni tehdit eden ve düzenin işleyişinde sorun çıkaran kişiler toplumdan dışlanmış veya tamamen tecrit edilmiştir¹. Yine Eskimolar, Avustralya ya da Kuzey Amerika yerlileri gibi topluluklar arasında da kurallara sıkı sıkıya bağlı kalınmasının sebebi toplumdan dışlanma veya küçümsenip kınanma korkularıydı². Burada aslında tarihsel anlamda ilk suç ve ceza tanımları ile karşılaştığımız söylenebilmektedir. Suç, toplumsal düzeni tehdit etmek anlamına gelirken, ceza da o suçun işlendiği toplumdan dışlanma olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihin akışıyla birlikte sınıflaşma, kentleşme ve devletleşme ortaya çıktıkça suç artık topluma karşı işlenen fiiller olarak ele alınmaktan çıkmış bireyi ve kurumsallaşan iktidarları tehdit eden fiiller olarak sayılmaya başlanmıştır. Cezalandırma da, kralın ya da devletin iktidarını tekrar ve tekrar inşa eden bir araç olarak kullanılmıştır. Örneğin, tarihin şahitlik ettiği kanlı ve vahşi cezalandırma yöntemleri kralın iktidarını halk nezdinde perçinleyen, kralın egemenliğine karşı çıkarak düzeni bozmaya teşebbüs edenin başına neler gelebileceğini karanlık bir tiyatro ile herkese göstermenin bir yoludur. 400 yıldan fazla süredir tarih sahnesinde yer alan hapishaneler ise vahşetin biçim değiştirerek kalın beton duvarlar arkasına alındığı, içerdekilerin kısa süreli ve kanlı işkencelere maruz kalmasalar da uzun süreli gözetim, işkence ve şiddet mekanizmalarına maruz bırakılarak ruhsal ve bedensel ölümünü amaçlayan yapılardır.

Ulus-devletler kendi egemenliklerini sürdürmede muazzam bir korkutma aracı olarak kullandıkları hapishanelerin suçu ortadan kaldırmadığını aksine hapishane sayısında ciddi bir artış yaşandığını³; yine mahpusların “ıslahı”,

¹ **Emre Çıtak**, Bronislaw Malinowski'nin Yabanıl Toplumda Suç ve Gelenek isimli kitabının kriminolojik analizi Antropoloji, <https://doi.org/10.33613/antropolojidergisi.880193> (42), s 71-79.

² **Cemal Bali Akal**, İktidarın İç Yüzü, Dost Kitabevi, Ankara 1998, s 161.

³ **Fatma Karakaş Doğan**, Cezanın Amacı ve Hapis Cezası, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Anabilim Dalı Kamu Hukuku Bilim Dalı, İstanbul 2009 (Yayınlanmış Doktora Tezi), s. 142.

“rehabilitasyonu”, “treatment”, “topluma kazandırılması”⁴ gibi amaçlarında sağlanmadığını aksine mahpusun toplumdan kopmasına yol açtığını⁵ birkaç yüzyıllık pratikte görmüş olsalar da, bu maliyetli sistemi sürdürmekte kararlı görünmektedirler. Yaşadığımız ülke bağlamında ise hapishanesiz bir toplum düşüncesi henüz toplumsal düzeyde konuşulmaya başlayan bir fikir değildir. Aksine bu fikir ortaya atıldığında “peki ‘katiller’, ‘tecavüzcüler’, ‘çocuk istismarcıları’ ne olacak?” gibi sorularla tartışma uç noktalara çekildiği için bu konu henüz sağlıklı bir şekilde ele alınmamıştır. Oysa yine Türkiye’de sık sık yapılan infaz düzenlemeleriyle siyasi mahpuslar⁶ dışındaki tüm mahpuslar için bir şekilde hapishaneden çıkış yolları yaratılırken, yani toplumla karışmasından korku duyulan “suçlular” dışarı salınırken toplumu bu kişilerden koruma iddiasıyla bu sistemi sürdürmek sistemin daha baştan kendisi ve kendi varlık sebebiyle çelişkili bir sistem olduğunu göstermektedir. Bu durumun en yakın tarihli örneği 17 Kasım 2019 tarihinde dünyaya yayılmaya başlayan COVID-19 salgınının başlamasından hemen sonra salgın sebebiyle yapılan, Resmi Gazetede yayımlanarak 14 Nisan 2020 tarihinde yürürlüğe giren ve “2023 Yılı İnfaz Düzenlemesi”⁷ olarak anılan düzenlemelerde siyasi mahpusların infaz düzenlemelerinde kapsam dışı bırakılmasıdır. Dünyayı ele geçiren pandemi salgınında dahi siyasi mahpuslar salıverilmemiş, hapishanelerde tutulmaya devam edilmişlerdir. Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği’nin bu düzenlemelere ilişkin yayınladığı görüşte bu ayrımcı düzenlemeyle ilgili şu

⁴ Çalışmada sıklıkla yer verilen “suçlu”, “ıslah”, “treatment”, “rehabilitasyon” gibi bazı kavramların muğlaklığı (suç nedir, suçlu kimdir, rehabilitasyonu edilmesi gereken anormali belirleyen normal nasıl belirlenmiştir vs) sebebiyle bu kavramlar çalışma boyunca tırnak içerisinde kullanılmıştır.

⁵ **Anthony Giddens**, Sosyoloji, 1. Baskı, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2012, s. 880.

⁶ Siyasi mahpus kavramı çalışma boyunca Türk Ceza Kanunu (TCK) İkinci Kitap Dördüncü Kısmında yer alan; "Devletin Egemenlik Alametlerine ve Organlarının Saygınlığına Karşı Suçlar" başlıklı üçüncü bölüm, "Devletin Güvenliğine Karşı Suçlar" başlıklı dördüncü bölüm, "Anayasal Düzene ve Bu Düzenin İşleyişine Karşı Suçlar" başlıklı beşinci bölümde yer alan suçlar ile Terörle Mücadele Kanununda (TMK) ve Terörizmin Finansmanının Önlenmesi Hakkında Kanunda düzenlenen suçlardan ötürü hapsedilen mahpuslar için kullanılmıştır.

⁷ 2023 Yılı İnfaz Düzenlemesi olarak anılan bu düzenlemeler 5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun’a 7242 sayılı Kanun ile eklenen Geçici 9. Madde ve bu düzenlemenin devamı niteliğinde olan “06/02/2023 Tarihinde Meydana Gelen Depremlerin Yol Açtığı Ekonomik Kayıpların Telifisi İçin Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi İhdası İle Bazı Kanunlarda Ve 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”da yapılmıştır.

ifadelere yer vermiştir; “Özellikle siyasi mahpusların ve belli suçlardan mahkûm olan mahpusların kapsam dışı bırakılması sebebiyle eleştirdiğimiz bu düzenlemenin devamı niteliğinde ve ayrımcılığın derinleşmesine sebep olan yeni düzenleme ile eşitlik ilkesine aykırı değişiklikler yapılarak belli suç tipleri ile siyasi mahpuslar kapsam dışı bırakılmış, denetimli serbestlik, açık hapishaneye ayrılma gibi haklardan yararlanmanın önkoşulu mahpusun işlediği suç olarak belirlenmiştir. Bu sebeple söz konusu infaz düzenlemesinin eşitlik ilkesine ve ayrımcılık yasağına aykırı hazırlandığı söylenebilir.”⁸

Hapishaneye dair tartışmalarda ele alınan bir diğer husus kurulduğu günden bu yana sürekli reform projelerinin uygulandığı, uluslararası hukuk ve denetim kurumlarının tüm raporlarında insanlık dışı ve onur kırıcı muamelelerin yoğun olduğunu tespit ettiği bir kurumun yani kısacası vahşet ve şiddetle ilişkisi hem kişisel hem kurumsal boyutta tespit edilen bir kurum olan hapishanenin toplumu nasıl koruyabileceği, “suçluyu” nasıl “ıslah” veya “rehabilitate” edebileceği tartışmasıdır⁹.

Bu sistemin çelişkileri ile içerdiği şiddeti gören hapishane karşıtı hareketler uzun süredir hapsetmenin alternatifleri tartışmalarına ağırlık vermişlerdir. Birçok ülkede hapsetmenin alternatifleri yasalararak uygulamaya konulmuştur. Çünkü hem ortaya çıkış amacına hizmet etmeyen hem de devletlere korkunç mali yükler yükleyen hapishane sisteminin daha uzun süre sürdürülemeyeceği ortadadır. Ancak yasalaşan alternatif çalışmaların çoğu hapishane ve cezalandırma mantığının çarpıklığını devam ettiren çalışmalardır. Suçu ortadan kaldırma ve yeni bir toplum düzeni yaratma tartışmalarından ziyade var olan sistemin sürmesine katkı sunan ve “suçluları” gözetleme ve gözetleyerek şiddet döngüsünü devam ettirmeye dönük çalışmalar.

⁸ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz; **Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Kuruluşu (CİSST)**, ‘2023 Yılı İnfaz Düzenlemesine Dair Görüşlerimiz’ https://cisst.org.tr/basin_duyurulari/2023-yili-infaz-duzenlemesine-dair-goruslerimiz/ (e.t. 13 Nisan 2024).

⁹ **Işık Ergüden**, Hapishane Çağı: Kapatılan İnsan, Sel Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 65.

Hapsetmeye alternatif olarak sunulan sistemlerin suçu ve “suçluyu” azaltmasının aksine sunulan alternatifler yoluyla yargı sisteminin gözetim ve denetim unsurları birleşerek ağ genişlemesinin (net-widening) tehlikesini arttırması¹⁰ yani bu sistemler yoluyla gözetim altına alınan kişiler çoğaltılması sebebiyle bu tez çalışması hem hapishane sistemine hem de şu anda ona alternatif olarak yaratılmaya çalışılan sistemlere bir eleştiri niteliğindedir. Çalışmada sırasıyla, hapishanenin cezalandırma sahnesinde yerini alma sürecine değinildikten sonra hapishaneye dönük itiraz, şiddet ve gözetim üretimi temelinde gerekçelendirilecektir. Daha sonra Türkiye’de ve dünyada hapishanenin alternatifleri olarak sunulan sistemlere yer verildikten sonra bu sistemlerin neden “hapishane” mantığını devam niteliğinde olduğuna dair görüşler ortaya konulacak. Çalışmanın sonunda doğru bir alternatife giderken yapılan tartışmalara katkı sunma niyetiyle bu konuda bir takım fikirler tartışılacak.

¹⁰ **Öznur Sevdiren**, Alternatives to Imprisonment in England Wales, Germany and Turkey: A Comparative Study, Springer, s. 91.

BİRİNCİ BÖLÜM

HAPİSHANENİN DOĞUŞU

1.1. TARİHSEL GELİŞİM

İlk insan topluluklarında eğer suç olarak görülen fiil aile veya klan fertleri arasında işlenmişse sorun aile veya klan içinde çözülür, aile reisi fiili işleyene ceza verirdi. Bu cezalar daha çok cismani nitelikte olup aile veya klandan kovulma, ilahlara kurban kesme, dini ritüellere katılmama veya ölüm gibi dinsel temele dayanan cezalardı¹¹. Ölüm ve tecrit cezaları en ağır zararlara neden olan fiiller karşısındaki en ağır cezalardı. Hatta toplumdan tecrit edilme ölümden daha ağır sayılabilirdi zira bir yandan tabiat koşulları kişinin toplumdan ayrı olarak yalnız başına hayatını sürdürmesine engel olurdu diğer yandan aile ve klanın himayesinden ayrılan kişi diğer klan ve toplulukların her türlü saldırısına açık hale gelirdi. Burada zarar verici fiilin/suçun tek bir aile veya klan içerisinde işlenmesi halinde cezalandırma bakımından güçlük yaşanmadığı zira ceza vermeyi sağlayan ortak bir aklın olduğu görülür.¹² Zira ilkçağda “suçlu” toplumun bir düşmanı olarak görülürdü ve ona karşı bütün araçlarla mücadele etmek konusunda herkes hemfikirdi¹³. Ancak suçun farklı aile veya klanlar arasında işlenmesi durumunda ise öç alma usulü devreye giriyordu. Öç almanın bir sınırının bulunmaması ve öç alma kurumunun aile ve klanlar arasındaki savaşı devamlı kılması gibi nedenlerden ötürü uzlaşma kurumunun da ilk insan topluluklarında ortaya çıktığı görülür. Uzlaşma hem öç almada belli bir sınır çizmeye yarayan kısasa kısas kurumunu hem de bugünkü anlamda suçtan zarar görenin zararının gidermeye yarayan uyuşma kurumlarını doğurmuştur¹⁴. Kısas, bir zarara sebebiyet veren kişiye aynı miktar ve yoğunlukta zarar verilmesine olanak sağlayan kurumdur. Uyuşma ise öç alma hakkı bulunan aile veya klana

¹¹ Veli Özer Özbek / Koray Doğan/Pınar Bacaksız, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 13. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2022, s 87

¹² Sulhi Dönmezer/ Sahir Erman, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Cilt I, 14. Bası, Der Yayınları, İstanbul 2016, s 49.

¹³ Timur Demirbaş, İnfaz Hukuku, 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, 2013, s 97.

¹⁴ Özbek / Doğan/Bacaksız, s 87.

belirli bir mal vererek bu haktan vazgeçmelerine böylece savaş çıkmasına engel olmaya yarayan kurumun adıdır¹⁵.

Bilinen ilk yasalarda da genel olarak diyet (uzlaşma ve uyuşma) usulüne rastlanılmaktadır. Örneğin bir Akad krallığı olan Esunna krallığının kanunları olarak bilinen Esunna Kanunlarında yaptırım olarak genellikle diyet görülür. Yine Urnammu Kanunları ve Hammurabi Kanunları da diyet usulünü benimsemiş eski kanunlardandır. Hammurabi Kanunları genel olarak sert hükümler içerse diyet hükümlerinin de yer aldığı bilinmektedir¹⁶. Bu da özellikle ilk insan topluluklarının cezalandırma mantığından ziyade suçun sonuçlarını ortadan kaldırma ve mağdurun zararlarını hafifletme yoluna gittiğini gösterir.

Eski Yunan ve Roma Hukukunda da uzlaşma hükümlerinin yanında kısas hükümlerinin varlığını sürdürdüğü bilinmektedir. Ancak Ortaçağa gelindiğinde mülkiyet kavramının ortaya çıkmasıyla ve yeni bir toplumsal yapılaşmanın başlamasıyla birlikte artık aile-klan anlayışının değiştiği görülür. Bu değişim bugüne kadar yerleşen uygulamaları da değiştirdi. Örneğin bu zamana kadar mağdura verilen diyet/ uzlaşma bedeli ortaçağda artık krala veriliyordu¹⁷. Dolayısıyla bu dönemde yargının ilk defa bir gelir kaynağına dönüşmesine rastlanılmıştır. Hem işlenen suçlar sebebiyle ödenen para kralın hakkı olarak görülüyordu hemde bedensel cezaların halka açık yerlerde infazı sayesinde kralın egemenliği bir kez daha inşa ediliyordu.

Fransız Devrimi'ne kadar hüküm altında tutulan 1670 Kararnamesi'nde sürekli kürek cezası, kırbaqlama gibi bedene eza çektiren cezaların yanında asılma, elleri kırıldıktan sonra asılma, dilleri kesildikten veya delindikten sonra asılma, canlı canlı yakma, önce boğup sonra yakma, dil kesildikten veya delindikten sonra canlı canlı yakma, dört at tarafından vücudun çekilmesi suretiyle öldürölme veya kafanın kırılması suretiyle öölme mahkum etme gibi

¹⁵ Dönmezer/ Erman, s 51.

¹⁶ Özbek / Doğan/Bacaksız, s. 88.

¹⁷ Özbek / Doğan/Bacaksız, s. 93.

vahşi öldürme cezaları da yer almıştır¹⁸. Nitekim insanlık tarihi için çok uzun sayılabilecek bir dönem boyunca bedene azap çektirme cezalandırmanın temel hedefi olmuştur. Zira azap çektirmenin egemenler için egemenliğin tesisinde çok işlevsel bir rolü vardır. Suç işleyerek hükümdarın/kralın yarattığı düzene karşı gelen kişinin cezalandırılması yoluyla hükümdarın ihtişamlı gücünü herkese göstermeye ve hatırlatmaya ihtiyaç duyulmuştur.

Michel Foucault'un *Hapishanenin Doğuşu* kitabı; 1757 yılında kral olan babasını öldüren Damiens'in halkın gözü önünde azap çektirilerek vahşice öldürülmesi anlatısıyla başlamaktadır. Damiens, şehrin merkezinde yer alan Grève Meydanı'nda memeleri, kolları, kalçaları, baldırları kızgın kerpetenle çekildikten sonra kerpetenle çekilen yerlerine erimiş kurşun, yağ gibi maddeler dökülen, sonra da bedeni dört ata çektirilip parçalatılan bir "suçlu"dur¹⁹. Kitabın devamında bu cezalandırma biçimi en başlarda insanlara seyirlik birer sahne gibi geliyorken zamanla bunun insanlık dışı bir yöntem olduğuna kanaat getirilmesi sebebiyle "cezalandırmanın" Foucault'un deyiimiyle daha ağırbaşlı, daha incelmış, daha gizli kapaklı bir acılar oyununa yani hapishane sistemine çevirilmesi anlatılmaktadır. Ancak hapishane ve kapatılma, tarih sahnesinde doğrusal bir zaman çizgisinde ortaya çıkmamıştır. Milattan önceki (MÖ) zamanlardan başlayarak tarihin belirli dönemlerinde ve belirli yerlerde hep kullanılmıştır. Bu kullanım alanları her ne kadar bugünkü anlamda kurumsallaşmış bir ceza sistemi anlamına gelmiyorsa da kapatılmanın her zaman bir suç ve ceza ile özdeşleştiriliği görülmektedir. Örneğin ilk yazılı kanun sayılan ve MÖ 1750 Hammurabi Kanunlarında her ne kadar "göze göz, dişe diş" gibi ilkel öç alma mantığının hakim olduğu görülse de²⁰ bu misilleme ya da kısas mantığı uygulanırken suçun türüne göre "suçlunun" belli bir alanda tutulması

¹⁸ Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, (çev: Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara 1992, s. 39.

¹⁹ Foucault, (çev: Kılıçbay), s. 3.

²⁰ The Code of Hammurabi, <https://avalon.law.yale.edu/ancient/hamframe.asp> (e.t. 23 Mart 2024).

zorunluluğu olduğu da bilinmektedir²¹. Yine Asur, Hitit ve Sümer yazıtlarında yer alan diyaloglar arasında hapishane (carcer) kavramına yer verilmiş, ancak burada hapishane; mahkeme ya da infazı bekleyenler için bir ‘tutma’ yeri olarak kullanılmıştır²².

Kısacası hapishane/zindan/kapatılma, Sümerlerden başlayan Antik Yunan, Roma, Bizans İmparatorluğu’yla devam edip günümüze gelen süreçte toplumsal düzene veya kralın/imparatorun düzenine aykırı davranıp suç ile ilişkilendirilenlerin veya yargılamaya tâbi tutulanların belirli sürelerle kapatıldığı mekanlar olarak varlığını epey eski bir süreye dayandırmaktadır²³. Kapatılma olgusunu hapis cezası olarak dönüştüren ise kilise olmuştur. Çünkü kilise hukukunda ceza, cismani bir azaptan ziyade bir yoksunluk şeklinde çektiriliyordu. Kilise hukukuna göre nasıl ki bir rahibin yükselebilmesi için yalnızlık çekmesi gerekiyorsa günahkarların da temizlenebilmeleri için yalnızlık çekmeleri gerekmektedir. Bu sebeple tam anlamıyla hapishane kurumu olmasa da manastırlarda özel olarak ayrılan odalarda hapis cezasına rastlanırdı²⁴. Yine hapishanenin bir tutma yeri olarak değil de bir ceza yeri olarak kullanımının ilk defa manastırlarda uygulandığı düşünülmektedir. 817 yılında Aachen’deki bir toplantıda, manastır rahiplerinin hafif durumlarda hapsedilebileceği kabul edilmiştir²⁵.

Bu “köklü” tarihe rağmen hapishanenin kurumsallaşması ilk ortaya çıkışından bin yıllar sonra olmuştur. Zira cezalandırmanın amaçları tartışmasında cezanın geçmişe dönük ödetici yanı ile geleceğe dönük önleyici, caydırıcı ve

²¹ **Mustafa Peköz**, Küresel Dünyada ve Türkiye’de Cezaevleri, Vivo Yayınevi, İstanbul 2021, s. 16.

²² **Riemschneider, Kaspar K.** “Prison and Punishment in Early Anatolia” *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, vol. 20, no. 1, 1977, ss. 114–26, *JSTOR*, <https://doi.org/10.2307/3632053> (e.t. 20 Ocak 2024).

²³ **Peköz**, s. 16.

²⁴ **M.Emin Artuk/ Ahmet Gökçen/ Caner Yenidünya**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 10. Baskı, Adalet Yayınları, Ankara 2016, s 747.

²⁵ **Demirbaş**, İnfaz Hukuku, s 102.

toplumu savunmacı²⁶ yanlarının hapishane sisteminde nasıl vücut bulacağı hapishane tartışmalarının yapıldığı dönemin yaşlı hukukçuları arasında anlam bulamamıştır²⁷. “Suçlu”nun” dört duvar arasına kapatılmasında nasıl bir fayda vardır? Kime, nasıl bir faydasının bulunup bu sistemin kurumsallaşmasını anlamaya çalışırken hapishanenin doğuşunun denk geldiği tarih olan 18. yüzyılın sonunda dünyada yaşanan gelişmelere bakmakta yarar bulunmaktadır.

Bugünkü anlamda hapishanenin tarihi aslında kapitalizmin tarihiyle koşuttur. Zira işçi sınıfının gözetim altında tutularak denetlenebilir hale getirilmesi ve daha çok işgücünün yaratılması sanayi devriminin önemli amaçlarındandır. Örneğin bu çalışmada sıklıkla değinilecek olan Panoptikon Sisteminin her ne kadar birçok kişi tarafından hapishane ve mahpuslar için tasarlanan bir sistem olduğu düşünülse de aslında ilk başta işçileri gözetlemek için tasarlanan bir sistemdir. Yine Panoptikon fikrinin yaratıcısı Jeremy Bentham olarak bilinse de; tarihsel olarak göz ve gözetleme sistemini gökyüzünden yeryüzüne indiren Panoptikon sisteminin fikrinin sahibi aslında Jeremy Bentham’ın kardeşi Samuel Bentham’dır. Samuel Bentham, 1780 yılında Prens Potemkin için çalışmak üzere Rusya’ya gittikten sonra çok sayıda Rus köylüsünün çalıştığı bir malikanenin sorumlusu yapılmıştır. Bentham, birçok iş kolunun olduğu malikanede çalışan çok sayıda işçiyi gözetim altında tutmak için merkezi denetim ilkesine dayanan ve bu sayede çok sayıda işçinin denetim altında tutulmasını sağlayan böylesi bir fikri ortaya atmıştır. Bu fikrin hapishane ile ilişkilendirilmesi ise fikrin ortaya atıldığı dönem ile İngiltere’de yeni bir ıslahevi arayışının olduğu zamanların aynı döneme denk düşmesiyle olmuştur. Bu denk geliş Jeremy Bentham’ın, kardeşinin bu “dahiyane” fikrini birçok amaca hizmet edecek şekilde kullanılması önerisini ortaya atmasına sebep olur ve okul,

²⁶ **Duygu Çağlar Doğan**, Hapis Cezasına ve İnfazına Seçenek Kurumlar, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara, 2020, Doktora Tezi, s. 7.

²⁷ **Ergüden**, s. 68.

hapishane, fabrika, hastane gibi kapatılma mekanlarının aynı işleyişle yeniden inşa edilebileceğini düşünmüştür²⁸.

Hapishane sisteminin tüm çelişkilerine rağmen o dönem kabul görmesinin ve bu denli kurumsallaşmasının bir diğer sebebi ise 18. yüzyıl'da Avrupa'da yapılan devrimlerdir. Özellikle Fransız Devrimi'nden sonra Avrupa'da "insani" bir cezalandırma konusunda arayışa girilmiş ve hatta Duquesnoy adlı araştırmacı daha "insancıl" hastane ve hapishaneler üzerine rapor hazırlamakla görevlendirilmiştir²⁹. Zira 1656 yılında Fransa'da kurulan ve "Genel Hastane" adı verilen büyük kapatma olayından sonra³⁰ Avrupa'da çeşitli hapishaneler kurulur ve azımsanmayacak bir nüfus kapatılmıştır³¹. Bu kapatılmada amaç sadece "suçluları" kapatmak değildir. Çalışma dışı kalan herkesi üretim sürecine dahil edebilmek için bu mekanlar kurulmuştur. Ancak kurulan hapishaneler, hastaneler o kadar kötü durumda ve yaşanılmayacak haldedir ki, devrimin etkisiyle kapatma mekanlarını hem daha "insani" hale getirecek hem de tüm herkesi emek sürecine katacak bir sistem arayışına girilir.

Yine Fransız Devrimi'nin etkisiyle insan için özgürlüğün değeri de anlaşılmış ve caydırıcı olması açısından "ceza" olarak o insandan en değerli şeyin yani özgürlüğün alınması hususunda fikir birliğine varılmıştır³². Cezalandırma biçimlerine, tarihte ve tarihteki değişikliklere bakıldığında zaman ilgili dönemlerdeki toplumsal değerlerle yani, o dönemde neyin değerli olarak anlaşıldığını, neye değer verildiği ile örtüşmektedir. Örneğin Aydınlanma Dönemine kadar, insanların bedenleri üzerinden cezalandırma gerçekleşmesinin

²⁸ **Barış Çoban / Zeynep Özarslan**, Panoptikon: Gözün İktidarı, 2. Baskı, Su Yayınları, İstanbul 2016, s. 78.

²⁹ **Michel Foucault**, İktidarın Gözü, (çev: **Işık Ergüden**), 4. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2015, s. 93.

³⁰ Foucault, Deliliğin Tarihi adlı eserinde "Genel Hastane"yi kapatılma tarihinin önemli kırılma noktalarından biri olarak değerlendirir zira bu hastane kurulduktan kısa bir süre sonra Paris nüfusunun 1/3'ü buraya kapatılır.

³¹ **Michel Foucault**, Deliliğin Tarihi, (çev: **Mehmet Ali Kılıçbay**), 7. Baskı, İmge Yayınevi, Ankara 2017, s. 90.

³² **Sena Elturhan Gül**, Kısa Süreli Hürriyeti Bağlayıcı Cezalar ve Hürriyeti Bağlayıcı Cezalara Seçenek Yaptırımlar, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Bilim Dalı, Mersin 2016 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 1.

sebebi bu döneme kadar insanın, bireyin özgürlüğüne, özgür iradesine henüz bugünkü kadar değer verilmediği için ve toplumun alt sınıflarından bir bireyin zaten kendi bedeninin dışında bir şeyi olmamasından kaynaklı olarak tek cezalandırma yönteminin beden üzerinden olduğu görülmektedir³³. Aydınlanmadan itibaren hapisanenin esaslı bir rol oynamasının bir diğer sebebi Ortaçağ'da uygulanan vahşi cezalar karşısında bedenin dokunulmazlığını garanti etmesi ve hürriyetten yoksunluk vasıtasıyla zengin ile fakiri aynı tarzda buluşturmasından kaynaklanmıştır³⁴.

Diğer yandan hapisanelerin ortaya çıkışı Merkantilizm ve Kalvinizm ile de bağlantılıdır. 17. yüzyıl ortalarında Merkantilizm döneminde 30 yıl Savaşları nüfusun ve iş gücünün azalmasına sebep olmuştu. Oysa Merkantilizm ortaçağın feodal yapısının dışında insanların çalışkan zanaatkarlığından beslenmiştir. Bu düşünce Kalvinizm vasıtasıyla daha da kuvvetlenmiş buna göre çalışma görevi yaşamın gerçek hedefi olmuştu. Kalvinistler için yoksulluk ve dilencilik günahı. Yoksullar çalışmak ve çalışmaya teşvik edilmek zorundaydılar. Ancak 16. yüzyılın ortalarına gelindiğinde iş imkanlarındaki artışa uygun bir nüfus artışı gerçekleşmiyordu. Özellikle İngiltere ve Fransa'nın nüfus artışı, din savaşları sebebiyle durmuş ve hatta çok azalmıştı. Yine Almanya'da da 30 yıl savaşlarının sonucunda Almanya nüfusu epey azalmıştı. Baz yazarlara göre nüfus 18 milyondan 7 milyona kadar düşmüştü. Merkantilizm döneminde insanlar iyi yaşam koşulları için dileniyordu. Her hafta dilenciliğin neden olduğu işgücü azlığı şikayetleri vardı. 17. yüzyılın sonunda serseriliği ve dilenciliği bastırmak için hapisaneler kullanılmaya başlandı. Devlet, kanun koyucu ve idari sistemin yardımıyla emre hazır duran iş gücünü onun yeni amaçlarında kullanacaklardı. Yani hapisane 16. ve 17. yüzyılda bir çok savaşın sonucu olarak artan serseri ve dilencilere karşı etkili bir araç olarak görüldü. Bu dönemde hapisanede

³³ **Galma Akdeniz**, İktidarın Adaleti: Cezalandırma, Spotify, Podfresh:hapishaNE?, 4 Nisan 2022, <https://open.spotify.com/episode/0sVpKMU4VmJsyYwDEOPmK1?si=b948iAxKSrWsbuin1pgW0A> (ET: 13 Nisan 2024).

³⁴ **Demirbaş**, İnfaz Hukuku, s 97.

çalışmanın reddedilmesi halinde kişiye sadece su ve ekmeğin verildiği gıda kısıtlamasına gidiliyordu³⁵.

Ayrıca 1600'de İspanya'da başlayan ve bütün Avrupa'ya yayılan bir ekonomik kriz vardı. Bu ekonomik kriz esnasında başıboş dolaşan nüfusun tehdit oluşturması sebebiyle kapatılması gerekliliği düşünülmüştür. Bu kesimi kapatmak için iki neden olduğu öne sürülmektedir: Birincisi, kriz esnasında başıboş kişilerin oluşturduğu tehdidi bertaraf etmek için; ikincisi ise kriz bittikten sonra bu kişileri ucuz emek olarak kullanabilme arzusudur. İşte o zaman daha önce salgın hastalıklar için kurulmuş olan hastaneler bu insanları kapatmak için kullanılmıştır ve fakat bir süre sonra bunun çok da iyi bir yöntem olmadığı keşfedilmiştir. Zira hem çok fazla kişi kapatıldığı için ekonomiye ciddi bir yük yüklenmiş olduğu hem de kapatılan kişilerde çok farklı kategoriler bir araya geldiği için çok fazla sorun çıktığı gözlemlenmektedir. Çünkü kapatılanlar içerisinde liberterler, suçlular, dilenciler, hastalar, akıl hastaları gibi birçok insan vardır ve bu kişiler birbirlerine zarar vermeye başlamışlardır. Dolayısıyla bu çözümün hem ekonomik bir çözüm olmadığı hem de çalışanları çalışmaktan alıkoyduğu düşünülmüştür. Dolayısıyla şöyle bir çözüm bulunmuştur; çalışabilecek durumda olanları dışarı çıkartılması, çalışamayacak durumda olanların ise kapatılmaya devam edilmesi ancak kapatırken bu kişilerin farklı gruplara ayrılması fikri ortaya atılır. Yani “akıl hastası” olanlar için ayrı bir mekan, hasta olanlar ayrı bir mekan, “suçlular” için ayrı bir mekan ihtiyacı doğar³⁶. Bu keskin ayırım Fransız Devrimi döneminde yapılır ve akıl hastaları tımarhaneye, gençler ıslahevlerine, suçlular hapisaneye gönderilir³⁷.

³⁵ **Demirbaş**, İnfaz Hukuku, s 111.

³⁶ **Ferda Keskin**, Yok Etmenin Büyük Hazzı: Kapatılma, Spotify, Podfresh:hapishaNE? hapishaNE?, 10 Mart 2022, <https://open.spotify.com/episode/0HsTTzVL6Nml80vkTTRx8a?si=ohNVDtjSSL2oV1OsIav9Rw> (e.t. 1Nisan 2024).

³⁷ **Michel Foucault**, Büyük Kapatılma, (çev: **Işık Ergüden ve Ferda Keskin**) , 3. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011, s. 106.

Foucault'ya göre aslında bu üç kurum, yani hastane, akıl hastanesi ve hapisane, bu ekonomik kriz dolayısıyla başlayan büyük kapatılma pratiğinin evrilmesinden ortaya çıkmıştır. Bu evrilme burjuvazinin kendi iktidarını tüm topluma yayma çabası ve kapitalizmin temellerin atılması olarak da okunabilir. Burjuvazi bunu o kadar büyük bir “incelikle” yapmıştır ki hem iktidarını genişletmiş hem de vahşi cezalandırma yöntemlerine karşı sunduğu “insani” çözüm önerisi ile “onurlu” olma şerefini üstlenmiştir. Böylece hem üretime katılmayan herkesi (suçlu, hasta, deli) gözetleyip onları “ıslah” ederek üretim süreçlerine katmayı amaçlamıştır hem de ideolojisini ustalıkla yaygınlaştırmıştır. Dolayısıyla kapatılma mekanlarının aslında hem tarihsel ihtiyaçların hem de değişimlerin sonucunda ortaya çıktığı da söylenebilmektedir.

1.2. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE HAPİSHANELER

Yukarıda da belirtildiği üzere 17. yüzyıla kadar hapisaneler bugünkü işleviyle kurumsal olarak “suçluların” cezalandırıldığı yerler olarak kullanılmamıştır. Ölüm cezasına çarptırılanların idama kadar bekletilmesi gibi amaçlar için kullanılan zindanların/hapisanelerin tarihte iktidara geçen egemenlerin karşıtlarını ömür boyu kapattıkları zindanlar olarak da karşımıza çıkmıştır. Ancak bugünkü anlamıyla bir “suçlunun” cezasının infazı için kapatılmasına ilk defa 1555 yılında İngiltere’de rastlanmaktadır. Kral tarafından Piskopos Ridley’in emrine tahsis edilen Bridgewell Şatosunda belirlenen iş esasına göre mahpusların cezalarının infazı gerçekleştirilmiştir. Bridgewell kilisenin talebi üzerine o dönem artan serseri, dilenci ve küçük hırsızlıkların yükünü azaltmak amacıyla bir çalışma evi olarak düzenlenmişti. Dolayısıyla buradaki ilk amaç cezalandırma değil çalıştırmaydı³⁸. Ancak yine de bazı düşünürlerce ilk hapisane olarak kabul edilir. Daha sonraki tarihsel gelişim ise tarihçiler arasında tartışmalıdır. Zira bazı yazarlar ilk infaz kurumu olarak inşa

³⁸ Demirbaş, İnfaz Hukuku, s 110.

edilen hapishanenin Amsterdam’da olduğunu iddia ederken bazıları da İtalya olduğu kanısındadır³⁹.

Her ne kadar ilk hapishane konusunda belirsizlikler olsa da, bugün kurumsallaşan hapishane modelinin oluşumuna kadar bir takım hapishane modellerinin tartışıldığı bilinmektedir. En önemlileri sayılabilecek modeller; Amsterdam Modeli (Topluluk), Pennsylvania Modeli (Hücre), Auburn Modeli (Karma), İrlanda Modeli (Dereceli), Panoptikon Sistem ve Yeni Sistemdir.

Amsterdam Modeli, Müşterek Hapis veya Topluluk Sistemi olarak adlandırılan modelinin ortaya çıkmasına sebep olan olay, Amsterdam Mahkemesi’nin 1588 yılında onaltı yaşında yargılanan bir çocuk hakkında ölüm cezası vermek yerine, devlet tarafından eğitilip iyileştirilme kararı verilmesidir⁴⁰. Bu karar verilmiştir çünkü o dönemler Amsterdam’da işlenen fiilin cezalandırılması yerine, fiili işleyen kişinin sosyalleştirilmesi ve “iyileştirilmesi” tartışmaları bulunmaktaydı. Bu düşünceyle birlikte mahkeme temsilcileri ceza hukukunda korkutma düşüncesinden vazgeçilmesini talep etti ve bu karar verildi⁴¹. Bu sistemde gece ve gündüz diğer mahpuslarla birlikte bulunarak cezalarını tamamlayan mahpuslar gündüzleri kendilerine verilen tahta ve iplik işleriyle uğraşırlar; ayrıca dini yönden eğitim de alırlardı⁴². Amsterdam modeli genel olarak dilencilere ve genç “suçlulara” yöneliktir. Burada tutulanlara zorunlu olarak uygulanan çalışma ortak alanda yürütülmüştür. Ayrıca çalışma karşılığında bir ücret verilmiştir. Zaman kullanımı açısından katı kurallar altında tutulan mahpuslar sürekli gözetim altında ve ayrıca yoğun bir ruhani metin okuma programına tâbi tutulmaktadır⁴³. Bu modelde mahpusların birlikte tutularak cezalarının infaz edilmesi sebebiyle “müşterek hapis (topluluk)

³⁹ **Mehmet Emin Artuk / Mehmet Emin Alşahin**, “Hapis Cezalarının ve Cezaevlerinin Tarihi Gelişimi”, MÜHFHAD, Y. 2015, C. 21, S. 2., Mehmet Akif Aydın’a Armağan, ss. 297-338, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/272845> (ET: 14 Nisan 2024), s. 147.

⁴⁰ **Doğan** s. 90.

⁴¹ **Demirbaş**, İnfaz Hukuku, s 109.

⁴² **Veli Özer Özbek**, İnfaz Hukuku. (16. Baskı), Seçkin Kitabevi, Ankara 2023.

⁴³ **Doğan** s. 90.

sistemi” de denilmektedir⁴⁴. İlk başta erkekler için oluşturulan Amsterdam Hapishaneleri’nin, işgücü dışında kalan gençleri, dilencileri, serseri ve avareleri çalıştırmak ve dini metinler yoluyla “ıslah etmeyi” amaçlayan görevleri vardır.⁴⁵ Ancak bu modelde her türden suç işleyen kişinin aynı yerde bulunması ve özellikle yetişkinlerle çocukların bir arada tutulması gibi sebeplerden ötürü hapishaneden beklenen “ıslahın” gerçekleşmediği düşüncesi mevcuttur⁴⁶.1597 yılında kadınlar için de açılan Amsterdam hapishanesinin üzerinde yazan “Korkma! Kötülüğe karşılık vermeyeceğim, aksine iyiliğe zorlayacağım. Ellerim serttir, duygularım sevgi doludur” cümlesi Amsterdam modelinin anlayışını yansıtmaktadır⁴⁷.

Pennsylvania Modeli veya Hücre Sistemi olarak adlandırılan model ise müşterek sistemde mahpusların bir arada tutulması sebebiyle ortaya çıkan sakıncalardan ötürü mahpusların birlikte değil hücrelerde tek başlarına tutulmaları gerektiğine karar verilmesi ile ortaya çıkmıştır⁴⁸. İngiltere’de inançları nedeniyle ağır cezalara uğramaları sebebiyle Pensilvanya’ya göç eden ve Pensilvanya eyaletinin kurucusu olan Quakerler bu sisteme öncü olmuşlardır. Quakerler 1776’da dini sebeplerle yönlendirilen Fildelfiya Cezaevi Vakfını kurmuşlardır. Bu vakıf ile başlayan cezaevi reformu başka hapishanelerin açılmasına götürmüştür. Quakerler olarak adlandırılan dini grubun kuruluş ruhuna göre ölüm cezası bağışlananlar burada tecrit edilirdi. Fildelfiya Cezaevi Vakfı 1829’da Doğu Cezaevini-*Eastern Penitentiary* kurmuştur. Bu kurumda çok sayıda hükümlü tek kişilik hücrede tutulabiliyordu. Burada hükümlünün vicdanı üzerine kuvvetli etki yapmak için tecrit derinleştirilmişti. Hükümlünün mutlak yalnızlıkla kendi suçundan nefret etmeyi düşün düşünülüyor vicdan azabının onun tek kişilik hücrede rahatsız edeceği kabul ediliyordu. 1829 yılında

⁴⁴ **Bernard Bouloc**, Pénologie, Paris 1991, s.118 (Aktaran:**Artuk / Alşahin**, s. 158).

⁴⁵ **Hüseyin İnce**, Türk Ceza Hukukunda Kısa Süreli Hürriyeti Bağlayıcı Cezalara Seçenek Yaptırımlar, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul 2006 (Yüksek Lisans Tezi) s. 20.

⁴⁶ **Elturan Gül** s. 21.

⁴⁷ **Demirbaş**, İnfaz Hukuku, s 109.

⁴⁸ **Elturan Gül** s. 22.

açılan bu hapishaneyi dünyanın değişik yerlerinden ziyaret eden kişiler oldu. Cezaevini ziyaret edenler arasında olan İngiliz yazar Charles Dickens, “burada yatanların çektiği manevi işkence, bedeni işkence olsa, bu kadar tahribat yapmazdı” diyerek hapishane felsefesinin ölümcül olduğunu belirtmiş, mahpusların sessizlik ve hücreden çıkmadan çalışma esasına dayanan ayrımcı sistemin sonuçlarını vurgulamıştır.⁴⁹ Sisteme, Pennsylvania Sistemi denilmesinin sebebi ise, 1790 yılında Pennsylvania’da Walnut Street Hapishanesi adı verilen bir hücre hapishanesinin inşa edilmesinden kaynaklanmaktadır⁵⁰. Bu modelde mahpusların birbiriyle temasına izin verilmemiştir. Öyle ki, gün içinde çok sınırlı bir zaman diliminde hücrelerinde çıkartılan mahpusların birbirlerini görmemeleri için mahpuslara göz yerleri delikli bir başlık takılmıştır⁵¹. Yine mahpusları ziyarete gelen kişiler onları sadece hücrelerinde görmüşlerdir⁵². Mahpuslara verilen dini eğitimlerde, mahpuslar rahibin sadece sesini duymuş, rahibi görememişlerdir. Mahpuslar bu modelde de çalıştırılmış, ancak sadece hücrelerinde çalışmaya izin verilmiştir⁵³. Bu modelde mahpusların toplumdan ve hapishanede herkesten soyutlanıp yalnız kalarak işledikleri suçlardan pişman olacakları böylece düzelmeyi isteyerek ıslah olacakları gibi bir düşünce mevcuttur⁵⁴. Ancak mahpusların bir kısmı burada konuşma ve iletişim kurma yeteneklerini kaybedip intihara sürüklenmiş bir kısmı

⁴⁹ Demirbaş, İnfaz Hukuku, s 119.

⁵⁰ Jacques Voulet, Les Prison, Paris 1951, s. 13, (Aktaran:Artuk / Alşahin, s. 158), Kayıhan İçel / Füsun Sokullu Akıncı / İzzet Özgenç / Adem Sözüer / Fatih Selami Mahmutoglu / Yener Ünver, İçel Yaptırım Teorisi, İstanbul 2000, s. 87.

⁵¹ Boulloc, s.119, (Aktaran:Artuk / Alşahin, s. 161), Sulhi Dönmezer / Sahir Erman, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Genel Kısım, Cilt:II, 12. Bası, İstanbul 1999, s.625; Gaston Stéfani / Georges Levasseur / Roger Jambu-Merlin, Criminologie et science pénitentiaire, 2. Edition, Paris 1970, s.348, (Aktaran:Artuk / Alşahin, s. 158).

⁵² Donnedieu De Vabres, Traité de droit criminel et de législation pénale comparée, 3. Edition, Paris 1947, s. 335, (Aktaran:Artuk / Alşahin, s. 160).

⁵³ Boulloc, s.119, (Aktaran:Artuk / Alşahin, s. 161); Paul Logoz, Commentaire du code pénal suisse. Partie générale, Neu-châtel-Paris 1939, s.163 (Aktaran:Artuk / Alşahin, s. 161); Dönmezer / Erman, II, s. 625.

⁵⁴ Elturan Gül s. 23.

da akıl hastası olmuştur. Bu sebeple, bu modelin uygulanmasına son verilerek Auburn Sistemi'ne geçilmiştir⁵⁵.

Auburn Modeli, Sessizlik Modeli veya Karma Model olarak adlandırılan model ise yukarıda anılan Topluluk Modeli ile Hücre Modeli'nin olumsuz yönlerini ortadan kaldırmak amacıyla her iki sistemin “olumlu” yönlerinin alınmasıyla oluşturulan infaz sistemidir. 1823 yılında Auburn Bölgesi'nde hayata geçirilen sistem, bölgenin ismiyle anılmıştır⁵⁶. Bu sistemde mahpuslar geceleri yalnız başlarına tutulmakta, gündüzleri ise atölyelerde düşük bir ücret karşılığında birbirleriyle konuşmalarının yasak olduğu bir gözetim altında çalıştırılmaktadır. Mahpusların birbiriyle konuşmasının yasak olduğu bu sistemde mahpuslar hücreleri dışında oldukları tüm zamanlarda önlerine bakarak sessizce çalışmak zorunda bırakılmışlardır⁵⁷. Mutlak sessizliğin hakim olduğu bu sistemde mahpuslar ancak gardiyanların izni ile konuşabilmişlerdir. Ayrıca mahpusların aile ziyaretleri de bu sistemde yasaktır⁵⁸. Auburn Sistemi, sürekli bir üretim ve disiplin olması sebebiyle kimi hukukçularca savunulmuşsa⁵⁹ da bu sistemin insan haklarıyla ne denli uyduğu tartışmalıdır. Bu sistem günümüzde konuşma yasağı kaldırılarak bazı bölgelerde kendini devam ettirmektedir⁶⁰.

İrlanda Modeli veya Dereceli Sistem olarak anılan sistem ise mahpuslara uygulanan baskının kademeli olarak düşürülmesi olarak özetlenebilmektedir. Bu sisteme göre mahpus, önce Hücre Sistemi'nde olduğu gibi gece ve gündüzleri kendi hücrelerinde tutulmaktadır. Belli bir süreden sonra mahpus gündüz sessiz çalışmaya alınıp geceleri yine hücrelerine götürüldüğü Karma Sistem'e geçirilmektedir. Bir süre sonra mahpusun iyi halli olması halinde koşullu salıverilme ile mahpusun tahliyesi mümkündür. Çalışma ve iyi hali esas olarak

⁵⁵ **Doğan Soyaslan**, “Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların İnfaz Rejimleri”, İnfaz Hukukunun Sorunları Sempozyumu, 24/25.11.2000, Ankara, s. 164.

⁵⁶ **Mustafa Avcı**, Hürriyeti Bağlayıcı Cezalara Seçenekler, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1994, s. 90.

⁵⁷ **Demirbaş**, İnfaz Hukuku, s. 120.

⁵⁸ **Dönmezer / Erman**, II, s. 625.

⁵⁹ **Elturan Gül** s. 24.

⁶⁰ **Doğan** s. 103.

hükümlüye not verip bu notlara göre hükümlünün ceza süresinin belirlenmesini esas alan bu sistem 1840 yılında Maconochie tarafından Norfolk adasında bulunan hükümlere uygulanmaya başlamıştır. Maconochie suçun ağırlığına göre hapishaneye girişte her hükümlü için bir not tespit ediyor ve hükümlünün çalışma ve iyi hal göstermesi ile bu notları doldurmasını istiyordu. Dereceli sistemin esası; Pensilvanya ve Auburn sistemlerinin yararlı yönlerini alıp sakıncalarını ortadan kaldırmak olduğundan hapishanedeki ızdırap verici yön ile eğitici amaç birleşiyordu ve bu şekilde hapishane içerisinde disiplin sallanıyordu⁶¹. Bu sistem açısından, mahpusların aşamalı olarak toplumsal hayata adapte edilip “ıslah” edildiği iddiası bulunmaktadır⁶².

Panoptikon Sistem olarak adlandırılan model ise çalışmada sıklıkla değinilecek olan ve “suçluları” gözetleme yoluyla ıslah fikrinin ilk uygulandığı sistemdir. Bu sistemin silindirik bir mimari sayesinde gardiyanların mahpusları 24 saat gözetleyebilecekleri gözetleme kuleleri ile sürekli gözetim hissi altında bırakarak “ıslah” edeceği iddiası vardır⁶³. Bu sistem mimari olarak sınıflandırma ve düzenleme için her ne kadar uygun görülmeyip gürültülü ve karanlık bir yapı olarak düşünülse de⁶⁴, gözetleme fikriyatının hayata geçtiğini söylenebilmektedir. Keza bu fikrin hapishane sistemine uyarlanmasının mimarlarından Jeremy Bentham’a göre iyileşme ancak çalışma, eğitim ve inzivayla mümkündür⁶⁵.

Son olarak, Yeni Sistem olarak adlandırılan modelde aslında Dereceli Sistem’e benzemektedir. Ancak burada farklı olarak sistemin bütünü tamamen uzman kişiler tarafından yürütülmektedir. Geceleri hücrede tutulan mahpuslar gündüzleri uzman kişiler tarafından organize edilmekte ve mahpus toplum

⁶¹ **Demirbaş**, İnfaz Hukuku, s. 122.

⁶² **Tahir Ender Palalı**, Hapis Cezasının ve Hapishanelerin Geçmişten Günümüze Gelişimi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Eskişehir 2023 (Yüksek Lisans Tezi) s. 46.

⁶³ **Palalı**, s. 46.

⁶⁴ **Sevda Ağcakale**, Ceza Mimarlığı, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2010, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 54.

⁶⁵ **Ağcakale** s. 34.

hayatına tekrardan “hazırlanmaktadır”. Bu sistemin dereceli sistemden bir diğer farkı ise her mahpusun ayrı ayrı ele alınıp “ıslah” programının ona göre hazırlanmasıdır⁶⁶. Bugün infazın amacı olarak iyileştirme, yani hükümlünün eğitimi değil onun yeniden sosyalleşmesi olduğu belirtilmektedir. Ancak hapisaneler yapısal olarak, kurum yaşamına uyma, altkültür kurallarıyla iletişim şeklinde olumsuz sosyalleşme usulüne sahiptirler. Yine de çağdaş infaz hukukunda ceza infazının yeni amacı infaz hukukunun “insan iyileştirilmesi” yoluyla yeniden sosyalleştirilmesi-*resocialization* olarak açıklanmaktadır⁶⁷. Bu kavram 1960’lı yıllarda Amerika’dan İtalya’ya gelmiş oradan da dünyaya yayılmış olan mahpusu “yeniden topluma kazandırma” düşüncesinin kavramsallaşmış halidir⁶⁸.

Tarihsel olarak daha farklı hapisane modellerine rastlanılsa da bu çalışmada temel beş modele yer verilmekle yetinilecektir. Bu modellerden geçerek günümüze ulaşan hapis cezaları ise daha çok Yeni Sistem esas alınarak infaz edilmektedir.

⁶⁶ Dönmezer / Erman, II, s. 625.

⁶⁷ Demirbaş, İnfaz Hukuku, s. 165.

⁶⁸ Ramazan Ünal, Ceza Hukukunda Yaptırımın Uygulanması ve İnfazı Öncesi İmkanlar, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Kırıkkale 2011, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 131.

İKİNCİ BÖLÜM

ŞİDDET VE GÖZETİM ÜRETİM MEKANLARI OLARAK

HAPİSHANELER

2.1. BİR ŞİDDET MEKANI OLARAK HAPİSHANE

Her ne kadar hakim söylem ve öğretiler hapishaneleri hayatın zorunlu bir parçası ve adaletin sağlanmasının en önemli ayaklarından biriymiş gibi sunsa da⁶⁹ bu genel kabule ilk itirazı hapishanelerin şiddet üreten mekanlar olması yönünden sunacağız. Şiddet başkasına bilinçli bir şekilde verilen fiziki veya ahlaksal bir kötülük edimidir. Sözlükte şiddet sözlüğü hareketin bir gücün derecesi, yeğnlik, sertlik, karşıt görüşte olanlara kaba kuvvet kullanma ve kaba güç olarak tanımlanır⁷⁰. Yani şiddetin karakteristik özellikleri; kötülük, zarar verme, güç, boyun eğdirme ve egemenliği altına alma girişimleri olarak tanımlanabilir. Şiddetin tanımında yer alan ‘karşıt görüşte olanlara kaba kuvvet kullanma’ tanımından da anlaşıldığı üzere şiddet daima farklılığa yöneltilir. Farklılıkları sindirememe, farklılıklara tahammülsüzlük kötülük imajıyla birleşir.

Bir ceza yöntemi olarak “suçluların” hapsedilmesi ise yukarıda da kısaca değinildiği üzere kapatılma yöntemi ile başlar⁷¹. Ancak 17. yüzyıl’a kadar hapishaneler bir cezanın infaz yeri olarak kullanılmamıştır. Örneğin ölüm cezasına mahkum edilen bir kişinin idamının gerçekleşmesine kadar tutulduğu yerler olarak veya bir suç ithamıyla yargılanan kişinin yargılaması bitene kadar tutulduğu yerler olarak kullanılmıştır⁷². Ya da iktidar sahiplerinin, iktidar karşıtlarını gerekirse ömür boyu olarak tuttukları zindanlar olarak kullanılmıştır. Ya da iktidar sahiplerinin, iktidar karşıtlarını gerekirse ömür boyu olarak tuttukları zindanlar olarak kullanılmıştır. Ancak 17. yy’dan sonra kurumsallaşmasıyla birlikte hapishanenin cezalandırma tarihinde hızlıca

⁶⁹ Hasan Kıvırcık, “Hapishaneler, Mekanlar ve Şiddet Konsepti”, Toplum ve Hekim Dergisi, Kasım-Aralık 2022 sayısı, s. 412.

⁷⁰ Türk Dil Kurumu: Sözlük, TDK Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/> (e.t. 14 Nisan 2024).

⁷¹ Artuk/ Gökçen/ Yenidünya, s 747.

⁷² Artuk/Alşahin, s. 147.

kapladığı yerin arttığı görülür. Oysa hapishaneler çıplak şiddet mekanlarıdır ve mekansal-zamansal düzenleniş biçimleriyle içine aldığı kişiyi yoğunlaştırılmış bir şiddete maruz bırakacak türdedir. Zira insan zaman, mekan ve toplumsallıktan oluşan bir varlıktır. Hapishane ise hem zamanın sınırlandığı, hem mekanın daraltıldığı hemde insanı toplumsallıktan kopararak insanın varoluşuna saldıran yani şiddet uygulayan bir kurumdur.

Şiddet bir bireyin bilinç düzeyindeki seçiminden bağımsız, bir durumu ya da davranışı kabul ettirmekle başlar. Sonraki aşamada şiddet, dayatma ve zor kullanılarak bu bireye acı çektirmeye, zarar vermeye, işkence yapmaya hatta öldürmeye yol açabilecek bir eyleme dönüşebilir. Bu kişisel iktidar türlerinden kurumsal iktidar alanlarına kadar uzanarak geniş bir yelpaze içinde tahakküm ve otorite kurmayı amaçlar. Bu durumda toplumun ve toplumsal yapının hiyerarşik ilişki biçimlerinin tümünde şiddet olduğu söylenebilir. Ancak gündelik yaşamın parçalı yapısı gereği (ev, iş, okul vs) bu kurumlardaki ilişkilermelerde maruz kalınan şiddete farklı zaman ve mekanlarda kısmi olarak maruz kalınır. Kısmi olarak maruz kalınmadığında dahi şiddetin sonuçları bu bölünmüşlük içerisinde hafifletilebilir (güvenli bir mekana geçerek, farklı insanlar görerek). İşte hapishaneyi ve hapishanedeki şiddeti tüm bu kurum ve ilişkilerden farklı kılan şey hapishanenin mekan ve zaman itibariyle bölünemeyecek düzleme sahip olmasıdır⁷³. Orada işkenceye maruz kalan mahpusun başka bir mekana gitme veya güvendiği, sevdiği insanları görme şansı yoktur. Hapishane kuruluş mantığı itibariyle yoğunlaştırılmış şiddet mekanlarıdır.

Birleşmiş Milletler Bağımsız Uzman Mekanizmasının, Amerika Birleşik Devletleri hapishanelerine yaptığı ziyaretten sonra yayınladıkları raporda “çağdaş kölelik” kavramı kullanıldı.⁷⁴ Hapishanenin kölenik mekanı olarak

⁷³ Işık Ergüden, “Örnek Bir Şiddet Mekanı: Hapishane”, Cogito, Sayı:6-7, Kış-Bahar Sayısı 1996, s. 115.

⁷⁴ BM Raporunda Abd Hapishane çalışma sistemi ‘çağdaş kölelik’ Olarak Adlandırılıyor (2024) FreedomUnited.org.<https://www.freedomunited.org/tr/haber/BM-raporu-bizi-hapishane-%C3%A7al%C4%B1%C5%9Fma-sistemi-%C3%A7a%C4%9Fda%C5%9F-k%C3%B6lelik-olarak-adland%C4%B1r%C4%B1yor/> (e.t. 07 Ağustos 2024).

insanın bilinçaltında kodlanması, bu mekanın öz niteliği nedeniyledir. Hapsetmenin kölelik imgesini çağrıştırması, kölenin zincir, pranga ve ardından kapatılma mekanlarında alıkonulması, kapatılmanın mahrumiyet yanı sıra buyruklara mutlak tabiiyeti zorunlu kılması nedeniyledir. Bu yüzden Lefebvre bu mekanı iktidarın kendisini mekanın örgütlenmesi altında gizlediği bir iktidar mekanı olarak tanımlayıp gizli ve açık şiddet yöntemleri ile tasarlandığını ifade eder⁷⁵.

Hapishane sadece mimari yapı itibarıyla şiddet uygulayan bir yerde değildir. Aynı zamanda işleyişi için koca bir teknisyen ordusunun (gardiyanlar, hekimler, din adamları, psikologlar, eğitimciler) görevlendirildiği ve Foucault'nun deyişi ile bedene azap çektiren celladın yerini bu teknisyen ordusunun aldığı ve burada yalnızca bedenin değil ruhun da hedef alındığıdır⁷⁶. Hapishanede bedensel ve ruhsal şiddet o kadar normalleştirilmiş ve rutinleştirilmiştir ki bu şiddet ağında şiddet uygulanan mahpuslar hapishane sisteminin meşrulaştırıldığı argümanlarla çoğu zaman insan olarak görülmezler. Onlar “terörist”, “katil”, “tecavüzcü” yani nesneleştirilmiş, şeyleştirilmiş kişilerdir⁷⁷. Ancak hapishane insanlığa öyle bir sunulmuş ve ideolojik propagandası o kadar güçlü yapılmıştır ki bugün hapishanelerde vücutlarına kızgın yağlar dökülen mahpuslar yok diye hapishanelerin azap çektirmekten uzak yerler olduğu düşünülüyor. Ya da bu cezalandırma biçiminin temel meşrulaştırma argümanlarının (toplumu “suçtan” ve “suçludan” koruma, “suçluları” ıslah/rehabilite etme) halen daha toplumun büyük çoğunluğu tarafından benimsendiği görülüyor.

OHCHR, A/HRC/54/CRP.7: *International Independent Expert Mechanism to advance racial justice and equality in the context of law enforcement - visit to the United States of America* | OHCHR. <https://www.ohchr.org/en/documents/country-reports/ahrc54crp7-international-independent-expert-mechanism-advance-racial> (e.t: 07 Ağustos 2024).

⁷⁵ **Henri Lefebvre**, Mekanın Üretimi, (çev: **Işık Ergüden**), Sel Yayıncılık, 2. Baskı, Eylül 2014, s. 326.

⁷⁶ **Foucault**, Hapishanenin Doğuşu, (çev: **Kılıçbay**) s. 13.

⁷⁷ **Ergüden**, Hapishane Çağı, s. 91.

Oysa hapishaneler zannedildiği gibi “suçluların” rehabilite edildiği veya vicdanlarıyla başbaşa kalıp işledikleri suçları muhasebesini yaptıkları yerler değildir. Kropotkin, ödül-ceza mantığına dayalı hapishane koşullarını değerlendirirken hem korkunun hem de umudun etkisi ile gösterilen davranışların özgür eylem sayılmadığını, ödül beklentisiyle ya da ceza korkusuyla karşı karşıya bırakılan kişinin sorunu aklıyla çözmeyi vicdanına göre değerlendirmedeğini söyler. Çünkü özgür seçim ve özgür eylem olanağı kendisine bırakılmamıştır. Ödül beklentisi ve ceza korkusu üzerindeki baskı kalktıktan sonra insan aklıyla vicdanıyla baş başa kalıp özgür doğru ahlakla uygun kararı alabilir. Öyle ki Kropotkin’e göre bir gün ceza yazıları kaldırılıp hapishaneleri kapatılsa, ertesi günden başlayarak işlenen suçlar da bir artış değil azalış eğilimi görülecektir⁷⁸.

Bu anlamsız şiddet sarmalını yani cezayı “adalet” tecellisi olarak sunmakta adaleti kötülük imajı ve sonuçları (intikam ya da boyun eğdirme) bağlamında yapılandırmak anlamına gelir. Kötülüğe karşı kötülük ve şiddet çıkış yolu olmayan bir kısır döngü içerisinde tekrar şiddeti getirir. Bu kısır döngü aynı zamanda bir paradokstur da. Ömer Faruk bu paradoksu “cinayetlerin içinden konuşmak” olarak tanımlar⁷⁹. İktidarın sürekli adalet naraları atarak ve devasa adalet sarayları dikerek bu durumu kurumsallaştırdığını ve bu yol ile sürekli düşmanlık üreten toplumsallığın “adalet” yalanıyla bir arada tutulduğunu ve süreklilik sağladığını öne sürer⁸⁰. Nihayetinde kesin olan şey hapsetmenin adalet saikiyle değil ıslah saikiyle düşünülen bir polis icadı olduğu gerçeğidir⁸¹.

Hapishane aynı zamanda parçalanmış özneler (ya da nesneler) yaratma yöntemidir. Politik anatominin konfigürasyonu ve madun etme stratejisinin bir sonucu olan bu durum Foucault tarafından “bedenin itinalı kontrolü” olarak

⁷⁸ **Pyotr Alekseyeviç Kropotkin**, Bir devrimcinin anıları II, 2. Baskı, Öteki Yayınevi, İstanbul, 2007.

⁷⁹ **Ömer Faruk**, Başkası Adına Konuşmanın Haysiyetsizliği, Genişletilmiş 2. Baskı, 6.45 Yayınları, İstanbul 2021, s. 75.

⁸⁰ **Faruk**, s. 75.

⁸¹ **Özkan Ağaş**, Ceza ve Adalet, Metis, Temmuz 2017, s 233.

tanımlanır. Hapishanede kişi, özne dışına çekilerek nesne olmaya zorlanır. Disipliner iktidar insan bedenine işkence yapmak yerine onu bir emirler ve yasaklar sistemine sokarak denetim altına alır. Acı ve ölüm yerine norm ve alışkanlığı yani rutinleşmiş itaati koyar⁸². Eskinin meydanlarda açıktan uygulanan pornografik şiddeti yerini Bourdieu'nun “simgesel şiddeti”⁸³ gibi ritüelleşmiş şiddete bırakmıştır. Kan ve beden arasına sıkışmış nevroitik bir rezerv alanı olarak bu ceza kurumları, hafızayı sistemli bir patolojinin yıkıcılığına maruz bırakırken, bu mekanda tutulan birey çoktan parçalanmış özneliliğiyle sosyal bir mezara dönüşmekte ve bir patoloji nesnesi olarak disipline edilmektedir.

Bu disipline etme süreci de cezanın bir karşı şiddet olarak uygulanması ve ceza seçeneklerinin tümünün bir ölç/ intikam dikotomisi üzerinden üretilmesini zorlar. Oysa intikam, cezalandırma tarihinde en eski olarak atfedilen⁸⁴ ilkel dürtülerden biridir ve şiddet üretir. Şiddet uygulamak devletin güç erkini perçinler. Acı çektirmekten haz duyma, bedenin günlük olarak madun edilmesi, iktidar tekniğinin günlük rutine dönüşmesi sonucu olur. Nietzsche “Ahlakın Soykütüğü” kitabında bunu “*de faire le mal pour le plaisir de le faire*” yani “yaptığından zevk almak için kötülük yapmak” olarak tanımlar. Gücünü bir güçsüz üzerinde sakınmadan gösterebilmenin verdiği tatmin duygusu, kötülük yapmanın vereceği zevk için kötülük yapmak⁸⁵. Aynı durumu Judith Butler'da Guantanamo hapishane örneği üzerinden değerlendirir. Bunu “şiddetin ahlaklılaştırılması” olarak tanımlar. Klein'in “ahlaki sadizm” dediği şeye Butler zulüm kipinde üretilen şiddetin nasıl bir sorumluluk ve erdem kisvesinde sunduğunu ifade eder⁸⁶.

⁸² Foucault, Hapishanenin Doğuşu (çev: Kılıçbay), s. 236.

⁸³ Pierre Bourdieu, P. / Jean Claude Passeron, Reproduction in education, society, and culture, Los Angeles; London; New Delhi; Singapore; Washington, D.C, Sage Publication, 1990.

⁸⁴ Timur Demirbaş, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 13. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2018, s 569.

⁸⁵ Friedrich Nietzsche, Ahlakın Soykütüğü Üstüne, (çev: Ahmet İnam), Say Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 80.

⁸⁶ Judith Butler, Savaş Tertipleri, (çev: Şeyda Öztürk) YKY Yayıncılık, 2015, s. 156.

Douglas ise devletin örgütlenme mantığına uygun olarak hiyerarşi ve tahakküm mantığının eş zamanlı olarak bedenlerimize bir dizi model uygulayarak ve mantalitemize bir çeşit bilgi-tasarı sunarak müdahale ettiğini; hem molar hem de moleküler ölçülerde vuku bulduğunu söyler⁸⁷. Bu sistemde; düşünceler ve kişiler her zaman sınıflandırılır (rasyonel, deli, suçlu ve ceza ehliyeti olmayan vs). Zira egemenler her zaman bu sınıflandırmaya/ayrıştırmaya ihtiyaç duyarlar. Bu sınıflandırma yapılırken kullanılan dil daima ikicidir: iyi-kötü, suçlu-suçsuz, tanrı-şeytan, akıllı-deli. Toplumsallık, sistem ve kurumlar kendini bu dil içinde var kılar⁸⁸. Bu dil sayesinde belirsizliğin yerine kesinlik geçer ve aslında insanın zihin ürünü olan kurum/kurumlar insana hükmetmeye başlar.

Hapishane kurumu devletin şiddet tekeli temsil eden kurumlardan biri olarak “bükme” ve madun etme yöntemi biçiminde kişiyi öznelliğinin dışına çıkarma, semantik değerini sıfırlama üzerine kurulu stratejileri dayanır. Bu yüzden sistemli patoloji üretme ve sosyal maraz bulaştırma (bu mekanlardan geçmiş bireylerin topluma karışmasıyla) dışında suç oranlarını düşürücü hiçbir etkisi olmadığı gibi Kropotkin’in ifadesiyle çeşitli suçların öğrenildiği suç eğitimi alınan akademiler gibidir⁸⁹. Hapishaneye ve hapis cezasına ilişkin doktrindeki aleyhe düşünceler de bu yöndedir. Özellikle uzun süreli hapis cezalarının mahpuslara verdiği acı ve ıstırap, onu dışarıdaki hayata ve sosyalleşmeye adapte etmek bir yana tekrar özgür yaşama uyumunu zorlaştırmaktadır. Yine Kropotkin’in ifade ettiği hapishanelerin suç akademileri olduğu hususu da doktrinde tartışılmakta ve mahpusların yeni suçlar öğrenmesine veya mükerrerliğe zemin hazırladığına dikkat çekilmektedir⁹⁰

⁸⁷ **Mary Douglas**, Kurumlar Nasıl Düşünür, İthaki Yayınları, 2016, s. 144.

⁸⁸ **Ergüden**, Hapishane Çağı, s. 52.

⁸⁹ Kropotkin, hapishaneler için işlenenin dışında çeşitli suçların öğrenildiği “suç” eğitimi alınan üniversiteler gibidir der. Çünkü ona göre hapishanelerin pedagojik yanı yoktur ve her “suç” grubundan insanın bulunması (burada kastedilen adi suçlardır) onun “eğitim alınan üniversiteler” işlevini öne çıkarır. Yani “acemi” olarak içeri giren biri çıktığında öğrendikleri ile “ustalık” mertebesine ulaşmaktadır. Basit bir suçtan içeriye giren çıktığında tüm suç grupları ve yöntemleri konusunda ehil olmaktadır.

⁹⁰ **Artuk/ Gökçen/ Yenidünya**, s 762.

Oluşturulan bu ceza mekanları bir kültür dolayından ziyade robotik bir emir komuta düzeni içerisine konumlandırır. Egemen olma durumunun nesnenin madun halini sürekli imleyen, her iletişimde, her gündelik temas ve ilişkide dominantlığını vurgulayan bir itaati şekillendirir. İçinde şekillenilen iktidar matrisi sadece Foucaultcu anlamda beden politikasıyla sınırlı olmayıp, zulmedilen ve yaralanan kültürel öznenin insan olmanın dışına çıkarılması, temel insan haklarına layık olmayan varlıklar derecesine düşürülmesi, insan olmanın sınır vakası olarak sunma, insan olanı belirleyen çerçevelerin dışında tanımlama ve böylelikle onu kendi “şiddet deposu” olan ceza mekanlarını meşrulaştıracağı daimi bir zemin olarak sunma amacını da taşır.

Bu mekanlarda nesne konularında sabit ve donakalmış olma halini bireyden talep etme, bireyin yaşamsal edimlerini sıfırlayan nekropolitik bir bilincin ürünüdür. Bireyi mütemadiyen kısıtlayarak şiddete maruz bırakan mekanizma haricinde tutma, şiddete geçirimsiz bireyler yaratmaya neden olurlar. Yani bireyin ontolojisini onu madun etme temelinde şiddet mekanizmalarıyla (kısıtlama, beden teknikleri, disiplinize etme, öznelliğini silme, psikolojik olarak yaralama gibi) oluştururken buna sürekli maruz kalma, buna bağışık olmayı geçirimsiz olmayı da beraberinde getirir.

Hapishaneler iktidarların maddileşmiş şiddet mekanlarıdır. İktidar, topluma hem onların bedenleri ve ruhu üzerinde sonsuz bir tasarrufta bulunabileceğinin mesajını verir hem de varlığını derinleştirir. Butler özellikle Guantanamo'da mahpusların maruz kaldığı uygulamalar üzerinden bir hapishane sorgulaması yapar ve hapishaneleri hukukla veya insan haklarıyla bağı olmayan ve idari taktiklerin yoğunlaştırıldığı bir mevki olarak tanımlar. Böylece bu mekanların fiilen iktidarlar tarafından korunan yasa üstü alanlar olarak üretildiğini belirtir⁹¹.

⁹¹ **Judith Butler**, (2005) Kırılgan Hayat, (çev: **Başak Ertür**), 1. Basım, Metis, İstanbul, 2005, s. 100.

Ulus devletlerin egemenliklerini koruma adına her alanda kendi yasalarına dahi karşı çıkıp istisna hali yaratabileceği durumlara ihtiyacı vardır. Hapishanelerde cezalandırma sisteminde sınırsız istisna hali yaratabilecekleri mekanlardır. Uluslararası mahkemelerden gelen hak ihlalleri veya hazırlanan insan hakları raporları bu şiddeti durduramaz. Çünkü ulus devletlerin egemenliğini tehdit eden herkesi gözetim altında tutabileceği, gerektiği yerde gerektiği oranda şiddet uygulayarak kudretli egemenliğini tekrar tesis edebileceği mekanlara ihtiyacı vardır. Bu, iktidarın varoluşunu sürdürmek için gereklidir. Zira iktidarlar şiddet üzerine kuruludur ve şiddet olmaksızın varlıklarını sürdüremezler.

2.2. BİR GÖZETİM ÜRETİM MEKANI OLARAK HAPİSHANE

Gözün imgesel olarak iktidarla özdeşleştirilmesi çok eski zamanlara dayanır. Örneğin M.Ö. 2600 dolaylarında yapıldığı düşünülen ve hiyerarşinin öyküsünü anlatan Mısır piramitlerinin en üst kısmında (dolayısıyla hiyerarşideki en üst basamakta) yer alan Pharaoh'un gözü ise en üstte olanın gözetlediği dolayısıyla gözetleyen ve gözetlenenlerin olduğu mesajını verir⁹². Tarihsel olarak, Tanrı ya da Tanrı kralları temsil eden ve onların toplum üzerindeki denetimi anlatısında kullanılan “göz”, panoptikon sistem ile birlikte mitolojik anlatılardan ve gökyüzünden alınıp yeryüzüne indirilmiştir. Günümüz iktidar biçimlerinin anlaşılması bakımından panoptikon sisteminin anlaşılması çok önemlidir. Zira yukarıda anlatıldığı üzere ilk olarak işçileri denetlemek ve gözetim altında tutarak işgücünün artırmak isteyen Samuel Bentham'ın ortaya attığı bu fikir, abisi Jeremy Bentham tarafından hastane, hapishane, akıl hastanesi, okul gibi tüm kapatılma mekanlarına yayarak herkesi gözetim altında tutma fikrine evrilir. Herkesi gözetlemek yani gözün iktidarını kurmak geçmiş yüzyıllarda temeli atılıp bugün devam eden iktidar aklıdır.

Jeremy Bentham, Rusya'da bir malikanenin sorumlusu olarak çalışan aynı zamanda gemi mühendisi olması sebebiyle gemi inşası ile ilgili çalışmaları

⁹² Çoban/Özarslan, s. 139.

da yürüten kardeşi Samuel Bentham'ı ziyarete gittiğinde kardeşinin işçileri gözetleme konusunda kurduğu sistemden çok etkilenmiştir. İşçilerin çalıştığı şantiyenin tam ortasına hasır bir kule kuran Samuel Bentham içeride işçileri gözlemleyen biri olup olmadığı bilinmeksizin işçilere sürekli gözetlendikleri hissini vermişti. Bu sürekli gözetim (görünmeden gözetim) Jeremy Bentham'a ilham olmuş ve İngilterede'ki arkadaşına yazdığı mektuplarla bu sistemin hapisanelere de uygulanabileceğini aktarmıştır⁹³.

Bentham'ın Panoptikonu şantiyede yer alan düzene çok benziyordu; ortada bir kule, kulenin çevresini saran dairesel bir bina ve bu binanın çok katlı ve tek odalı hücrelerle donatılması. Böylece kuleden tüm hücrelere hakimiyet sağlanacak ve orada tutulacak mahpusların her an gözetlendiği hissiyle kurallara uymaktan başka çaresi kalmayacaktı. Zaten kelime kökeni itibariyle de panoptikon 'Pan' yani bütün ve 'opticon' yani gözlemlemek sözcüğünün birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Yani bütünü gözlemlemek anlamına gelen bu sistemin sadece kelime anlamı bile tüm sistemi özetlemektedir⁹⁴. Panoptikon sisteminin mantığı olan görülmek ancak görememek yukarıda anlatılan nesneleştirilme sürecinin bir parçasıdır. Bu sistemde mahpus asla bir özne konumuna getirilmemektedir. Bir nesne gibi hissettirilen mahpus üzerinde iktidarın tam ve sürekli işleyişi anlamına gelmektedir.

Sartre, "Varlık ve Hiçlik" kitabının "Bakış" adlı bölümünde başkasının bakışın nesnesi olmanın nasıl kırılğan ve incinebilir hale getirdiğini söyler. Kişinin kötücül bir bakışın menziline olmasının incinebilirliğini, başkasının yargılayan, küçük düşünen, utandıran bakışın nesnesi olduğunu, bu yüzden savunmasız ve çıplak hissettirdiğini aktarır⁹⁵. Sartre'nin analizi aslında gözetlemenin tek taraflılığına ve bunun yarattığı tedirginliğe odaklanır. Başkasının bakışının taşıdığı gücü, yaratabileceği ruhsal yaralanmayı, bakanın

⁹³ Ağcakale, s. 33.

⁹⁴ Betül Sabahçı, "Sanal Ortamlarda Panoptikon Kavramı ve Gözetim Toplumu", Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 13, Haziran 2023, s. 111.

⁹⁵ Jean Paul Sartre, Varlık ve Hiçlik: Fenomenolojik Ontoloji Denemesi (çev: Turhan Ilgaz / Gaye Çankaya Eksen), 4. Baskı, İthaki Yayınları, 2011, s. 344-402.

bakana verebileceği dehşet duygusunu tarif eder. Görülmeyi ruhsal, varoluşsal, kısmen de toplumsal boyutlarıyla ele alan Sartre, başkasının bakışına maruz kalmanın karanlık bir dünyada insanı bir heyula gibi izleyen bir bakışa mihlanıp kalmak ve o bakışı içselleştirmek anlamına geldiğini söyler. Bunu daha çok çıplaklığın utancı ile giyinmenin bu utançtan kurtulma hali anlamına geldiği vurgusuyla aktarır. İnsanın giyinmesini kendini bu bakıştan kurtarma çabasını metafor olarak kullanır. Sartre insanın bakışın nesnesi değil öznesi olmak istediğini ve görünmeden görmek istediğini vurgular.

Mağpusun etrafını saran “gözler imparatorluğu” da ona 7 gün 24 saat gözaltında olduğunu anımsatır. Bu da iktidarın kesintisiz bir süreklilikle hissedilmesine sebep olur. Bentham bu fikri ilk ortaya attığında o döneme kadar uygulanan sistemin vahşiliğini imgeleyen nesnelerin; demir parmaklıkların, zincirlerin, kocaman kilitlerin bu mekanizmada kullanılmayacağını keza bunlara gerek kalmaksızın mağpusun sürekli gözetlenme hissiyle “iyi” davranmak zorunda kalacağını düşünür⁹⁶. Ona göre tek sorun “gözetleyenleri kim gözetleyecek?” (*-quis custodiet ipsos custodes?*) sorusudur. Bu soru her ne kadar en başta gözetleyenlerin sonsuz iktidara sahip olmaması için ortaya atılmış bir soru gibi görünse de mektupların içeriğinden Bentham’ın iktidar ilişkilendirmelerinden veya bunun yaratacağı problemlerden ziyade gözetlenenleri gözetleyenlerin de gözetlendiği sonsuz bir gözetleme ağını kurgulamaya çalıştığı anlaşılır⁹⁷.

Foucault, Bentham’ın bu düşünün aslında burjuvazinin düşü olduğunu söyler. Hapishaneler kurumsallaşırken belki mimari anlamda panoptikon sistem esas alınmadı ancak zihinsel olarak esas alındı ve gözetleme fikri başta hapishane olmak üzere bir virüs gibi hayatın her alanına yayıldı⁹⁸.

⁹⁶ Çoban/Özarlan, s. 67.

⁹⁷ Çoban/Özarlan, s. 25.

⁹⁸ Foucault, Büyük Kapatılma (çev: Ergüden / Keskin), s. 135.

“1787 tarihli Bentham'ın metnini Fransa'daki 1810 tarihli Treilhard'ın ceza yasasının sunumuyla karşılaştıran: Treilhard siyasi iktidarı kurumlarda gerçekleştirilen bir tür Panopticon biçimi olarak sunar. Şöyle der: İmparator'un gözü devletin en ücra köşelerine kadar yönelecektir. Çünkü İmparator'un gözü başsavcılarını denetleyecek, onlar da imparatorluk savcılarını denetleyeceklerdir, imparatorluk savcıları da herkesi denetleyecektir. Böylece, devlette hiçbir karanlık alan kalmayacaktır. Herkes gözetim altında olacaktır. Bentham'ın mimari düşü Napoleone devrinde hukuksal ve kurumsal bir gerçeklik haline geldi, bu da on dokuzuncu yüzyıldaki bütün devletlere model olarak hizmet etti. Asıl değişimin, panoptizmin keşfi olduğunu söyleyebilirim. Panoptik bir toplumda yaşıyoruz. Mutlak anlamda genelleşmiş gözetim yapıları var; ceza sistemi, adli sistem bu yapıların bir parçasıdır ve hapishane de parçalardan biridir, psikoloji, psikiyatri, kriminoloji, sosyoloji sonuçlarıdır. Hapishanenin doğuşunu toplumun bu genel panoptizmi içine yerleştirmek gerekir⁹⁹.”

Kısacası panoptikon fikri, kralın egemenliği ile modern iktidar arasındaki farklılaşmanın olduğu kırılma anı olarak değerlendirilebilir. Krallığın kudretinin kanlı sahnelerle sergilenmesinin yerini iktidarın sessiz bir gözetleme ile her yere dağılması almıştır. Artık güç tek bir kişide değil, herkestdir. Artık göz (kralın gözü) tek bir yer de ve en üstte değil, her yerde ve herkestdir.

Panoptik sistemde iktidarın herkesi gözetlemesi ancak kendisinin görünmemesi onu aynı tanrı/tanrı-kralların egemenliği gibi toplum için ulaşılmaz, parçalanamaz bir kutsal güce dönüştürür. İktidarın bu görünmezliği ancak her yerde oluşu, belirsizliği ve Kafka-esk yapısı toplumun iktidarı içselleştirmesine sebep olur¹⁰⁰. İktidarın bu yapısının en çok hissedildiği yerlerin başında gelir hapishane. Zira bireyleri sabitleştirmek ve mekan içinde konumlandırmak, tasnif etmek, onlardan en fazla zaman ve en fazla direnci çekip almak, sürekli hareketlerini kodlamak, onları geçirimsiz bir görünürlük içinde tutmak, onların etrafında koskoca bir gözlem, kayıt ve notlandırma aygıt

⁹⁹ Foucault, Büyük Kapatılma (çev: Ergüden / Keskin) s.135.

¹⁰⁰ Çoban/Özarslan, s. 120.

oluşturmak onlara ilişkin olarak biriken ve merkezleşen bir enformasyon meydana getirmektedir hapishane. Burada artık “psşik anormallikler“, “kötölüğe eğilimli“, “uyumsuz“, “itaatkar“, “biate yatkın“ gibi tasnifler devreye girer ki bu da artık kişinin bedeninden ziyade ruhunu hedefleme anlamına gelir.

Kişisel temizlik mekanı ve yatma yerinin kişinin mahremiyeti olduğu, kişi uykudayken bile kameraya çekmenin bireyin kaldığı yeri bir laboratuvar kendini de bir denek faresi gibi hissetmesine ve bu muamele maruz kalmanın öz saygı ve değerini sıfırlamak anlamına geldiği ve bunun sonsuz bir incinmişlik kadar, öfke ve hınç da yaratacağına eklemek gerekir¹⁰¹. Dostoyevski’nin romanlarını bu incinmişlik ve kendini hiç değiştiren bakışın nasıl bir ruh haline ulaştığını roman kahramanların karakterleri üzerinden çok iyi çözümler. “Kumabaz¹⁰²” da Alexey sokakta gözgöze geldiği baronesinin kendisine bir solucanmış gibi baktığını düşünür. “Yeraltından Notlar¹⁰³” da Yeraltı Adamı başkalarının gözünde bir sinek kadar değeri olmadığına inanır. “Karamazov Kardeşler¹⁰⁴” de ise İvan kendini bir tahtakurusuna benzetir. “Öteki¹⁰⁵” de Golyadkin bir böcek gibi yerin altında kaybolmak ister. “Suç ve Ceza¹⁰⁶” da ise Raskolnikov böcek değil de insan olduğunu kanıtlayabilmek için tefeci kadını öldürür. Dostoyevski özellikle bu bakış ve yaklaşımın yarattığı ruhsal yaralanmayı ve ikili duygu üzerinden çözümler. Meydan okumayla incinmişliğin isyanla gücenmişliğin öfkeyle korkunun aynı zamanda mayalandığı ruh halini betimler.

¹⁰¹ Özgürlük İçin Hukukçular Derneğinin **Türkiye Hapishaneleri 2023 Yılı Hak İhlali Raporunda** mahpusların yaşam alanını gören ve kaydeden kameraların varlığına ve mahpusların özel yaşamın gizliliğini ihlal eden bu uygulamaya karşı çıkmak üzere kameraların üzerini örttükleri için disiplin cezaları aldığı hususuna yer verilmiştir. ‘**Türkiye Hapishaneleri 2023 Yılı Hak İhlali Raporu**’ <https://ozgurlukicin hukukcular.org/tr/detay/ozgurluk-icin-hukukcular-dernegi--turkiye-hapishaneleri-2023-yili-hak-ihlali-raporu> (e.t: 1 Mayıs 2024).

¹⁰² **Fyodr Mihayloviç Dostoyevski**, Kumabaz, (çev: **Koray Karasulu**), 2. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.

¹⁰³ **Fyodr Mihayloviç Dostoyevski**, Yeraltından Notlar, (çev: **Nihal Yalaza Taluy**), 33. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020.

¹⁰⁴ **Fyodr Mihayloviç Dostoyevski**, Karamazov Kardeşler, (çev: **Nihal Yalaza Taluy**), 14. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.

¹⁰⁵ **Fyodr Mihayloviç Dostoyevski**, Öteki, (çev: **Tansu Akgün**), 17. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020.

¹⁰⁶ **Fyodr Mihayloviç Dostoyevski**, Suç ve Ceza, (çev: **Mazlum Beyhan**), 17. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020.

Kişinin z saygısı ile oynamanın yarattığı sonsuz incinmişlik duygusunu da hesaba katmak gerekir.

Bentham'ın panoptikon modeli de bireyi disiplin, denetim teknikleri ile kontrol altına almaya ve onun her türlü benlik yitimine uğraması pahasına gözetlenmesi sistemine dayalıdır. Kontrol kulesi çevresine dairesel biçimde dizilmiş olan hücreler, içindekilerin birbirini konuşması engellemek için yalıtılmıştır. Ara duvarlar birbirini görmemeleri için engel olarak oluşturmuştur. Bentham tüm bu tecrit ve izolasyon tasarlarının ıslah amaçlı olduğunu syler¹⁰⁷. Gözetleme kulesindeki gözcünün bakışı hücrelerin her köşesine ulaşırken o, içerdekiler tarafından görünmezdir. Tüm mesele gzetlemecinin görünmeksizin görmesinin etkin mekanizmaları ile birleştiren merkezi konumudur. Kurnazca bir teknikle sürekli gözetim uygulaması yaratılır. G ve hakimiyet algısı mahpusa içselleştirmeye çalışır.

Oysa mevcut modelde fiziki ve dijital panoptik mekanizmalarla çepçevre kuşatılan birey, fiziksel şiddet yerine daha da grnrszleştirilen sofistike şiddet yöntemleri ile karşı karşıyadır. Bu şiddet bir biyopolitik sistem yaratırken, Benthamın panoptik kontrolü ile birlikte ruhları olmayan emir-komuta ilişkisi içinde bir mahpustan ziyade bir emir eri refleksi ile hareket eden, panoptik bakışa gönüllü teslim olmuş, benlik değerini yitirmiş bireyler yaratılmak istenmektedir.

¹⁰⁷ oban/zarslan, s. 30.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HAPSETMENİN ALTERNATİFLERİ

3.1. GENEL OLARAK

Hapsetmeye karşı akademik eleştiriler, 20. yüzyılın başlarında Amerika Birleşik Devletleri'nde başlamıştır. Kriminologlar ve sosyal reformcular, hapishane sisteminin olumsuz etkilerini ve toplumsal maliyetlerini eleştirmiştir¹⁰⁸. 1970'ler ve 1980'lerde, toplumsal hizmet ve denetimli serbestlik gibi alternatif ceza yöntemleri daha fazla ilgi görmeye başlamıştır¹⁰⁹. Birleşik Krallık'ta, 1960'lı yıllardan itibaren hapishanelerin etkisizliği üzerine çalışmalar yapılmıştır¹¹⁰. 1990'larda ise elektronik izleme ve rehabilitasyon programları gibi alternatif ceza yöntemleri uygulanmaya başlandı¹¹¹. İskandinav ülkelerinde ise insancıl ve “rehabilitasyon” odaklı yaklaşımlar, 20. yüzyılın ortalarından itibaren yoğunlaşmıştır¹¹².

Tıpkı cezalandırmayı daha “insancıl” bir şekilde gerçekleştirme amacıyla hapishane sisteminin geliştirilmesi gibi hapsetmenin alternatiflerinin geliştirilmesi de ceza adalet sisteminin daha “insancıl”, etkili ve toplumsal açıdan faydalı hale getirilmesi amacıyla gerçekleştirildiği iddia edilmektedir. Bu alternatiflerin geliştirilme nedenleri arasında toplumsal “rehabilitasyon”, maliyet etkinliği, insan hakları ve suç tekrarını azaltma hedefleri bulunmaktadır. Hapishanelerin “suçluları” rehabilite etmedeki yetersizlikleri, alternatif cezaların önemini artırmıştır¹¹³. Ayrıca, hapishane sisteminin yüksek maliyetleri, daha

¹⁰⁸ **David J. Rothman**, *The Discovery of the Asylum: Social Order and Disorder in the New Republic*. Little, Brown and Company, 1971.

¹⁰⁹ **Joan Petersilia**, *When Prisoners Come Home: Parole and Prisoner Reentry*. Oxford University Press, 2003.

¹¹⁰ **Anthony Bottoms**, *Compliance and community penalties*. In: Bottoms A, Gelsthorpe L, Rex S (eds) *Community Penalties: Change and Challenges*. Cullompton: Willan, 2001.

¹¹¹ **Mike Nellis**, “Electronic monitoring and the community supervision of offenders.” In: Bottoms A, Rex S, and Robinson G (eds.) *Alternatives to Prison: Options for an Insecure Society*. London: Willan Publishing, 2004 ss. 224-247.

¹¹² **Tapio Lappi-Seppälä**, “Penal Policy in Scandinavia.” *Crime and Justice*, vol. 36, no. 1, 2007, pp. 217-295.

¹¹³ **Todd R. Clear**, *Imprisoning communities: How mass incarceration makes disadvantaged neighborhoods worse*. Oxford University Press, 2009.

ekonomik ceza yöntemlerinin benimsenmesini teşvik etmiştir. İnsan hakları ihlalleri ve insancıl yaklaşımların önemi, hapsedme dışı cezaların geliştirilmesinde etkili olmuştur¹¹⁴.

Kavramsal açıdan bakıldığında çalışma boyunca kullanılan Hapis Cezasına Alternatifler/Hapsedmenin Alternatifleri - *Alternatives of Imprisonment* terimi, hapsedmeyi önleyen önlemleri tanımlamak için yaygın olarak kullanılmaktadır. Hapsedmenin alternatifleri arasında denetimli serbestlik, elektronik izleme, toplumsal hizmet, rehabilitasyon programları ve para cezaları gibi seçenekler bulunmaktadır. Denetimli serbestlik, “suçluların” belirli koşullar altında serbest bırakılmasını içerirken¹¹⁵, elektronik izleme, “suçluların” belirli bir alanda tutulmasını sağlar¹¹⁶. Toplumsal hizmet, “suçluların” toplum yararına çalışmalarını gerektirir¹¹⁷. Para cezaları ise maddi olarak cezalandırma yöntemidir¹¹⁸. Rehabilitasyon programları ve diğer alternatif cezalar, “suçluların” yeniden suç işlemesini önlemeye yönelik daha etkin çözümler sunmayı amaçlamaktadır¹¹⁹. Hapis Dışı Tedbirler - *Non-custodial Measures* kavramı ise hapis cezasını içermeyen çeşitli ceza veya “rehabilitasyon” biçimlerini kapsayan daha geniş bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır¹²⁰. Toplum Temelli Önlem - *Community-based Prevention* kavramı hükümlülere yönetmek ve “rehabilitate etmek” için topluluk kaynaklarını ve destek sistemlerini devreye sokan programları ifade eder¹²¹. Yönlendirme Programları - *Diversion*

¹¹⁴ **David J. Rothman**, *The Discovery of the Asylum: Social Order and Disorder in the New Republic*. Little, Brown and Company, 1971.

¹¹⁵ **Petersilia**, *When Prisoners Come Home: Parole and Prisoner Reentry*..

¹¹⁶ **Nellis**, ss.. 224-247.

¹¹⁷ bkz. **Bottoms**.

¹¹⁸ **David Garland**, *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*. University of Chicago Press, 2001.

¹¹⁹ **Francis T. Cullen**, & Gendreau, *Assessing correctional rehabilitation: Policy, practice, and prospects*. *Criminal justice*, 3(1),2000, s 299-370.

¹²⁰ *Human Rights in the Administration of Justice: A Manual on Human Rights for Judges, Prosecutors and Lawyers, The Use of Non-Custodial Measures in the Administration of Justice*, s. 371-396

<https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/training5Add3en.pdf> (e.t: 10 August 2024).

¹²¹ *Committee on Valuing Community-Based, Non-Clinical Prevention Programs; Board on Population Health and Public Health Practice; Institute of Medicine. An Integrated Framework for*

Programs terimi “suçluları” geleneksel ceza adalet sürecinden alternatif tedavi veya rehabilitasyon düzeneklerine yönlendirmeyi amaçlayan programlardır¹²². Bu yaklaşımlar, hapse olan bağımlılığı azaltmayı hedeflerken, hükümlülerin “topluma rehabilitasyonu” ve yeniden entegrasyonunu teşvik etmektedir.

Hapsetmenin alternatiflerinin uygulanması Hapis Dışı Tedbirlere İlişkin Birleşmiş Milletler Minimum Standart Kuralları¹²³ (Tokyo Kuralları) ve diğer ilgili BM yönergeleri doğrultusunda bu kurallar ve yönergelerde düzenlenen maddelere dayanarak gerçekleştirilir. Tokyo Kuralları’nın 3.8. maddesinde hapis dışı tedbirlerin, bu tedbirlerin uygulandığı kişi üzerinde tıbbi veya psikolojik deneyler yapılmasını veya gereksiz yere fiziki veya ruhi zarar verebilecek tehlikeleri içermemesi gerektiği düzenlenmiştir. 3.9. maddesinde hapis dışı tedbirlerin insan onurunu her zaman koruyan tedbirler olması gerektiği; 3.10. maddesinde ise hapis dışı tedbirini uygulanması sırasında kişinin hakları, hapis dışı tedbir karar veren yetkili makamın tayin ettiği ölçüden daha fazla kısıtlanmayacaktır. Tokyo Kurallarının genel olarak orantılılık ve çeşitlilik ilkelerini vurgulayarak hapis dışı tedbirlerin geliştirilmesinin teşvik ettiği ve hapis dışı tedbirlerin en az müdahale prensibine uygun bir biçimde kullanılması gerektiğine dikkat çektiği görülmektedir. Mahpuslara Muameleye Dair Birleşmiş Milletler Asgari Standart Kuralları¹²⁴ (Nelson Mandela Kuralları) hapisanelerin aşırı kalabalıklığını azaltmak ve insani koşulları sağlamak amacıyla bu tür alternatiflerin kullanımını önerir. Ceza Adaleti Sistemlerinde Adli Yardıma Erişime İlişkin Birleşmiş Milletler İlke ve Esasları

Assessing the Value of Community-Based Prevention. Washington (DC): National Academies Press (US); 2012 Oct 29. 2, Community-Based Prevention. e.t: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK206935/>

¹²² Steven Zane/ Daniel P. Mears, Who Deserves Diversion? A Theoretical Critique of Mitigation, Consequentialism, and the Juvenile Court. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 39(4), 570-589. <https://0-doi-org.opac.bilgi.edu.tr/10.1177/10439862231189616>

¹²³ Tokyo Kuralları, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun A/ Neb/45/110 sayılı ve 2 Nisan 1991 Tarihli Tavsiye Kararı ile kabul edilmiştir. Hapis Dışı Tedbirlere ilişkin Birleşmiş Milletler Minimum Standart Kuralları <https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/198201915564914.pdf> (e.t: 10 August 2024).

¹²⁴ Nelson Mandela Kuralları 17 Aralık 2015 gün ve 70/175 sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurul kararının eki olarak kabul edilmiştir. Nelson Mandela Kuralları - Mahpuslara Muameleye Dair birleşmiş Milletler Asgari standart kuralları (2020) TİHV - Türkiye İnsan Hakları Vakfı. <https://tihv.org.tr/ozel-raporlar-ve-degerlendirmeler/nelson-mandela-kurallari-mahpuslara-muameleye-dair-birlesmis-milletler-asgari-standart-kurallari/> (e.t: 10 August 2024).

Kılavuzu¹²⁵ 6, 8, 53. ve 16. maddeleri, adil yargılanma hakkını korumak ve hapis cezasına alternatiflerin uygulanmasını kolaylaştırmak için erişilebilir hukuki yardımı savunur. Bangkok Kuralları¹²⁶’nın 57. ve 58. maddeleri, kadınlara yönelik hapis cezasına alternatiflerin onların özel ihtiyaçlarını ve bakım sorumluluklarını dikkate almasını öngörür. BM’nin bu yaklaşımı bu maddelerin hapsetmenin alternatiflerinin uygulanmasını teşvik eder ve bu tedbirlerin daha geniş bir şekilde entegre edilmesini sağlar.

Avrupa Konseyi (AK), hapis cezası yerine alternatiflerin kullanılmasını güçlü bir şekilde savunmakta ve orantılılık, insan hakları ve rehabilitasyon ilkelerini vurgulamaktadır. Bu tutum, birkaç önemli AK belgesinde açıkça ifade edilmektedir. Toplumsal Yaptırımlar ve Tedbirler Hakkında Avrupa Kuralları¹²⁷, 2. maddesinde üye devletlerin hapis cezası yerine toplumsal yaptırımlara öncelik vermeleri gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, Avrupa Konseyi Denetimli Serbestlik Kuralları Hakkındaki Tavsiye Kararında¹²⁸, mahpusların yeniden entegrasyonunu kolaylaştırmak için geniş bir yelpazede denetimli serbestlik tedbirlerinin geliştirilmesini desteklemektedir. Buna ek olarak, Avrupa Cezaevi Kuralları Tavsiyesi¹²⁹ hapis cezasının son çare olarak kullanılması gerektiğini

¹²⁵ Ceza Adaleti Sistemlerinde Adli Yardıma Erişime İlişkin Birleşmiş Milletler İlke ve Esasları Kılavuzu 20 Aralık 2012 günü ve A/67/458 sayılı karar ile kabul edilmiştir. United Nations Principles and Guidelines https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/UN_principles_and_guidelines_on_access_to_legal_aid.pdf (e.t. 10 Ağustos 2024).

¹²⁶ Bangkok Kuralları 21 Aralık 2010 günü ve A/65/457 sayılı karar ile kabul edilmiştir. The Bangkok Rules. https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Bangkok_Rules_ENG_22032015.pdf (e.t. 10 Ağustos 2024).

¹²⁷ Toplumsal Yaptırımlar ve Tedbirler Hakkında Avrupa Kuralları, Bakanlar Komitesi tarafından 22 Mart 2020 tarihinde kabul edilmiştir. Recommendation CM/rec (2017) 3 on the European Rules on Community Sanctions and Measures - via Council of Europe. Available at: <https://rm.coe.int/168070c09b> (e.t. 10 Ağustos 2024).

¹²⁸ Avrupa Konseyi Denetimli Serbestlik Kuralları Hakkındaki Tavsiye Kararı Bakanlar Komitesi tarafından 20 Ocak 2010 tarihinde kabul edilmiştir. Recommendation CM/rec (2017) Recommendation CM/Rec(2010)1

of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe Probation Rules <https://rm.coe.int/168070c09b> (e.t. 10 Ağustos 2024).

¹²⁹ Bakanlar Komitesi’nin Avrupa Cezaevi Kurallarına Dair Üye Devletlere Rec(2006)2-rev Sayılı Tavsiye Kararı Bakanlar Komitesi tarafından, 11 Ocak 2006 tarihinde kabul edilmiştir. <https://rm.coe.int/cm-revision-of-epr-01072020-tr/1680a09978> (e.t.: 10 Ağustos 2024).

vurgulamakta ve küçük suçlar için topluma dayalı tedbirlerin kullanılmasını önermektedir.

Çalışmanın bu kısmına kadar hapislananların cezalandırma sahnesine yerini alma süreci ile bugün var olan modelin kabul edilmesine kadar ortaya atılan sistemleri ve kabul kılınan sistemin şiddet ve gözetim üretim mekanları olduğundan bahsettik. Şimdi de cezalandırma sisteminde hapisane dışındaki alternatifleri kastettiğimiz ve İngilizce’de “*Alternatives to imprisonment*” kavramının karşılığı olan hapsedmenin alternatiflerine yer verdikten sonra Türkiye’de hapisaneye alternatif olarak sunulan seçenekleri ele alıp daha sonra İtalya ve İngiltere modelini inceleyeceğiz.

3.2. TÜRKİYE’DE HAPSETMENİN ALTERNATİFLERİ

Türkiye’de suçlar için aynen Alman hukukunda olduğu gibi¹³⁰ “iki izli” bir yaptırım sistemi öngörülmüştür. Bu sisteme göre suç teşkil eden hukuka aykırı bir fiile karşılık olarak uygulanacak yaptırım, ceza veya güvenlik tedbiri olacaktır.¹³¹ TCK’nın 45. maddesine göre; suç karşılığında uygulanan yaptırım olarak cezalar, hapis ve adli para cezalarıdır. Hapis cezaları ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası, müebbet hapis cezası ve süreli hapis cezası olarak üçe ayrılır. Birde doktrinde “hapis cezasının sakıncalarını gidermeye yönelik kurumlar” olarakta adlandırılan kısa süreli hapis cezalarının seçenek yaptırımlara çevrilmesi, erteleme ve koşullu salıverilme gibi kurumlar vardır. Bu kurumlardan kısa süreli hapis cezalarının seçenek yaptırımlara çevrilmesi kurumu kabul tarihi 13/7/1965 olan 647 sayılı yasada dahi yer almıştır. Yani bizlerin bu çalışmada yer verdiği ve halihazırda yürürlükte olan hapsedmeye alternatif olan seçeneklerin bir kısmı uzun süredir Türkiye mevzuatında yer almaktadır. Biz bu alternatifleri ceza yargılamasında hüküm verilmeden önce olanlar ve hükümden sonra verilebilecek olanlar olarak ikiye ayırıp incelemeye çalışacağız.

¹³⁰ **Demirbaş**, Ceza Hukuku Genel Hükümler, s 569.

¹³¹ **Mahmut Koca/ İlhan Üzülmöz**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 15. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2022, s 569.

3.2.1. Hükümden Önce Hapsetmenin Alternatifleri

3.2.1.1. Genel Olarak

Yargılama sonunda “masum” olduğunun açığa çıkma ihtimali olan yani hüküm verilmeden önce henüz şüpheli veya sanık durumunda olan kişiyi tutuklama gibi ağır bir tedbirle karşı karşıya bırakmak ve Türkiye’de birçok hakkın ihlalinin yaşandığı artık birçok uluslararası mahkeme kararıyla sabit olan hapisaneye göndermek yerine düzenlenen adli kontrol tedbirleri hükümden önce hapsetmenin alternatifleri olarak adlandırılabilir.

Adli kontrol, Denetimli Serbestlik Hizmetleri Yönetmeliğinde¹³² (DSHY) “*şüpheli veya sanığın tutuklanması yerine bir veya birden fazla yükümlülüğe tâbi tutularak, toplum içinde denetimini öngören bir koruma tedbiri*” olarak tanımlanmıştır. Yani adli kontrolü soruşturma ve kovuşturma sürecinde kişinin tutuklanması yerine başka yollarla gözetim altında tutulmasını sağlayan tedbirler olarak değerlendirmek mümkündür. Adli kontrol, Türkiye’de 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununda¹³³ (CMK) yer almaktadır. Kanunun "Koruma Tedbirleri" başlıklı bölümünün dördüncü kısmının üçüncü bölümünde, adli kontrol tedbirlerinin ayrıntıları 109. maddede belirtilmiştir. Bu maddeye göre, çeşitli adli kontrol tedbirleri şu şekilde sıralanmıştır:

1. Yurt dışına çıkış yasağı.
2. Hâkimin belirlediği yerlere, belirli zaman aralıklarında düzenli olarak başvurma yükümlülüğü.
3. Hâkim tarafından belirtilen mercilere veya kişilere çağrıya uyma zorunluluğu ve gerektiğinde meslekî faaliyetlere veya eğitim programlarına devam etme gerekliliği.

¹³² Denetimli Serbestlik Hizmetleri Yönetmeliği, Resmî Gazete Tarihi: 10.11.2021 Resmî Gazete Sayısı: 31655.

¹³³ Ceza Muhakemesi Kanunu, Resmî Gazete Tarihi: 17/12/2004 Resmî Gazete Sayısı: 25673.

4. Uyuşturucu, uyarıcı veya uçucu maddelerle ya da alkol bağımlılığından kurtulmak amacıyla, hastaneye yatma dâhil tedavi veya muayene tedbirlerine uyma ve bu tedavileri kabul etme yükümlülüğü.
5. Konutunu terk etmeme şartı.
6. Belirli bir yerleşim bölgesini terk etmeme kısıtlaması.
7. Hâkimin belirlediği belirli yerlere veya bölgelere gitmeme yasağı.

Kanunda yer verilen adli kontrol tedbirlerinden görüleceği üzere çoğunluğu kişiyi hapisaneye göndermeden gözetim altında tutmayı amaçlayan ve gözetim mantığını içerde ve dışarda sürdürmekte kararlı olan iktidarın kanunda dile gelmiş halidir. Bu durumu doktrinde, adli kontrolün iletişim ve güvenlik teknolojisinde yaşanan ilerlemelerden ötürü “suçluya” erişimin daha da kolaylaşması sebebiyle mevzuatta yer aldığına dair çözümlemelerinde de görmek mümkündür¹³⁴. Kısacası tutuklama tedbirinin devlet üzerinde yarattığı devasa ekonomik yük ve artık hapisanelerin kapasitelerinin yetersiz kalması yani mekansal problemlerin yaşanmaya başlaması ve gözetim imkanlarının artması ile birlikte bu tedbirler bulunmuştur¹³⁵. Gözetim mantığını sürdürmeye yardımcı olan bir kısım adli kontrol tedbirlerini daha da açmak gerekirse;

3.2.1.2.Yurt Dışına Çıkış Yasağı

Yurt dışına çıkma, esasen seyahat özgürlüğü kapsamında korunan bir haktır. Seyahat özgürlüğü de İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin¹³⁶ (İHEB) 13. maddesinde, Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin¹³⁷ (MSHS) 12.

¹³⁴ **Mehmet Tunç** “Adli Denetim, Tutuklamayı Önleyici ve Giderici Tedbirler”, Adalet Dergisi, Sayı:6 , Ocak 2001, s. 38.

¹³⁵ **Bilgesu Çayır**, Ceza Muhakemesinde Adli Kontrol, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Ceza Ve Ceza Usul Hukuku Bilim Dalı, Ankara 2021, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

¹³⁶ İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Resmî Gazete Tarihi: 27 Mayıs 1949, Resmî Gazete Sayısı: 7217.

¹³⁷ Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Resmî Gazete Tarihi: 21 Temmuz 2003, Resmî Gazete Sayısı: 25175.

maddesinde, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne (AİHS) Ek 4 no'lu protokolün¹³⁸ 2. maddesinde, Anayasa'nın¹³⁹ (AY) 23. maddesinde düzenlenmiş temel hak ve özgürlüklerden bir tanesidir. Adli kontrol tedbirlerinin düzenlendiği CMK 109. maddesinin 3. fıkrası soruşturma veya kovuşturma evresine tabi tutulan kişinin ülke sınırları dışına çıkmasını engelleme yetkisi yani seyahat özgürlüğünü kısıtlama vermiştir. Zaten adli kontrol tedbirleri, hem öngördükleri yükümlülüklerin doğrudan bir hak ve özgürlüğe müdahale niteliğinde olması nedeniyle bu hak ve özgürlükleri hem de bu yükümlülüğün yerine getirilmesi nedeniyle dolaylı olarak başka hak ve özgürlükleri etkilemektedir. Bu kapsamda örneğin, yurt dışına çıkamamak ya da belirli bir yerleşim bölgesini terk etmemek veya belirlenen yer veya bölgelere gitmemek şeklindeki adli kontrol tedbirleri hem seyahat hürriyetine bir müdahale niteliğindedir hem de bu yükümlülük nedeniyle örneğin kişinin ailesi ile görüşmemesi söz konusu oluyorsa özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına müdahale niteliğindedir¹⁴⁰. Ancak bu konuda Anayasa koyucunun seyahat hürriyetinin bir boyutu olan yurtdışına çıkma hürriyeti için sınırlama rejimini özel olarak düzenlediği görülmektedir. Buna göre Anayasa'nın anılan maddesinin üçüncü fıkrasında “Vatandaşın yurt dışına çıkma hürriyeti, ancak suç soruşturması veya kovuşturması sebebiyle hâkim kararına bağlı olarak sınırlanabilir” denilmek suretiyle vatandaşın yurt dışına çıkma hürriyetinin sadece suç soruşturması veya kovuşturması sebebine bağlı olarak ve ancak hâkim kararıyla sınırlanabileceği belirtilmiştir.

DSHY'nin 57. maddesine göre bu tedbir, yurtdışına çıkış yasağı tedbiri verilen kişiye elektronik kelepçe takılmak suretiyle de yerine getirilebilir. Elektronik kelepçe, Adalet Bakanlığı'nın internet sitesinde “Elektronik İzleme”

¹³⁸ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 4 No'lu Protokol, Resmî Gazete Tarihi: 14 Temmuz 1994, Resmî Gazete Sayısı: 21990, <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/54-avrupa-insan-haklar-sozlesmesine-ek-4-numaral-protokol/>.

¹³⁹ Anayasa, Mükerrer sayılı Resmi Gazete Tarihi: 9 Kasım 1982, Resmî Gazete Sayısı: 17863.

¹⁴⁰ **Özen Kaya Göçmen**, “Adli Kontrol Koruma Tedbirinin İnsan Hakları Işığında Değerlendirilmesi”, Ankara Üni. Hukuk Fak. Dergisi, 65 (4) 2016: 1749-1814, s. 1749-1814, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/621609> (ET: 14 08 2024).

başlığı altında açıklanan yöntemlerden bir tanesidir. Burada yer alan tanımlamaya göre “*Elektronik izleme; şüpheli, sanık veya hükümlülerin elektronik yöntem ve araçlar ile toplum içinde izlenmesini, gözetim ve denetim altında tutulmasını sağlayan, mağdurun ve toplumun korunmasını destekleyen kararların infaz edilmesinde kullanılan bir yöntemdir.*” Yine burada yer alan bilgilere göre elektronik izleme uygulamasına ilk olarak 2012 yılında pilot uygulamalarla başlanmış, daha sonra gerekli yasal düzenlemelerden sonra 2013 tarihinde Elektronik İzleme Merkezi’nin kurulumu tamamlanmıştır. Adalet Bakanlığı’nın sitesinde büyük bir ilerleme olarak bahsedilen bu sistemin aynı anda 5000 kişiyi izleyebilecek kapasiteye sahip olduğu ve 7 gün 24 saat çalıştığı bilgileri de yer almaktadır.

3.2.1.3. Hâkim Tarafından Belirlenen Yerlere, Belirtilen Süreler İçinde Düzenli Olarak Başvurma Yükümlülüğü

Bir adli kontrol tedbiri olarak düzenlenen, “hakim kararıyla belirlenen yerlere belirlenen süreler içerisinde düzenli olarak başvurmak” tedbirinde soruşturma veya kovuşturma evresine tabi tutulan kişinin jandarma veya polis merkezlerine haftada bir/birkaç kere gidip imza vermesi şeklinde bir uygulama söz konusudur¹⁴¹.

Bu tedbir bir kişinin istediği zaman bir yerden bir yere gitmesini engelleyen bir durumdur. Zira haftada birkaç gün imza yükümlülüğüne tabi tutulan bir kişinin uzun süreli şehir dışı veya yurt dışı seyahati yapması mümkün değildir. Oysa bir kişinin bir yerden bir yere gitmesi veya gitmemesi de seyahat hakkı kapsamında korunan bir haktır. Dolayısıyla bu adli kontrol tedbirinin seyahat hakkına müdahale ettiği söylenebilir zira seyahat hürriyeti bir kişinin bir yere gitmesine zorlanamamasını kapsadığı gibi bir yere gitmesine engel olunmamasını da kapsar.

¹⁴¹ Çayır, s. 71.

Bu adli tedbirin amacı her ne kadar soruşturma veya kovuşturma evresine tabi tutulan kişinin yargılama işlemlerinden kaçmaması için denetlenmesi ve adeta yoklama vererek yargılama işlemlerine de katılacağını sinyali verdiğini olarak aktarılsa da¹⁴² kişinin sürekli denetim altında olduğu hissi verdiği açıktır.

3.2.1.4. Hâkim Tarafından Belirtilen Mercilere veya Kişilere Çağrıya Uyuma Zorunluluğu ve Gerektiğinde Meslekî Faaliyetlere veya Eğitim Programlarına Devam Etme Gerekliği

Bu adli kontrol DSHY'nin 56. maddesinde “Şüpheli veya sanığın müdürlük ya da bir başka kişi veya mercie, kararda belirtilen usul ve esaslar çerçevesinde çağrılmasını ve bu kişiye veya mercie gerektiğinde çalıştığı iş veya meslek uğraşı hakkında ya da devam etmekte olduğu eğitim hakkında bilgi vermesi ve bu konuda denetlenmesi” olarak açıklanmıştır. Yukarıda açıklanan yükümlülükten farklı olarak kişi sürekli olarak değil sadece çağrıldığında çağrıldığı yere gitmekle yükümlüdür. Yine bu adli kontrol tedbirinde bir kişinin sürekli olarak denetlenmesine ve gözetlenebilmesine imkan veren bir tedbir olduğu söylenebilir.

3.2.1.5. Konutunu Terk Etmeme Şartı

Ev hapsi olarakta adlandırılan bu adli kontrol DSHY'nin 56. maddesinde “Şüpheli veya sanığın yargı mercii tarafından belirlenen konutunu mazereti olmaksızın veya izin almaksızın terk etmemek” olarak açıklanmıştır. Bu adli kontrol tedbirinde kişi ancak ve ancak hakim veya mahkemenin izni ile konutundan ayrılabilir. Kişi özgürlüğünü kısıtlayan bu tedbirin aslında hapsetmenin başka bir şekli olduğu söylenebilir.

¹⁴² Çayır, s. 69.

DSHY 74. maddenin kıyasen uygulamasında bu adli kontrol tedbirinde kişi, denetim bürosunda görevli denetimli serbestlik memuru veya kolluk tarafından bizzat konutuna gidilmek suretiyle kontrol edilebilir.

Yine bu adli kontrol tedbiri de DSHY 57. madde uyarınca kişinin toplum içinde izlenmesi, denetim ve takibi elektronik cihazlar kullanılmak suretiyle yerine getirilebilir. Yönetmeliğin 100 vd. maddelerinde elektronik cihaz ile takip edilecek yükümlülerin belirlenmesi, elektronik cihazların takılması ve sökülmesi gibi hususlar belirlenmiştir. Bu düzenlemelere göre elektronik izlemeye tabi tutulan kişi; elektronik cihazın özelliğine göre müdürlüğe davet edilerek veya kişinin evine gidilerek elektronik izleme ünitesi kurulur ve devreye sokulur. Elektronik cihazlarla takip edilecek kişinin kimlik bilgileri görevli personel tarafından kontrol edilir. Kişi, denetim ve takip amacıyla kullanılacak olan elektronik cihazların kullanımı ile uyulması gereken kurallar ve uymamanın sonuçları konusunda yazılı olarak bilgilendirilir. Elektronik cihazlar kullanılmak suretiyle takibine karar verilen kişi, elektronik cihaz takılmasına ve ilgili ünitenin kurulmasına rıza göstermek, elektronik cihazları kullanılır durumda bulundurmamak, kararın infazı için gerekli olan kısıtlamalara ve elektronik cihazların kullanımına ilişkin belirlenen kurallara uygun hareket etmek zorundadır. Bu kurallara aykırı davranış yükümlülüğünün ihlali sayılır. İzleme merkezi tarafından yükümlünün kurallara aykırı davrandığının belirlenmesi halinde, müdahale ekibi durumdan derhal haberdar edilir. Daire Başkanlığının ilgili şube müdürlüğü, yükümlünün kurala aykırı davranışını denetimli serbestlik müdürlüğüne yazılı olarak da bildirir. Kurala aykırı davranışın vaka sorumlusu tarafından yükümlülüğün ihlali olarak değerlendirilmesi halinde durum komisyona iletilir.

Ev hapsi diğer alternatiflere göre görece ağır sayılabilecek bir tedbirdir. Zira burada kişinin evinin kendi hapisanesi durumuna çevrilmesi söz konusudur. Ayrıca çok kalabalık aileler açısından kişinin evini paylaştığı aile bireyleri için 24 saat evde olma zorlayıcı bir yük haline gelebilir. Yine bahsedilen elektronik cihazlar

bu baskıyı ve ağırlığı artırabilecek uygulamalardır¹⁴³. Bu kısımda detaylıca yer verilen “elektronik izleme”nin bu ve aşağıda yer vereceğimiz birçok adli tedbirde uygulanması adli tedbirlerin aslında gözetleme ve denetleme mantığı üzerine inşa edilmiş tedbirler olduğunu gösterir.

3.2.1.6. Belirli Bir Yerleşim Bölgesini Terk Etmeme Kısıtlaması

Bu adli kontrol DSHY’nin 56. maddesinde “Şüpheli veya sanığın yargı mercii tarafından belirlenen yeri veya yerleşim bölgesini mazereti olmaksızın veya izin olmaksızın terk etmeme” olarak tanımlanmıştır. Bu kontrol tedbirinde hakim veya mahkeme kişinin yaşadığı sokağı, mahalleyi, semti veya şehri şüpheli veya sanığın terk etmemesi gereken bölge olarak tayin edebilir. Kişi, belirlenen bölgeyi mazereti bulunmadıkça veya hakim ya da mahkemenin izni olmadıkça terk edemez. Mazeretsiz veya izinsiz bir şekilde belirlenen bölgeyi terk etmek, yükümlüğün ihlali anlamına gelir¹⁴⁴.

Yine bu adli kontrol tedbiri de DSHY 57. madde uyarınca kişinin toplum içinde izlenmesi, denetim ve takibi elektronik cihazlar kullanılmak suretiyle yerine getirilebilir. Yani kişiye elektronik bir araç takılmak suretiyle belirlenen bölge içerisinde kalması izlenebilir.

3.2.1.7. Hâkimin Belirlediği Belirli Yerlere veya Bölgelere Gitmeme Yasağı

Bu adli kontrol DSHY’nin 56. maddesinde “Şüpheli veya sanığın yargı mercii tarafından belirlenen yere veya yerleşim bölgesine mazereti olmaksızın veya izin olmaksızın gitmemeyi ya da ancak bazı yerlere gidebilmesi” olarak tanımlanmıştır.

¹⁴³ **Birleşmiş Milletler Uyuşturucu Maddeler ve Suç Ofisi**, Hapsetmenin Alternatifleri Temel İlkeler ve Umut Veren Uygulamalar Elkitabı, Ceza Adaleti El Kitapları Dizisi, New York 2007, s 34.

¹⁴⁴ **Hilal Dağdelen**, Adli Kontrol Koruma Tedbiri, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Anabilim Dalı Kamu Hukuku Bilim Dalı İstanbul, 2019, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) s. 101.

Yine bu adli kontrol tedbiri de DSHY 57. madde uyarınca kişinin toplum içinde izlenmesi, denetim ve takibi elektronik cihazlar kullanılmak suretiyle yerine getirilebilir. Yani kişiye elektronik bir araç takılmak suretiyle belirlenen bölgelere girmemesi takip edilebilir.

3.2.2. Hükümden Sonra Hapsetmenin Alternatifleri

3.2.2.1. Genel Olarak

Hapsetmenin alternatifleri her ne kadar ingilizce de bu çalışmalar için kullanılan “Alternatives to imprisonment” kavramının karşılığı olarak bu çalışmada kolaylaştırıcı olması açısından kullanılmış olsada ülke mevzuatında henüz bu kavram kullanılmadı. Bunun yerine Türk Ceza Kanununun¹⁴⁵ (TCK) 50. maddesinde “Kısa süreli hapis cezasına seçenek yaptırımlar” olarak adlandırılan bir kısım alternatifler yer alıyor. İlgili maddeye göre kısa süreli hapis cezası “suçlunun” kişiliğine, sosyal ve ekonomik durumuna, yargılama sürecinde duyduğu pişmanlığa ve suçun işlenmesindeki özelliklere göre;

- a) Adli para cezasına,
- b) Mağdurun veya kamunun uğradığı zararın aynen iade, suçtan önceki hale getirme veya tazmin suretiyle, tamamen giderilmesine,
- c) En az iki yıl süreyle, bir meslek veya sanat edinmeyi sağlamak amacıyla, gerektiğinde barınma imkanı da bulunan bir eğitim kurumuna devam etmeye,
- d) Mahkûm olunan cezanın yarısından bir katına kadar süreyle, belirli yerlere gitmekten veya belirli etkinlikleri yapmaktan yasaklanmaya,
- e) Sağladığı hak ve yetkiler kötüye kullanılmak suretiyle veya gerektirdiği dikkat ve özen yükümlülüğüne aykırı davranılarak suç işlenmiş olması durumunda; mahkûm olunan cezanın yarısından bir katına kadar süreyle, ilgili ehliyet ve

¹⁴⁵ Türk Ceza Kanunu, Resmî Gazete Tarihi: 12/10/2004, Resmî Gazete Sayısı: 25611.

ruhsat belgelerinin geri alınmasına, belli bir meslek ve sanatı yapmaktan yasaklanmaya,

f) Mahkûm olunan cezanın yarısından bir katına kadar süreyle ve gönüllü olmak koşuluyla kamuya yararlı bir işte çalıştırılmaya, çevrilebilir.

TCK'da hapis cezasına seçenek yaptırımlar olarak geçen bu alternatiflerden “Mahkûm olunan cezanın yarısından bir katına kadar süreyle, belirli yerlere gitmekten veya belirli etkinlikleri yapmaktan yasaklanma” alternatifi yukarıda yer verilen adli kontrol çeşitlerinden biri olan “Belirlenen yer veya bölgelere gitmeme” tedbiri ile benzerlik gösterdiğinden ve bu tedbire de yukarıda yer verildiğinden burada tekrardan ele alınmayacaktır. Diğer seçenek yaptırımlarının da bu çalışmanın konusundan ayrı bir amacı olması sebebi ile burada ele değinilmeyecektir. Bunun yerine kanunda doğrudan seçenek yaptırım olarak adlandırılmamışsa da seçenek yaptırımlara benzer olan ve yine hükümden sonra hapis cezasının hapisanede infazına alternatif olarak getirilen; hükmün açıklanmasının geri bırakılması, hapis cezasının infazının ertelenmesi, denetimli serbestlik ve koşullu salıverilme müesseselerine değinilecektir.

3.2.2.2. Hükmün Açıklanmasının Geri Bırakılması

CMK 231. madde vd. hükümlerinde yer alan hükmün açıklanmasının geri bırakılması; yapılan yargılama sonucunda verilen ceza iki yıl veya daha az süreli hapis cezası veya adli para cezası ise uygulanabilir. Hükmün açıklanmasının geri bırakılmasında, kanunda belirtilen şartlar yerine getirilmişse bu sürecin sonunda kurulan hükmün kişi hakkında hiçbir hukuki sonuç doğurmaması anlamına gelir.

Yine CMK'ya göre; hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararının verilmesi hâlinde hakkında bu karar verilen kişi, beş yıl süreyle denetim süresine tâbi tutulur. Bu sebeple Donay, bu müesseseyi kişi hakkında beş yıllık bir denetleme sisteminin kurulması olarak tanımlar¹⁴⁶. Bu süre içinde bir yıldan fazla

¹⁴⁶ **Süheyl Donay**, Türk Ceza İnfaz Hukuku, Beta Yayınları, İstanbul 2014, s 195.

olmamak üzere mahkemenin belirleyeceği süreyle, sanığın denetimli serbestlik tedbiri olarak;

Bir meslek veya sanat sahibi olmaması hâlinde, meslek veya sanat sahibi olmasını sağlamak amacıyla bir eğitim programına devam etmesine,

Bir meslek veya sanat sahibi olması hâlinde, bir kamu kurumunda veya özel olarak aynı meslek veya sanatı icra eden bir başkasının gözetimi altında ücret karşılığında çalıştırılmasına,

Belli yerlere gitmekten yasaklanmasına, belli yerlere devam etmek hususunda yükümlü kılınmasına ya da takdir edilecek başka yükümlülüğü yerine getirmesine, karar verilebilir.

Hükmün açıklanmasının geri bırakılması müessesesinde aslında kişinin 5 yıl boyunca gözetim altında tutulduğu ve hatta denetimin çeşidine göre üretim süreçlerine sokulmak üzere eğitim programlarına konulduğu söylenebilir. Yine bu düzenlemenin ilk yapıldığı zamanlarda Terörle Mücadele Kanununun (TMK) istisna olarak tutulduğu yani TMK’da yer alan suçlar açısından hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilemediğini söylemekte fayda var. Ayrımcılık içeren bu istisna hali 2/7/2012 tarihinde 6352 sayılı “Yargı Hizmetlerinin Etkinleştirilmesi Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Ve Basın Yayın Yoluyla İşlenen Suçlara İlişkin Dava Ve Cezaların Ertelenmesi Hakkında Kanun“ ile mülga edilmiştir.

Her ne kadar kanunda belirli denetimli serbestlik hükümleri düzenlenmişse de hükmün açıklanmasının geri bırakılmasında kurumun uygulandığı kişiye herhangi bir yükümlülük yüklenmeden de yani kişi herhangi bir denetime tabi tutulmaksızın da bu müesseseye tabi tutulabilir. Bu durumda aslında bu kurumun getiriliş amaçlarından bir diğerinin hapishanelerdeki kalabalıklaşmayı azaltmak olduğu da söylenebilir.

3.2.2.3. Hapis Cezasının İnfazının Ertelenmesi

Hapis cezasının infazının ertelenmesi kurumu TCK 51. maddesinde düzenlenen ve yine kişiye belli bir süre için denetim yükümlülükleri düzenlemiş olan alternatif bir seçenektir. Burada erteleme kararının verilebilmesi için kişinin daha önce kasıtlı bir suçtan dolayı üç aydan fazla hapis cezasına mahkum edilmemiş olması ve suçu işledikten sonra yargılama sürecinde gösterdiği pişmanlık dolayısıyla tekrar suç işlemeyeceği konusunda mahkemede bir kanaatin oluşması gerekir. Hapis cezasının ertelenmesi eski hale getirme ve tazmin sureti ile zararın giderilmesine de tabi tutulabilir. Bu koşullar yerine getirilinceye kadar kişi hapishanede tutulmaya devam edilir. Burada zarar giderildikten sonra infaza derhal son verilerek kişi salıverilir.¹⁴⁷ Ancak kişinin salıverilmesi belli bir denetim süresine ve denetim yükümlülüklerine de bağlanabilir. Kişi, belirlenen sürede denetim yükümlülüklerine uymuşsa bu sürenin sonunda hapis cezası infaz edilmiş sayılır. Ancak burada da hükmün açıklanmasının geri bırakılmasında olduğu gibi denetim yükümlülüğü hakimnin takdirine bırakılmıştır. Eğer denetim yükümlülükleri belirlenmemişse belirlenen süre sonunda hapis cezasını infaz etmiş sayılır. TCK 51. maddesine göre kişinin denetim süresi içinde;

Bir meslek veya sanat sahibi olmayan hükümlünün, bu amaçla bir eğitim programına devam etmesine,

Bir meslek veya sanat sahibi hükümlünün, bir kamu kurumunda veya özel olarak aynı meslek veya sanatı icra eden bir başkasının gözetimi altında ücret karşılığında çalıştırılmasına,

Onsekiz yaşından küçük olan hükümlülerin, bir meslek veya sanat edinmelerini sağlamak amacıyla, gerektiğinde barınma imkanı da bulunan bir eğitim kurumuna devam etmesine, mahkemece karar verilebilir.

¹⁴⁷ Donay, s 187.

Yine madde metninin devamına göre; Mahkeme, denetim süresi içinde hükümlüye rehberlik edecek bir uzman kişiyi görevlendirebilir. Bu kişi, kötü alışkanlıklardan kurtulmasını ve sorumluluk bilinciyle iyi bir hayat sürmesini temin hususunda hükümlüye öğütte bulunur; eğitim gördüğü kurum yetkilileri veya nezdinde çalıştığı kişilerle görüşerek, istişarelerde bulunur; hükümlünün davranışları, sosyal uyumu ve sorumluluk bilincindeki gelişme hakkında üçer aylık sürelerle rapor düzenleyerek infaz hâkimine verir. Hükümlünün denetim süresi içerisinde kasıtlı bir suç işlemesi veya kendisine yüklenen yükümlülüklerle hakimın uyarısında rağmen uymamakta ısrar etmesi halinde ertelenen cezanın kısmen veya tamamen hapisanede çektirilmesine karar verilebilir.

Birleşmiş Milletlerin Hapsetmenin Alternatiflerine ilişkin yayımladığı elkitabında İnfazı durdurulmuş veya ertelenmiş cezaların, mahkemelerin fazla zorlanmadan uygulayabileceği düzenlemeler olduğu savunulmuştur. Zira bu uygulamada hapis cezası tehdidinin olduğu ayrıca kamuoyunun bu tehditten haberdar olduğu ve bu durumda hakkında hüküm verilen kişinin konulan şartlara uymak zorunda kalacağı belirtilmiştir.¹⁴⁸ Oysa burada yargılanan kişinin düzeltilmesi gereken bir nesneye dönüştürülerek denetim ve gözetim altına alınmasına meşru bir zemin oluşturulduğu ve egemenin ikici dili (iyi alışkanlıklar-kötü alışkanlıklar, iyi hayat-kötü hayat) ile karşı karşıya kaldığımız söylenebilir. Yine hükmün açıklanmasının geri bırakılması kurumunda olduğu gibi burada da mahkeme tarafından belirlenen süre boyunca (bu süre kanunda en az bir en fazla üç sene olarak öngörülmüştür) kişinin sıkı bir denetleme ve gözetleme ağına maruz bırakıldığı söylenebilir.

3.2.2.4. Denetimli Serbestlik

Denetimli serbestlik kurumunu her ne kadar hüküm sonrası hapstemenin alternatifleri başlığı altında inceliyor olsakta aslında hüküm öncesi verilen adli kontrol tedbirlerinde de başvuru ve genel olarak soruşturma veya kovuşturma

¹⁴⁸ Birleşmiş Milletler Uyuşturucu Maddeler ve Suç Ofisi, Hapsetmenin Alternatifleri Temel İlkeler ve Umut Veren Uygulamalar Elkitabı, Ceza Adaleti El Kitapları Dizisi, New York 2007, s 33.

aşamasına tabi tutulan kişiyi bu aşamalarda verilen mahkeme/hakimlik kararıyla toplum içinde gözetim ve kontrole tabi tutmayı amaçlayan kurumun genel adıdır.

DSHY'nin 4. maddesinde “Şüpheli, sanık veya hükümlünün toplum içinde denetim ve takibinin yapıldığı, iyileştirilmesi ve topluma kazandırılması için ihtiyaç duyulan her türlü hizmet, program ve kaynakların sağlandığı bir infaz sistemi” olarak tanımlanan denetimli serbestlik aslında çalışmanın bu bölümünde değinilen alternatif sistemlerin alt yapısı olarakta adlandırılabilir. Zira yukarıda yer verilen birçok alternatif sistemlerin takibi denetimli serbestlik müdürlükleri tarafından yapılır. Ancak bu kısımda inceleyeceğimiz denetimli serbestlik kurumu Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun¹⁴⁹ (CGTİHK) 105/A maddesinde yer verilen ve hükmün infazında koşullu salıverilme öncesi uygulanan denetimli serbestlik aşamasıdır. Bu maddeye göre; denetimli serbestlik tedbiri uygulanmak suretiyle cezasının infazına karar verilen kişinin, koşullu salıverilme tarihine kadar;

Kamuya yararlı bir işte ücretsiz olarak çalıştırılması,

Bir konut veya bölgede denetim ve gözetim altında bulundurulması,

Belirlenen yer veya bölgelere gitmemesi,

Belirlenen programlara katılması, yükümlülüklerinden bir veya birden fazlasına tabi tutulmasına, denetimli serbestlik müdürlüğünce karar verilir. Hükümlünün risk ve ihtiyaçları dikkate alınarak yükümlülükleri değiştirilebilir.

Denetimli serbestlik müessesesine dair Avrupa Bakanlar Komitesinin Üye Devletlere Avrupa Konseyi Denetimli Serbestlik Kurallarına İlişkin CM/REC (2010)1 No’lu tavsiye kararı mevcuttur. Buradan denetimli serbestliğin Avrupa Hukuku tarafından önemsenen bir kurum olduğunu görmek mümkündür. Bu tavsiye kararda Denetimli serbestliğin hedefinin, suçların meydana gelmesini

¹⁴⁹ Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun Resmi Gazete Tarihi : 29/12/2004
Resmi Gazete Sayı : 25685.

önleyerek ve azaltarak kamu güvenliğinin yanı sıra adil bir cezai adalet sürecine katkıda bulunmak olduğu belirtilmiştir. Yine denetimli serbestlik kurumunun adaletin temel kurumları arasında olduğuna ve çalışmalarının hapisane nüfusunun azaltılmasına bir etkisi olduğuna söylenmiştir. Tavsiye kararda yer alan ilkelerden biri şöyledir; “Denetimli serbestlik kurumları, hükümlüleri denetlemek (gerektiğinde kontrol dahil), onlara rehberlik etmek ve yardım etmek, ve başarılı sosyal katılımlarını artırmak için hükümlülerle olumlu ilişkiler kurarak yeniden suç işlemeyi azaltmayı hedeflemelidir.” Bu ilkeden de anlaşılacağı üzere denetimli serbestlik kurumunun çalışmada birazdan yer vereceğimiz koşullu salıverilme müessesesinden önce uygulanan ve mahpusun hapisaneden çıkmasına rağmen onu gözetim altında tutmaya devam eden bir kurum olduğu söylenebilir. Birleşmiş Milletlerin Hapsetmenin Alternatiflerine ilişkin yayımladığı elkitabında denetimli serbestliği kişiyi hapse atmak yerine toplum içinde kalmaları için verilen mahkeme hükümleri olarak açıklasada¹⁵⁰ hapisanede sürekli gözetlenme hissi altında olan mahpus, dışarıya adımını attığı andan itibaren denetimli serbestlik kurumu yardımıyla gözetlenmeye ve denetlenmeye devam eder. Bu durum gözetlemenin hapisane duvarları dışına, mahpusun tüm yaşantısına yayılmasına neden olur.

3.2.2.5. Koşullu Salıverilme

Koşullu salıverilme, hükmün bir kısmını hapisanede infaz eden mahpusun “iyi halli” olduğunun tespit edilmesinin ardından şartlara uymadığı takdirde geri alınması koşuluyla hükmün kalan miktarını dışarda belli yükümlülükler altında tamamlamaya olanak sağlayan kurumdur. CGTİHK 107. maddesinde yer verilen kurum, bir mahpusun hapisanede geçirmesini beklediği süre olarak; ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına mahkûm edilmiş olanlar otuz yılını, müebbet hapis cezasına mahkûm edilmiş olanlar yirmi dört yılını, diğer süreli hapis cezalarına mahkûm edilmiş olanlar cezalarının yarısını infaz

¹⁵⁰ **Birleşmiş Milletler Uyuşturucu Maddeler ve Suç Ofisi**, Hapsetmenin Alternatifleri Temel İlkeler ve Umut Veren Uygulamalar Elkitabı, Ceza Adaleti El Kitapları Dizisi, New York 2007, s 38.

kurumunda çekmeleri olarak belirlemiştir. Yine koşullu salıverilme için infaz kurumunda geçirilmesi gereken süre; birden fazla ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına veya ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası ile müebbet hapis cezasına mahkumiyet halinde otuz altı yıldır. Suç işlemek için örgüt kurmak veya yönetmek ya da örgütün faaliyeti çerçevesinde işlenen suçtan dolayı mahkumiyet halinde; ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına mahkum edilmiş olanlar otuz altı yılını infaz kurumunda çektikleri takdirde koşullu salıverilmeden yararlanabilirler. Ancak, bu süre, birden fazla ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına veya ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası ile müebbet hapis cezasına mahkumiyet halinde kırk yıldır. TCK'nın İkinci Kitap, Dördüncü Kısım “Devletin Güvenliğine Karşı Suçlar” başlıklı Dördüncü Bölüm, “Anayasal Düzene ve Bu Düzenin İşleyişine Karşı Suçlar” başlıklı Beşinci Bölüm, “Milli Savunmaya Karşı Suçlar” başlıklı Altıncı Bölüm altında yer alan suçlardan birinin örgütün faaliyeti çerçevesinde işlenmesi dolayısıyla ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına mahkumiyet halinde koşullu salıverilme hükümleri uygulanamaz.

Bu sürelerin “iyi halli” olarak geçirilmesi halinde tahliyeyle olanak sağlayan bu kurumun hapishane kurallarına uyulması yani mahpusları disipline etmesi için düzenlendiği de söylenebilir. Gül, koşullu salıverilmeyi; hapis cezasının infazı sürecinde “uslanan” ve bunu “iyi davranışlarıyla” kanıtlayan mahpusun ödüllendirilmesi olarak tanımlar ve belli bir “ıslah” ve “terbiye” programından geçirilip tüm davranışları gözlemlenen mahpusların işlediği suçtan pişmanlık duyması halinde yararlanılabilecek bir kurum olarak açıklar. Ancak hem ceza kanununun hem de infaz kanunun bütününe hakim olan bu ifadeler toplumsal belleği temizlemeye çalışan, teknik, tarihsiz, klinik ve nötr kelimelerdir ve bu kelimeler aslında hapishane ile amaçlanan teknisyen ordusu ile cezalandırma sisteminin yasadaki karşılıklarıdır. Koşullu salıverilme müessesesi de bizce bu sistemde gözetleme ve disipline etme amaçlarının sağlanması yolunda kurulan ve mahpusa adeta ödül-ceza oyunu oynatan bir sistemdir. Zira “iyi halli” olması beklenen mahpusun iyi halli olması ile süreç

tamamlanmamaktadır. CGTİHK 107/7. maddesine göre kişi, koşullu salıverilmede denetim süresinde, infaz kurumunda öğrendiği meslek veya sanatı icra etmek üzere, bir kamu kurumunda veya özel olarak aynı meslek veya sanatı icra eden bir başkasının gözetimi altında, ücret karşılığında çalıştırılabilir.

Şartlı tahliye olarakta adlandırılan koşullu salıverilme bazılarına göre sadece, mahpusun bütün kanunlara uymak gibi rutin bir şartla ve belki yetkililerle düzenli olarak temas kurma kaydıyla salıverilmesi demektir. Başka yargı çevrelerinde ise kişiye özgü tahliye sonrası koşullarla salıverilmektedir. Dünyanın pek çok yerinde, konan tek şart failin cezanın geri kalanı boyunca yeni bir suç işlememesi veya yetkililere düzenli olarak bildirimde bulunmasıdır¹⁵¹ ancak Türkiye’de yukarıda açıklandığı gibi gözetimin devam etmesine olanak sağlayan birçok başka yükümlülük öngörülmüştür.

3.3. Dünya’da Hapsetmenin Alternatifleri

3.3.1. Genel Olarak

Hapis cezasına alternatifler, hapis cezasının olumsuz etkilerinden kaçınırken rehabilitasyon ve yeniden entegrasyonu teşvik etmeyi amaçladığını iddia eden yöntemlerdir. Dünyada çok çeşitli alternatif yöntemlere rastlanmaktadır. Örneğin bu yöntemlerden Denetimli Serbestlik - *Probation* mahpusların hapiste tutulmak yerine gözetim altında serbest bırakıldığı bir alternatiftir ve mahpusların belirli koşullara uymaları şartıyla toplumda yaşamalarına olanak tanır¹⁵². Toplum Hizmeti - *Community Service* mahpusların hapis cezası yerine topluma faydalı olacak şekilde belirli bir süre ücretsiz çalışmasını gerektirir ve bu çalışma, kamu alanlarını temizleme, sivil toplum kuruluşlarında çalışma veya toplum projelerine katılma gibi görevleri

¹⁵¹ Birleşmiş Milletler Uyuşturucu Maddeler ve Suç Ofisi, Hapsetmenin Alternatifleri Temel İlkeler ve Umut Veren Uygulamalar Elkitabı, Ceza Adaleti El Kitapları Dizisi, New York 2007, s 49.

¹⁵² Birleşmiş Milletler Uyuşturucu Maddeler ve Suç Ofisi, Hapsetmenin Alternatifleri Temel İlkeler ve Umut Veren Uygulamalar Elkitabı, New York 2007, s 34.

içerebilir¹⁵³. Elektronik İzleme - *Electronic Monitoring* mahpusların hareketlerini ev hapsi veya sokağa çıkma yasaklarına uymalarını sağlamak için bileklik gibi cihazlarla izlemeyi içerir ve bu, hapsetme olmadan gözetim sağlamanın bir yoludur¹⁵⁴. *Onarıcı Adalet Programları - Restorative Justice Programs* suçun neden olduğu zararı “suçlu” ile mağdur arasında uzlaşma yoluyla onarmayı amaçlayan süreçlerdir ve genellikle topluluk desteğini içerir¹⁵⁵. Yönlendirme Programları - *Diversion Programs* özellikle gençler veya ilk kez suç işleyenler için, “suçluları” geleneksel ceza adalet sürecinden alternatif tedavi veya rehabilitasyon düzeneklerine yönlendirmeyi amaçlar¹⁵⁶. Para Cezaları ve Mali Yaptırımlar, *Fines and - Financial Penalties* mahpusların hapis cezası yerine para cezası ödemesini gerektirir ve ceza miktarı genellikle suçun ağırlığı ve hükümlünün ödeme gücüne göre belirlenir¹⁵⁷. Ev Hapsi - *House Arrest* hükümlülerin evde tutulmasını, genellikle elektronik cihazlarla izlenmesini içerir ve hükümlülerin aile ve iş sorumluluklarını sürdürmelerine olanak tanır¹⁵⁸. Hükümün Açıklanmasının Geri Bırakılması - *Suspended Sentences* belirli koşullara uymaları halinde, mahpuslara verilen hapis cezasının hemen uygulanmaması anlamına gelir¹⁵⁹. Tedavi Mahkemeleri - *Therapeutic Courts* uyuşturucu mahkemeleri veya akıl sağlığı mahkemeleri gibi uzmanlaşmış mahkemeler, tedavi ve rehabilitasyona odaklanır ve yapılandırılmış programlar ve sıkı gözetim sunar¹⁶⁰. Şartlı Tahliye - *Parole* hapis cezasının bir kısmını çektikten sonra gözetim altında erken serbest bırakılmayı içerir ve belirli

¹⁵³ **Penal Reform International**, Alternatives to Imprisonment in East Africa: Trends and Challenges, 2021.

¹⁵⁴ **Mike Nellis**, Electronic Monitoring, Satellite Tracking, and the New Punitiveness in England and Wales, Crime, Law and Social Change, 2013.

¹⁵⁵ **Howard Zehr**, The Little Book of Restorative Justice, 2002.

¹⁵⁶ **M. Kay Harris**, Moving into the new millennium: Toward a feminist vision of justice. Criminal Justice Ethics, 1995, s 28.

¹⁵⁷ **Michael Tonry**, Intermediate Sanctions in Sentencing Guidelines. National Institute of Justice, 1997.

¹⁵⁸ **Kathy G. Padgett, William D. Bales, Thomas G. Blomberg**, Under Surveillance: An Empirical Test of the Effectiveness and Consequences of Electronic Monitoring. Criminology & Public Policy, 2006.

¹⁵⁹ **Joan Petersilia**, Probation in the United States. Crime and Justice, 1998.

¹⁶⁰ **Douglas B. Marlowe**, Drug Court Review. National Drug Court Institute, 2010, s 8.

koşullara uyulması gereklidir¹⁶¹. Son olarak, Rehabilitasyon ve Tedavi Programları - *Rehabilitation and Treatment Programs* alkol ve madde bağımlılığı veya akıl sağlığı sorunları gibi altta yatan sorunları ele alarak hükümlülerin “topluma yeniden kazandırılmasını” destekler¹⁶². Bu alternatifler, daha insancıl ve etkili ceza yanıtları sağlayarak hapishane aşırı kalabalığını azaltmayı ve “suçluların” başarılı bir şekilde topluma yeniden entegrasyonunu desteklemeyi amaçlar¹⁶³.

Görüldüğü üzere dünyada çeşitli alternatifler bulunurken bunların hepsi Türkiye mevzuatında yer almamıştır. Çalışmanın bu kısmında dünyadaki hapsedmenin alternatiflerine genel olarak yer verilmekle birlikte iki ülke açısından biraz daha detaylı ele alınacaktır. Türkiye ile ceza adalet sistemi açısından benzerlik gösterdiğinden ele alınacak ülkelerden biri İtalya'dır. İki ülke de Akdeniz kültürüne sahip olup, sosyal ve ekonomik dinamikler açısından benzerlikler taşımaktadır. Ayrıca, her iki ülkenin hukuk sistemleri de Avrupa kıtasında gelişen hukuki geleneklerden etkilenmiştir; İtalya'nın hukuk sistemi Roma Hukuku'nun devamı niteliğinde olup, Türkiye'nin hukuk sistemi de batı hukuku sistemlerine dayanmaktadır. Son yıllarda, her iki ülke de ceza adalet sistemlerinde reform yaparak hapsedmenin alternatifi olan ceza yöntemlerini uygulamaya çalışmıştır. İtalya'da denetimli serbestlik, elektronik izleme ve toplumsal hizmet gibi alternatif ceza yöntemleri yaygın olarak kullanılmakta¹⁶⁴ ve bu uygulamalar, Türkiye'deki benzer reformlarla karşılaştırılabileceğinden çalışmamız bakımından önemli bir karşılaştırma olacağı kanaatindeyiz.

Çalışmamız bağlamında ele alınacak bir diğer örnek ise İngiltere örneğidir. Kodifikasyon üzerine hukuk kültürü inşa olan Türkiye ile gelenek hukukunun esas olduğu Anglo-Sakson hukuku uygulaması arasındaki bu iki karşılaştırma, söz konusu hapsedmenin alternatifi uygulamalarının Türkiye'ye

¹⁶¹ **Todd R Clear/George F. Cole**, *American Corrections*. Wadsworth, 2003.

¹⁶² **D. A Andrews/ James Bonta**, *The Psychology of Criminal Conduct*. Routledge, 2010.

¹⁶³ Penal Reform International.

¹⁶⁴ **Ministero della Giustizia**, *Alternative Measures to Detention*, https://www.giustizia.it/giustizia/it/mg_2_3_1_4.page (e.t. 15.05.2024).

uygulanabilirliği veyahut uygulandığı takdirde nasıl sonuçlar vereceğini göstermesi bakımından ilginç bir hukuki karşılaştırma sunacağı kanaatindeyiz. Bu anlamda cumhuriyetin ilanından itibaren hukuk birikimini Alman hukuku ve içtihatları üzerine inşa eden ve zayıf bir bağımsız yargı profili sergileyen Türkiye hukuk geleneği ile yargısal bağımsızlığın son derece güçlü çok güçlü ve yasama maddeleri ile bile sınırlandırılmasına karşı yargısal bir reaksiyonun söz konusu olduğu güçlü bir hukuk devleti ve yargı bağımsızlığının söz konusu Britanya hukuk geleneği karşılaştırması son derece dikkatli ele alınması gerekir. Britanya'nın bulmuş olduğu çözümlerin veyahut uygulamaların salt yasa maddeleri ve mahkeme içtihatları bağlamında incelenmesi durumunda, uygulamaların mahiyeti tam anlaşılamayabilir. Dahası, olası bir çözüm önermesi bakımından tek başına anlam ifade etmeyebilir. Kendi bağlamı içerisinde düşünmeyi gerektirebilir.

3.3.2. İtalya Örneği

İtalya'da ceza adalet sistemi, hapsedme ve alternatif cezaların uygulanması konusunda önemli değişiklikler ve reformlarla şekillenmiştir. Bu süreç, 19. yüzyılın ortalarından itibaren günümüze kadar çeşitli aşamalardan geçmiştir. 19.yüzyıl ortalarında İtalya'nın birleşmesiyle birlikte, merkezi bir otorite altında modern ceza yasaları oluşturulmuştur. Bu dönemde hapisaneler, “suçluları” cezalandırmanın ve toplumdan izole etmenin ana aracı olarak kullanılmıştır. Ancak, hapisanelerin aşırı kalabalıklaşması ve kötü yaşam koşulları reform ihtiyacını doğurmuştur. 20.yüzyılın başlarında İtalya, ceza adalet sisteminde önemli reformlar gerçekleştirmiştir. 1930'da kabul edilen Ceza Kanunu (Codice Penale), modern İtalyan ceza hukukunun temelini atmış ve hapsedmenin yanı sıra çeşitli alternatif ceza yöntemlerini de içermiştir. 1950'ler ve 1960'larda, mahpusların rehabilitasyonuna ve sosyal entegrasyonuna yönelik reformlar yapılmıştır. Bu dönemde denetimli serbestlik ve şartlı tahliye gibi uygulamalar yaygınlaşmıştır. 1970'lerde, İtalya'da alternatif ceza yöntemleri daha yaygın hale gelmiştir. 1975'te yürürlüğe giren Ceza İnfaz Kanunu (Ordinamento Penitenziario), mahpusların haklarını korumaya yönelik düzenlemeler getirmiş

ve hapsetme dışındaki ceza yöntemlerinin uygulanmasını teşvik etmiştir. Bu dönemde denetimli serbestlik, toplumsal hizmet ve elektronik izleme gibi alternatifler önemli rol oynamıştır. 1990'lar ve 2000'lerde İtalya, ceza adalet sistemi reformlarını sürdürmüştür. 1998'de yürürlüğe giren yeni Ceza İnfaz Kanunu, hapishanelerdeki aşırı kalabalığı azaltmak ve mahpusların rehabilitasyonunu sağlamak amacıyla hapsetme dışındaki ceza yöntemlerini genişletmiştir. Bu dönemde elektronik izleme, toplumsal hizmet ve uyuşturucu bağımlılığı tedavi programları yaygın olarak uygulanmaya başlanmıştır¹⁶⁵.

3.3.2.1. Denetimli Serbestlik

İtalya'da denetimli serbestlik, mahpusların belirli koşullar altında serbest bırakılmasını ve sosyal rehabilitasyon süreçlerine katılmalarını içermektedir. Denetimli serbestlik altındaki kişiler, belirli aralıklarla denetim memurları ile görüşmek ve belirlenen şartlara uymak zorundadır¹⁶⁶.

3.3.2.2. Elektronik İzleme

Elektronik izleme, “suçluların” belirli bir alanda kalmalarını sağlamak için kullanılan bir gözetim yöntemidir. Elektronik bileklik veya diğer izleme cihazları ile “suçluların” hareketleri takip edilir. Bu yöntem, özellikle düşük riskli “suçlular” için etkili bir gözetim aracı olarak kabul edilir¹⁶⁷.

3.3.2.3. Toplumsal Hizmet

Toplumsal hizmet, “suçluların” kamu yararına çalışarak cezalarını çekmelerini sağlayan bir alternatiftir. Bu uygulama, “suçluların” toplum içinde faydalı işler yapmalarını ve sosyal sorumluluk bilincini geliştirmelerini amaçlar.

¹⁶⁵ **Alessandro Corda**, “Sentencing and penal policies in Italy, 1985–2015: The tale of a troubled country”, *Crime and Justice*, 45(1), 2016, ss. 107-173, s. 130.

¹⁶⁶ **Ministero della Giustizia**, Alternative Measures to Detention, https://www.giustizia.it/giustizia/it/mg_2_3_1_4.page (e.t. 15.05.2024).

¹⁶⁷ **Ministero della Giustizia**, Alternative Measures to Detention, https://www.giustizia.it/giustizia/it/mg_2_3_1_4.page (e.t. 15.05.2024).

Toplumsal hizmet genellikle hafif suçlar işleyenler veya ilk kez suç işleyenler için uygundur¹⁶⁸.

3.3.2.4. Rehabilitasyon Programları

İtalya'da rehabilitasyon programları, “suçluların” yeniden topluma kazandırılması amacıyla kapsamlı bir şekilde uygulanır. Bu programlar, eğitim ve meslek edindirme kurslarını, psikolojik danışmanlık hizmetlerini ve çeşitli terapi seanslarını içerir. Amaç, “suçluların” suç işlemeye iten sebeplerle başa çıkmalarını sağlamak ve yeniden suç işlemelerini önlemektir¹⁶⁹.

3.3.2.5. Konutu Terk Etmeme

Konutu terk etmeme, “suçluların” belirli bir süre boyunca evlerinde kalmalarını gerektiren bir ceza türüdür. Elektronik izleme ile birlikte uygulanabilir ve “suçluların” evden çıkışları sıkı bir şekilde kontrol edilir. Bu uygulama, özellikle hapishanelerde yer sıkıntısı yaşandığında tercih edilen bir yöntemdir¹⁷⁰.

3.3.2.6. Uyuşturucu ve Alkol Tedavi Programları

Uyuşturucu ve alkol bağımlılığı olan “suçlular” için tedavi programları, İtalya'da önemli bir yer tutar. Mahpuslar, hastaneye yatış dahil çeşitli tedavi süreçlerine tabi tutulur ve bu tedbirler, bağımlılıkla mücadele etmelerine yardımcı olur. Tedavi programlarına katılım, mahkumların ceza sürelerini kısaltabilir ve rehabilitasyon süreçlerini hızlandırabilir¹⁷¹.

¹⁶⁸ **Ministero della Giustizia**, Alternative Measures to Detention, https://www.giustizia.it/giustizia/it/mg_2_3_1_4.page (e.t. 15.05.2024).

¹⁶⁹ **Ministero della Giustizia**, Alternative Measures to Detention, https://www.giustizia.it/giustizia/it/mg_2_3_1_4.page (e.t. 15.05.2024).

¹⁷⁰ **Ministero della Giustizia**, Alternative Measures to Detention, https://www.giustizia.it/giustizia/it/mg_2_3_1_4.page (e.t. 15.05.2024).

¹⁷¹ **Ministero della Giustizia**, Alternative Measures to Detention, https://www.giustizia.it/giustizia/it/mg_2_3_1_4.page (e.t. 15.05.2024).

3.3.2.7. Değerlendirme

İtalya'da yargıçlar, hapsedmenin alternatiflerini uygularken geniş bir takdir yetkisine sahiptir. Bu durum, yargıçların her bir “suçlunun” bireysel durumunu göz önünde bulundurarak daha esnek ve uyarlanabilir kararlar almasına olanak tanır. Ancak, bu geniş takdir yetkisi, bazı durumlarda yargıçlar arasında uygulama farklılıklarına neden olabilmektedir. Bu durum, benzer suçlar için farklı ceza yöntemlerinin uygulanmasına yol açmaktadır. Standartlaştırılmış uygulama kılavuzlarının eksikliği, bu tutarsızlıkları daha da artırmaktadır¹⁷².

İtalya'da hapsedmenin alternatif yöntemlerinin uygulanmasında en büyük sorunlardan biri de kaynak yetersizliğidir. Denetimli serbestlik, elektronik izleme ve rehabilitasyon programları gibi yöntemler, yeterli finansman ve personel eksikliği nedeniyle etkili bir şekilde uygulanamamaktadır¹⁷³. Ancak uygulamalar ve uygulamalardaki kısıtlılık bakımından Türkiye ile İtalya oldukça yakın deneyimlere sahiptir.

3.3.3. İngiltere ve Galler Örnekleri

İngiltere ve Galler'de hapis cezasına alternatiflerin kökeni 19. yüzyılın sonlarına, denetimli serbestliğin hem gençler hem de yetişkinler için toplum içinde denetleyici bir yaptırım olarak kabul edilmesine kadar uzanmaktadır¹⁷⁴. Viktoryen esintilerini görmek adına, her şeyden önce, İngiltere'de denetimli serbestlik düzeninin kurulmasının önemli ölçüde sarhoşluk, aylaklık ve ahlaki yozlaşmanın artmasından duyulan endişeden kaynaklandığının altını çizmek gerekir¹⁷⁵. 1960'lı yıllara dek İngiltere ve Galler'de ceza adalet sistemi ağır cezalar ön görürken bu tarihlerden itibaren “rehabilitate” edici taraf göz önüne alınmaya başlamıştır. Bunun ilk adımları 1895 yılında Glatstone Komitesi'nin

¹⁷² Corda, s. 143.

¹⁷³ **Ministero della Giustizia**, Alternative Measures to Detention, https://www.giustizia.it/giustizia/it/mg_2_3_1_4.page (e.t. 15.05.2024).

¹⁷⁴ Sevdiren, s. 45.

¹⁷⁵ **Joan F. S. King**, The Probation and After-Care Service, 3rd edition, 1969 s. 46.

Hapishane reformlarında görülebilir¹⁷⁶. Ceza Adalet Yasası-1948 ile birlikte kırbaç cezası, kürek cezası gibi cezaların kaldırılmasının yanı sıra sulh ceza yargıçlarına 17 yaş altındaki kişilere ve daha üst mahkemelerin 15 yaş altındaki kişilere hapis cezası veremeyeceği öngörülmüştür¹⁷⁷. Kuşkusuz İngiltere'de hapis cezasının rehabilite edici kapasitesine duyulan inanç, söz konusu dönemin bir yansımasıydı ve o dönemde ceza politikasının ana hatlarındaki değişiklikler, örneğin Ulusal Sağlık Hizmetinin kurulması, genişletilmiş bir sosyal sigorta planı ve eğitimle ilgili yeni bir yasa gibi sosyal yardım mevzuatıyla güçlü yakınlıklar taşıyordu¹⁷⁸. Sayılara bakıldığında 1948 ve 1953 yılları arasında, Vass tarafından kaydedildiği üzere, “iddianame düzenlenen suçlar¹⁷⁹” dan “suçlu” bulunan yetişkinlerin sayısı her yıl için 100.000 civarındaydı¹⁸⁰. Öte yandan, dalgalanan hapishane nüfusuna rağmen, kısa süreli hapis cezalarının sayısında önemli ölçüde azalma gerçekleşti¹⁸¹.

60'lı yıllara gelindiğinde ise hapsedmenin alternatiflerine yönelik geleneksel anlayış değişmeye başladı¹⁸². Ancak refahın suç ile ilişkisine yönelik şüphe de kendisini göstermiştir. Bu dönemde İçişleri Bakanlığı en yetkili ağızdan "maddi refah, eğitim ve sosyal refahta yükselen standartların yüksek suç oranında bir azalma getirmediğini" açıklamıştır¹⁸³. Gerçekten de 1950-80 arasında yayınlanan suç istatistiklerine bakıldığında bu husus açıkça

¹⁷⁶ **Christopher Harding**, “The Inevitable End of a Discredited System”? The Origins of the Gladstone Committee Report on Prisons, 1895.” *The Historical Journal*, vol. 31, no. 3, 1988, pp. 591–608. JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/2639758>. (e.t: 23 Mayıs 2024).

<https://www.britannica.com/topic/Gladstone-Committee>

¹⁷⁷ <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo6/11-12/58#:~:text=An%20Act%20to%20abolish%20penal,law%20relating%20to%20the%20proceedings> (e.t. 10.03.2024), Sevdiren, s. 50.

¹⁷⁸ **Sevdiren**, s. 51.

¹⁷⁹ “Indictable crime” tanımı için kullanılmıştır. Common-law sisteminde her suç için iddianame düzenlenmemektedir.

¹⁸⁰ **Anthony Vass**, *Alternatives to Prison: Punishment, Custody and Community*, Sage, London, 1990, s. 9.

¹⁸¹ **Sevdiren**, s. 51.

¹⁸² **Sevdiren**, s. 53.

¹⁸³ **Sevdiren**, s. 53.

görülmektedir¹⁸⁴. Ancak bu durum, suç olgusuna yönelik tartışmaların doğmasına sebep olmuştur¹⁸⁵. Aslında, Martinson'un ufuk açıcı "hiçbir şey işe yaramaz" makalesinden önce bile, 1970 yılında, Ceza Sistemi Danışma Konseyi'nin oldukça etkili "Hapis Dışı ve Yarı Hapis Cezaları" Raporu, örneğin, hapis cezasını "kullanıldığı birçok suçlu için uygunsuz ve zararlı" olarak değerlendirmiştir¹⁸⁶.

Sonuç olarak 1960'ların sonundan 1980'lere doğru İngiltere'de hapsetmenin "suçlunun" rehabilitasyonunu sağlamadığı konusunda artan eğilim hapis dışı yaptırımların üzerinde önemli etkileri olmuştur. İlk olarak, cezanın ertelenmesi, kamu hizmeti, tazminat emirleri ve kendilerine has özellikleriyle şartlı tahliye ve cezanın ertelenmesi gibi alternatif yollar kabul edildi. İkinci olarak ise denetimli serbestlik- *probation* uygulamasının kavramsallaştırılmasındaki değişimdir. Önceleri rehabilitasyonun bir parçası olarak görülürken sonrada market payını arttırıp hapsetmeyi azaltan bir ceza olarak görülmeye başlandı.

3.3.3.1. Cezanın Ertelenmesi - Suspended Sentence

Cezanın ertelenmesi, hapis cezasından kaçınmak için tasarlanan tedbirlerin açık bir örneğiydi. Bunun sadece kısa süreli hapis cezalarının sayısını azaltmakla kalmayacağı, aynı zamanda mahkemelerin bu tür bir tedaviye ihtiyaç duyan "suçlular" için denetimli serbestliği ayırmalarını mümkün kılacağı umuluyordu¹⁸⁷. Ertelenen ceza, ancak failin daha sonra ertelenen cezada belirtilen süre içinde işlenen hapis cezasını gerektiren bir suçtan mahkum olması halinde geçerli olacaktır. Böyle bir mahkumiyet üzerine yeniden hüküm veren mahkeme, sonraki suçun gerçekleri de dahil olmak üzere tüm koşulları değerlendirdikten sonra "bunu yapmanın adil olmayacağı" görüşüne varmadıkça,

¹⁸⁴ Detaylı bilgi için bkz. **Sevdiren**, s. 55 vd., Home Office (1967) Criminal Statistics (England and Wales) 1966, s. x., Home Office (1979) Criminal Statistics England and Wales 1978, s. 40.

¹⁸⁵ **Sevdiren**, s. 54.

¹⁸⁶ **Sevdiren**, s. 56.

¹⁸⁷ **Sevdiren**, s. 59.

“suçlunun” ertelenen cezanın tamamını çekmesine karar vermek zorundaydı¹⁸⁸. Yargının, takdir yetkisini gereğinden fazla kısıtladığı gerekçesiyle yoğun eleştirilerine maruz kalan 1972 tarihli Ceza Adaleti Yasası, zorunlu erteleme cezasını kaldırmıştır.

3.3.3.2. Şartlı Tahliye – Parole

Hapishane nüfusunun azaltılmasına yönelik olarak 1967 Yasası'nda şartlı tahliye ile erken salıverilme imkanının sağlanmasıdır. 1975 yılında ise şartlı tahliye kararlarını etkileyen altı grup faktörü sıralanıyordu: suçun niteliği, kişinin suç geçmişi, hapishane davranışı ve tedaviye verilen yanıt, tıbbi tedavi, ev koşulları, istihdam beklentileri ve şartlı tahliye gözetimiyle işbirliği¹⁸⁹.

3.3.3.3. Kamu Hizmeti Kararı - Community Service Order

Kamu hizmeti cezası ilk kez Ceza Sistemi Danışma Konseyi'nin "Hapis Dışı ve Yarı Hapis Cezaları" başlıklı raporunda önerilmiştir¹⁹⁰. Rapor, kamu hizmetini farklı ceza felsefelerine hitap eden bir ceza olarak değerlendirmiştir: cezalandırma, telafi ve rehabilitasyon¹⁹¹. Bu noktada, ilgili rapor, kamu hizmetinin hapis cezası gerektiren suçlarla sınırlı olup olmadığı sorusunu gündeme getirmiştir¹⁹². Rapor, mahkemelerin kamu hizmetini ilke olarak kısa süreli hapis cezalarına alternatif olarak kullanması gerektiği görüşünü yansıtmaktadır. Ancak, rapora göre, kamu hizmeti uygulaması ikinci kategorideki davalarla sınırlı kalmamalı, hapis cezası gerektirmeyen bir suçu (örneğin hapis cezası gerektirmeyen trafik suçları) içeren veya para cezası ya da denetimli serbestlik yerine kullanılabilecek davalarda uygulanmalıdır.¹⁹³ Bu

¹⁸⁸ The Criminal Justice Act 1967, Section 40 (1).

¹⁸⁹ **Sevdiren**, s. 62.

¹⁹⁰ The Advisory Council on the Penal System (1970) Non-Custodial and Semi-Custodial Penalties, HomeOffice, London, paras, 33-34.

¹⁹¹ The Advisory Council on the Penal System, op. cit., para.37, **Sevdiren** s. 64.

¹⁹² **Ibid.**

¹⁹³ **Ibid**, **Sevdiren**, s. 64.

belirsizlikle çevrili olarak, kamu hizmetinin kullanımı başlangıçta deneysel şemalarda önemli bir farklılık göstermiştir¹⁹⁴.

3.3.3.4. Gündüz (Eğitim) Merkezi Gereksinimi ile Denetimli Serbestlik - Probation with Day (Training) Centre Requirement

1972 tarihli Ceza Adaleti Yasası, mahkemelere bir “suçlunun” şartlı tahliye kararının bir koşulu olarak bir 'günlük eğitim merkezine' katılmasını zorunlu tutma yetkisi vermiştir. Böyle bir hükmün arkasındaki amaç, başlangıçta küçük ve 'sosyal açıdan yetersiz “suçlular” için gözaltı yerine uygun bir alternatif tedbir oluşturmaktır¹⁹⁵.

Denetimli serbestlik denetiminin bu özel türü, "normal" versiyonun aksine, "denetimli serbestlik günlük eğitim merkezleri" olarak bilinen tesislerde 60 iş günü boyunca günlük olarak sosyal ve kişisel beceriler konusunda eğitim verilmesini içeriyordu. Hızla değişen bir iklimde “suçluların” rehabilitasyonu ve topluma yeniden entegrasyonuna yönelik olduğu iddia edilen bu yeni uygulama, en başından beri diğer gözetim dışı muadillerine kıyasla daha az avantajlı bir konuma sahipti¹⁹⁶.

Araştırmalar, denetimli serbestlik gündüz merkezlerinin “suçlulara” karşı nispeten tarafsız bir yaklaşımı kolaylaştırdığı durumlarda, zorunluluğun yasama organının asıl amacına uygun olarak, yani hapishaneye alternatif olarak kullanıldığını göstermiştir¹⁹⁷. Tedavi etme ve iyileştirme hususlarına öncelik verildiği durumlarda, gündüz merkezi zorunluluğunun, aksi takdirde muhtemelen hapis cezası almayacak olan ancak 'bakım ve desteğe' ihtiyaç duyduğu düşünülen kişilere uygulandığı gözlemlenmiştir¹⁹⁸. Eleştirmenler kısa

¹⁹⁴ Sevdiren, s. 65.

¹⁹⁵ Anthony Vass and Alan Weston, Probation Day Centres As An Alternative to Custody: A Trojan Horse Examined, British Journal of Criminology, vol. 30, no. 2, ss..189-206, 1990, Sevdiren, s. 66.

¹⁹⁶ Sevdiren, s. 66.

¹⁹⁷ Suzan Fairhead, Day Centres and Probation, Home Office Research Unit Paper No. 4, Home Office, London, 1981 s. 25.

¹⁹⁸ Ibid.

süre içinde gündüz merkezlerinin 'ağı genişleten' etkilerine yönelik eleştiriler yöneltmiştir¹⁹⁹.

3.3.3.5. Gözetim Emri - Supervision Order

1969 tarihli Çocuklar ve Gençler Yasası ile getirilen gözetim kararı, çocuğun kişisel ve sosyal sorunları ile eğitim eksikliklerinin suçun işlenmesinde kilit faktörler olduğu varsayımına dayanmaktadır ve bu nedenle, gençlerin suç işlemesini ve/veya yeniden suç işlemesini önlemek için bu tür sorunların ele alınması gerekmektedir²⁰⁰.

Gözetim kararını düzenleyen hükmün kapsamı genel olarak genişti. Gözaltı ve devam merkezlerinin yerini almak gibi büyük iddialara rağmen, ilk on yılda düşük riskli “suçlular” veya alternatif olarak risk altında olduğu düşünülen “suçlu” olmayanlar için geliştirildi. Çeşitli programlarda, "risk altındaki" çocuk kategorisi, "okuldan kaçma veya aileyle sorunlar yaşayan", "yaratıcı boş zaman etkinliklerine ihtiyaç duyan" ve "yetişkinlerle ve akranlarıyla ilişkileri zayıf olan" ve/veya "zayıf bir benlik imajına" sahip olan çocukları içerecek şekilde muğlak bir şekilde tanımlanmıştır²⁰¹.

3.3.3.6. Cezanın Ertelenmesi - Deferred sentence

Esasında *suspension sentence* ile *deferred sentence* verilen cezanın ertelenmesi ve belli bir süre boyunca şartlara bağlı kalınması, aksi takdirde cezanın vuku bulacağını düzenler. Ancak her ikisini ayıran belli temel özellikler vardır, suç tipi, belli şartları, verilen süre vb. Ertelenmiş cezalar, sulh mahkemesinde veya Kraliyet Mahkemesinde bir sanığa ceza veren herhangi bir

¹⁹⁹ Sevdiren, s. 66.

²⁰⁰ Anthony E Bottoms / John Pratt, Intermediate Treatment and Juvenile Justice: Key Findings and Implications from a National Survey of Intermediate Treatment Policy and Practice, HMSO, London, 1990, s. 9-10.

²⁰¹ Sevdiren, s. 68 vd.

yargıç veya yargıç heyeti tarafından kullanılabilir²⁰². İngiltere ve Galler'de 1972 Ceza Adaleti Yasası'ndan bu yana mevcuttur. Şu anda 2020 Ceza Yasası'nın 3. bölümünde yer almaktadır²⁰³.

3.3.3.7. Tahliye – Discharge

Genellikle hapis dışı cezanın en hafif şeklinin tahliye olduğu kabul edilir²⁰⁴. Tahliye, suçun niteliği ve “suçlunun” karakteri de dahil olmak üzere koşullar göz önünde bulundurulduğunda, mahkemenin "ceza vermenin uygun olmadığı" görüşüne varması halinde uygulanabilir. İngiliz hukukunda iki tür tahliye vardır. Mutlak tahliye, fail için herhangi bir yükümlülük veya gereklilik içermeyen 'nominal' bir cezadır. Şartlı tahliye ise, üç yıla kadar olabilen belirli bir süre boyunca gelecekte suç teşkil eden davranışların açıkça yasaklanmasını içerir. Belirlenen süre içinde başka bir suç işlenmesi halinde, mahkeme “suçluyu” sadece bu yeni suçtan değil, şartlı tahliyenin uygulandığı ilk suçtan da mahkum edebilir. “Çocuk suçlularla” ilgili olarak şartlı tahliyenin kullanımı 1998 tarihli Suç ve Düzensizlik Yasası ile sınırlandırılmıştır. Bu yasanın 66. maddesi uyarınca, mahkemeler, “suçluyla” ya da suçla ilgili istisnai koşullar olduğu kanaatine varmadıkça, önceki iki yıl içinde son bir uyarı almış olan “çocuk suçlular” hakkında şartlı tahliye kararı veremez²⁰⁵.

3.3.3.8. Tazminat Emri - Compensation Order

Tazminat emri 1972 tarihli Ceza Adalet Yasası ile yardımcı bir emir olarak yürürlüğe girdi ve 1982 tarihli Ceza Adalet Yasası'ndan bu yana, başlı başına bir ceza olarak tazminat, ölüm, fiziksel ve/veya ruhsal yaralanma, kayıp

²⁰² Elaine Freer, Deferred Sentencing, A review of practice, 2022, s. 2.
<https://www.sentencingacademy.org.uk/wp-content/uploads/2023/08/Deferred-Sentencing-August-2022.pdf>

²⁰³ Detaylı bilgi için bkz. *Ibid.*

²⁰⁴ Sevdiren, s. 96 vd.

²⁰⁵ Sevdiren, s. 97.

veya hasar içeren davalarda yardımcı veya tek bir emir olarak uygulanabilmektedir²⁰⁶.

3.3.3.9. Para Cezası - The Fine

İngiliz hukukunda, teorik olarak, zorunlu cezanın tüzükte öngörüldüğü suçlar dışındaki herhangi bir suçla ilgili olarak para cezası verilebilir.²⁰⁷ Para cezası bir tüzel kişiye verilebilir. Özellikle, İngiliz hukukunda ebeveynlerin, çocukları tarafından işlenen suçlarda çocukları adına para cezası ödemeleri gerekebilir. Çocuklar ve Gençler Yasası - *Children and Young Persons Act 1933*, mahkemelere “çocuk suçluların” para cezalarını ebeveynlerin ödemesini talep etme yetkisi veren ilk yasadır²⁰⁸.

3.3.3.10. Değerlendirme

Yukarıdakilerden bir sonuç çıkarılacak olursa, İngiliz hukukunda, yasama organının niyeti ne olursa olsun, yakın tarih boyunca İngiliz yargısının herhangi bir hapis dışı yaptırıma yaklaşımının bu yaptırımın kaderini büyük ölçüde belirlediği tereddütsüz bir şekilde söylenebilir. Mahkemelerin büyük etkisi, hüküm verme aşamasında mahkemelere tanınan takdir yetkisinin kapsamına atıfta bulunularak açıklanabilir²⁰⁹.

Geniş ceza takdir yetkisinin felsefi dayanaklarını ararken, yargı bağımsızlığının öne çıkarıldığını görürüz. Kıta Avrupası hukukuna bağlı ülkelerde yargı bağımsızlığı, yargı kararlarının yürütmenin etkisinden uzak olması gerektiği yönündeki anayasal ilkeyi ifade ederken, İngiltere'deki yapısı bu anlayışın çok ötesine geçmektedir. Burada yargı bağımsızlığının anlamı, çok yakın zamana kadar yasama organının ceza politikasına müdahalesinin en aza

²⁰⁶ **Bryan Gibson/Paul Cavadino** , Introduction to the Criminal Justice Process, Waterside Press, Winchester, s. 180, **Sevdiren**, s. 103.

²⁰⁷ **Peter Hungerford-Welch**, Criminal Litigation and Sentencing, Routledge, London 2004, s. 681.

²⁰⁸ **Sevdiren**, s.97.

²⁰⁹ **Sevdiren**, s. 94.

indirilmesini kapsayacak şekilde çok daha geniş yorumlanmıştır²¹⁰. Gerçekten de, yirminci yüzyılın büyük bir bölümünde, azami cezaların belirlenmesi dışında takdir yetkisi üzerindeki herhangi bir kısıtlamanın yargı bağımsızlığını ihlal edeceği İngiliz yargısının kesin kanaatidir²¹¹. Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, yargısal takdir yetkisini kısıtlamaya yönelik herhangi bir girişim yargı tarafından güçlü bir eleştiriyile karşılandı²¹². Bu anlamda hem yasalarla çıkarılan örneklerin yargı kararlarıyla son derece çeşitlendirildiği ve çok geniş bir alternatif kullanma havuzunun imkanlarını sunduğunu gösteriyor.

3.4. HAPSETMENİN ALTERNATİFLERİNE YÖNELİK ELEŞTİRİLER

Hapishane sisteminde iddia edildiği gibi hapsetmenin alternatiflerinde de, “suçluların” topluma kazandırılması ve tekrar suç işlemelerinin önlenmesinin amaçlandığı iddiası vardır. Ancak, alternatif sistemlerinde tıpkı hapishane gibi gözetim ve kontrol işlevlerini barındırdığına çalışma boyunca değindik. Denetimli serbestlik, elektronik izleme, toplumsal hizmet ve rehabilitasyon programları gibi uygulamalar kişilerin özgürlüklerini belirli ölçülerde kısıtlamakta ve onların belirli sınırlar içinde kalmalarını sağlamaktadır. Bu durum, hapsetmenin alternatiflerinin de aslında gözetim amacı taşıdığını ortaya koymaktadır. Doktrinde de bu yönlü eleştiriler bulunmaktadır. Bu gözetim ve kontrol işlevlerine yönelik eleştiriler, kriminologlar ve sosyal teorisyenler tarafından sıkça dile getirilmektedir. Bu eleştirmenler, alternatif ceza yöntemlerinin, hapsetmenin temel mantığından tamamen uzak olmadığını ve “suçluların” sürekli bir gözetim altında tutulduğunu savunmaktadır.

Daha evvel de belirttiğimiz gibi Foucault, modern ceza sistemlerinin temelde disiplin ve gözetim üzerine kurulu olduğunu vurgular. *Disiplin ve Ceza* adlı eserinde, hapishanelerin ve alternatif ceza yöntemlerinin, “suçlular”

²¹⁰ Kelk, C. / Koffman, L / Silvis, J., Sentencing Practice, Policy, and Discretion in Fennell, P./ Harding, C. / Jörg, N. / Swart, B., (eds.) Criminal Justice in Europe: A Comparative Study, Clarendon Press, Oxford, ss. 319-339, s. 332-338.

²¹¹ Sevdiren, s. 94.

²¹² Sevdiren, s. 94.

üzerinde sürekli bir kontrol ve disiplin mekanizması oluşturduğunu savunur. Foucault'ya göre, denetimli serbestlik ve elektronik izleme gibi yöntemler, “suçluların” davranışlarını sürekli olarak izleyen ve düzenleyen bir gözetim sistemi yaratır. Bu gözetim sistemi, bireylerin hareketlerini kısıtlar, onları belirli sosyal normlara uymaya zorlar ve devlete geniş bir kontrol alanı sağlar. Foucault'nun eleştirisi, modern ceza sistemlerinin, “suçluları” sadece fiziksel olarak hapsedmekle kalmayıp, aynı zamanda onların zihinlerini ve davranışlarını da kontrol etmeye çalıştığını öne sürer. Bu kontrol mekanizmaları, “suçluların” özgürlüğünü kısıtlar ve onları sürekli bir disiplin altında tutar. Foucault, bu sistemin bireyleri normalize etmeye çalıştığını ve onları toplumsal normlara uyum sağlamaya zorladığını belirtir²¹³.

Stanley Cohen, *Toplum Kontrolü: Sosyal Denetim, Suç ve Adalet* adlı kitabında, modern toplumlarda suçla mücadelede kullanılan denetim ve gözetim mekanizmalarının genişlemesini tartışır. Cohen'e göre, alternatif ceza yöntemleri de bu genişlemenin bir parçasıdır. Cohen, denetimli serbestliği "ağların genişlemesi" (net-widening) olarak da tanımlayarak, bu tür yöntemlerin “suçluları” gözetim altında tutarken, aslında daha geniş bir toplumsal denetim sağladığını vurgular. Hapsetmenin alternatifleri, hapsetme oranlarını azaltmayı veya daha az yaptırım sağlamayı amaçlıyorsa da reformlar veya alternatif önlemler aslında ceza adaleti sistemine giren kişi sayısını artırmaktadır²¹⁴. Ağ genişletmenin yakın tarihli bir örneği San Francisco'da 1996 yılında şehrin çocuk adalet sisteminde reform yapma çabasıyla ortaya çıkmıştır. Eyalet ve federal fonlardan sağlanan 20 milyon doların üzerindeki benzeri görülmemiş bir kaynakla yeni önleme ve müdahale programları finanse edilmiştir²¹⁵. Önleme programlarına aktarılan 20 milyon dolarlık kaynak, genç nüfusun ve suç

²¹³ **Michel Foucault**, *Discipline and punish: The birth of the prison*. London: Allen Lane, 1977.

²¹⁴ **Center on Juvenile and Criminal Justice**, Ağustos 2001, “Widening the net in juvenile justice and the dangers of prevention and early intervention”, Center on Juvenile and Criminal Justice, s. 1.

<https://www.cjcj.org/media/import/documents/widening.pdf> (e.t. 10.06.2024)

²¹⁵ **Center on Juvenile and Criminal Justice**, s. 1.

oranlarının azalmasına rağmen, tutuklanan gençlerin daha yüksek bir yüzdesinin (1984'te %37'den 1999'da %85'e) ıslahevine gönderilmesine yol açmıştır²¹⁶.

Türkiye Cumhuriyeti Adli İstatistikler 2021 verilerine bakıldığında eğilim, Türk ceza infaz sisteminde ağların genişlemesinin yaşadığını görmekteyiz²¹⁷. HAGB gibi hapsetmeye alternatif sağlamayı amaçlayan tedbirler, ceza adaleti kontrolü altındaki bireylerin sayısını azaltmamaktadır. Bunun yerine, mahkumiyetlerdeki artış, ceza adaleti ağının genişlediği, daha fazla bireyi kapsadığı ve potansiyel olarak daha yüksek hapsetme oranlarına ve sistemik gerginliğe yol açtığı bir sisteme işaret etmektedir.

Cohen'e göre, denetimli serbestlik, elektronik izleme ve toplumsal hizmet gibi uygulamalar, mahkumiyetin yükünü azaltmak yerine, daha fazla kişiyi ceza adalet sistemine dahil ederek kontrol altında tutar. Bu durum, ceza adalet sisteminin daha geniş bir kitle üzerinde gözetim uygulamasına neden olur. Cohen, denetimli serbestlik, elektronik izleme ve toplumsal hizmet gibi yöntemlerin, “suçluları” topluma yeniden kazandırma ve rehabilite etme amacını ne ölçüde gerçekleştirdiğini sorgular. Bu yöntemlerin, mahpusların özgürlüklerini kısıtlayarak, onların sosyal ve psikolojik gelişimlerine zarar verebileceğini belirtir. Alternatif cezalar, mahpusların topluma yeniden entegrasyonunu zorlaştırabilir ve üzerlerinde sürekli bir damgalanma (stigmatizasyon) yaratabilir. Sürekli gözetim altında olmak, “suçluların” sosyal olarak dışlanmasına ve kendilerini toplumdan yabancılaşmış hissetmelerine neden olabilir. Bu durum, Cohen’e göre tekrar suç işleme riskinin artmasına yol açabilir²¹⁸.

Jonathan Simon, *Governing Through Crime* adlı eserinde, modern ceza adalet sistemlerinin "suç yoluyla yönetim" (governing through crime) anlayışı

²¹⁶ **Center on Juvenile and Criminal Justice**, s. 2-3.

²¹⁷ Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adli İstatistikler, s. 36.

<https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/310520221405382021H%C4%B0ZMETE%C3%96ZELK%C4%B0TAP.pdf> (e.t: 03.06.2024).

²¹⁸ **Stanley Cohen**, *Visions of Social Control: Crime, Punishment and Classification*. Polity Press, 1985.

üzerine kurulu olduğunu belirtir. "Suç yoluyla yönetim," ceza adalet sistemlerinin, suç ve güvenlik sorunlarını çözmek amacıyla toplumu kontrol etmek için kullandıkları politik ve sosyal stratejileri ifade eder. Simon'a göre, bu stratejiler sadece "suçluları" değil, aynı zamanda genel halkı da kapsar. Bu yönetim biçimi, suç ve güvenlik politikaları aracılığıyla toplumun birçok alanını (okullar, işyerleri, kamu alanları) etkiler ve bu politikalar, toplumsal kontrolün genişlemesine hizmet eder. Simon'a göre, suç ve güvenlik politikaları modern devletlerin yönetim araçları haline gelmiştir. Siyasi liderler, seçim kampanyalarında ve kamu politikalarında suçla mücadele ve kamu güvenliğini sağlama vaatlerini ön plana çıkarırlar. Bu, toplumun genelinde sürekli bir güvenlik ve gözetim atmosferi yaratır.

Simon, suçun sosyal bir inşa olduğunu ve suç politikalarının toplumu nasıl şekillendirdiğini vurgular. Suç politikaları, sadece "suçluları" cezalandırmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal normları ve davranışları da düzenler. Bu düzenleme, suç ve güvenlik söylemleri aracılığıyla toplumun genelinde bir kontrol mekanizması oluşturur. Simon'a göre, suç yoluyla yönetim, bireylerin özgürlüklerini kısıtlayan ve onları sürekli gözetim altında tutan bir yönetim biçimidir. Bu durum, toplumda yaygın bir güvenlik ve gözetim kültürü yaratır. Simon, bu durumu şu şekilde ifade eder: "Suç politikaları, bireylerin özgürlüklerini sınırlayarak ve onları sürekli gözetim altında tutarak, toplumda geniş çaplı bir kontrol ve disiplin mekanizması oluşturur"

Simon, denetimli serbestlik ve elektronik izleme gibi alternatif ceza yöntemlerinin de bu yönetim biçiminin bir parçası olduğunu belirtir. Bu yöntemler, "suçluların" sürekli gözetim altında tutulmasını sağlar ve onların davranışlarını kontrol eder. Simon, bu durumu şu şekilde açıklar: "Denetimli serbestlik ve elektronik izleme, "suçluların" hareketlerini sınırlayarak ve sürekli gözetim altında tutarak, toplumun geneline yönelik bir kontrol mekanizması oluşturur" Bu yöntemler, "suçluların" özgürlüklerini ciddi şekilde kısıtlar ve onların günlük yaşamlarını büyük ölçüde kontrol eder. Simon'a göre, bu durum "suçluların" üzerindeki psikolojik ve sosyal baskıyı artırabilir ve onların topluma

yeniden entegrasyonunu zorlaştırabilir. Simon, alternatif ceza yöntemlerinin “suçlular” üzerindeki etkisinin genellikle karmaşık ve çok boyutlu olduğunu savunur. Bu yöntemler, “suçluların” özgürlüklerini sınırlarken, onların sosyal uyumunu ve rehabilitasyonunu zorlaştırabilir. Ayrıca, alternatif cezalar, “suçluların” üzerinde sürekli bir gözetim ve kontrol baskısı yaratarak, onların topluma yeniden entegrasyonunu olumsuz yönde etkileyebilir. Simon, bu yöntemlerin suç oranlarını azaltmada ve “suçluları” rehabilite etmede ne kadar etkili olduğu konusunda ciddi şüpheler taşır²¹⁹.

David Garland, *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society* adlı kitabında, modern ceza adalet sistemlerinin disiplin ve kontrol üzerine kurulu olduğunu vurgulayarak modern ceza adalet sistemlerini "kontrol kültürü" (culture of control) olarak tanımlar²²⁰. Garland'a göre, 20. yüzyılın sonlarından itibaren ceza adalet sistemleri, “suçluları” cezalandırmanın yanı sıra daha fazla gözetim, denetim ve kontrol yöntemleri uygulamaya başlamıştır. Bu dönüşüm, ceza adalet politikalarının daha sert hale gelmesi ve toplumsal kontrol mekanizmalarının yaygınlaşması ile belirginleşmiştir. Garland, kontrol kültürünün, toplumsal güvenlik ve risk yönetimi anlayışında da köklü değişiklikler getirdiğini savunur. Modern toplumlarda güvenlik, sadece bireysel güvenlik değil, aynı zamanda toplumsal düzenin korunması anlamına gelir. Bu nedenle, ceza adalet politikaları, toplumsal riskleri yönetme ve güvenliği sağlama amacıyla daha sert ve kapsamlı önlemler içerir. Garland, bu durumu şu şekilde ifade eder: "*Kontrol kültürü, toplumsal güvenliğini sağlamak ve riskleri yönetmek için daha kapsamlı ve sert ceza adalet politikaları benimser.*"

Garland, modern toplumlarda suçun yönetimiyle ilgili değişimlerin, ceza adalet sistemlerinin sadece “suçluları” cezalandırmakla kalmayıp, aynı zamanda geniş bir toplumsal kontrol ağı oluşturduğunu belirtir. Bu ağ, suçun önlenmesi,

²¹⁹ Jonathan Simon, *Governing Through Crime: How the War on Crime Transformed American Democracy and Created a Culture of Fear*. Oxford University Press, 2007.

²²⁰ David W. Garland, *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*, Oxford, 2002.

“suçluların” rehabilitasyonu ve toplumsal düzenin sağlanması amacıyla çeşitli gözetim ve denetim mekanizmalarını içerir. Garland, bu durumu şu şekilde ifade eder: "Modern ceza adalet sistemleri, sadece “suçluları” cezalandırmakla kalmaz, aynı zamanda geniş bir gözetim ve kontrol ağı oluşturarak toplumun genelinde düzeni sağlamaya çalışır". Garland'ın "kontrol kültürü" kavramı, sosyal kontrol mekanizmalarının nasıl genişlediğini ve çeşitlendiğini de içerir. Garland'a göre, alternatif ceza yöntemleri kontrol mekanizmalarının bir uzantısıdır. Bu yöntemler, “suçluların” davranışlarının sürekli olarak denetlendiğini ve düzenlendiğini belirtir.

Denetimli serbestlik, elektronik izleme ve toplumsal hizmet gibi alternatif ceza yöntemleri, “suçluların” sürekli gözetim altında tutulmasını sağlar ve onların davranışlarını denetler. Bu mekanizmalar, “suçluların” özgürlüğünü kısıtlarken, toplumsal düzeni koruma amacına hizmet eder. Garland, bu durumu şöyle açıklar: "Alternatif ceza yöntemleri, “suçluları” kontrol altında tutarken, aynı zamanda toplumsal düzenin ve normların korunmasını sağlar". Bu mekanizmalar, “suçluların” özgürlüğünü kısıtlar ve onları belirli davranış kalıplarına uymaya zorlar. Garland, bu durumun, “suçluların” topluma yeniden entegrasyonunu zorlaştırabileceğini ve onların üzerinde sürekli bir gözetim baskısı yaratabileceğini öne sürer. Garland, bu tür politikaların uzun vadeli etkilerini sorgular ve alternatif yaklaşımlar geliştirilmesi gerektiğini savunur²²¹.

Bentham, Panoptikon sistemi ortaya atarken gözetlemenin mimari tekniklerle yerine getirilebileceğini düşünmüşse de günümüzde yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte gözetim artık devasa gözetim binalarına gerek kalmaksızın teknolojik aygıtlarla yapılabilmektedir. Çoban, bu durumu “teknolojik panoptikon” olarak adlandırmaktadır²²². İktidarın temel denetim araçlarından biri haline gelen gözetim ve teknoloji sayesinde iktidarın “gözü” her yerdedir ve toplum hapisane mantığı ile kuşatılmıştır. Küreselleşme süreci ile

²²¹ **David W. Garland**, *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*, Oxford 2002.

²²² **Çoban/Özarslan**, s. 112.

birlikte küresel panoptikon olarak data adlandırılabilir bu sistem yeni dünya düzeni haline getirilmiştir²²³. Gündelik yaşam içerisinde toplumun dört bir yanını sarmış olan CCTV kameraları, MOBESE kameralar, casus uçaklar, polis kameraları, teknik izleme, iletişimin denetlenmesi, telefonların dinlenmesi, mesajların takip edilmesi, parmak izi tanıma sistemleri yani neredeyse her şeyini denetlenebilir ve gözetlenebilir olması bu yeni dünya düzeninin gözetleyerek denetim altında tutma mantığı üzerine inşa edildiğini göstermektedir. Bu sistemlerin bu denli hızlı bir şekilde gelişmesi ve gündelik hayata yayılması birkaç nedene bağlıdır. Bunlardan ilki iktidarların toplum üzerinde hegemonya kurma isteği ve bu arzusuna giderken ihtiyaç duyduğu bilgidir. Bu bağlamda bu gözetim ve denetleme araçları devasa bir bilginin elde edilmesinde önemli konumdadırlar. İkinci olarak iktidardaki gücün elindeki bilgilere dayanarak toplumsal yapı ve sistem üzerinde değişim ve biçimlendirmeler yapabilmesine olanak sağlamasıdır. Bu bilgilerin toplanma aşamasında toplumdaki bireyler genellikle gözetlendiklerinin, denetlendiklerinin farkında olmadıkları için bu sistemler yaşamın her yerine kolayca yayılabilmişlerdir. Son olarak her yere yayılan bu bilgi toplama araçları sayesinde iktidar görünmez haldedir²²⁴.

Baştürk, gözetimin asimetrik bir iktidar ilişkisi olarak panoptik rejimden uzaklaşarak gündelik bir pratiğe dönüşmesiyle yeni bir iktidar mantığının ortaya çıkmasını “Post Panoptikon” olarak adlandırır²²⁵. Post panoptikon adıyla ifadelendirilen gözetim uygulamaları literatürde “gözetim toplumu” olarak ifade edilen bir sürecin yansıması olarak kullanılır.²²⁶ Panoptikon genel olarak “suçlular” için ortaya atılan ve hapisane duvarları içerisinde gözetlemeye müsaade ederken bir sistem iken Post Panoptikon Sistem hapisane duvarlarını aşan ve toplumun her alanına sirayet edebilen bir sistemdir. Dolayısıyla post

²²³ Çoban/Özarslan, s. 7.

²²⁴ Çoban/Özarslan, s. 141

²²⁵ Efe Baştürk, Panoptikon’dan Post Panoptikon’a Gözetimin Soykütüğü, saf 10-Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi (Siyaset Bilimi) Anabilim Dalı , Ankara, 2020, Doktora Tezi, S. 10.

²²⁶ David Lyon, Gözetim Çalışmaları, (çev. Ali Toprak) , Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2013, s. 66.

Panoptikon ile birlikte gözetleme mekan ve zamanı aşar. Her zaman ve her yerde gözetim mümkündür. Ancak burada gözetleyen panoptikon sistemdeki gibi insan değil makinedir. Bu makineler ve teknolojiler iktidarların elinde bir toplumsal denetim aracına dönüşmüş ve herkes çok daha kolay izlenebilir hale gelmiştir. Nerede ve ne zaman izlenildiğini bilmeyen özellikle iktidara muhalif olan özneler ise bu sayede çok kolay tespit edilebilir ve fişlenebilir hale getirilmiştir²²⁷. Zira iktidarlar için önemli olan hiç kimsenin iktidarın gözünden ve denetiminde kaçamayacağı bir sistem yaratmaktır. Deleuze, çağdaş toplumun yönetim paradigmasının disipliner rejimlerden denetim rejimlerine geçtiğini öne sürer. Yani iktidar artık disipliner yerleşimler aracılığıyla değil, denetim ağları aracılığıyla icra edilir²²⁸.

İşte şu anda Türkiye’de ve dünyada tartışılan hapsedmenin alternatiflerinin birçoğu yaratılmak istenen bu sistemin bir sonucudur. Foucault bu alternatiflerle toplumun hapisneden çok daha kötü bir şeye hazırlandığını zira hapisnede amaçlanan gözetleme, denetim, topluma yeniden kazandırma gibi işlevlerin bu alternatiflerle aşırı ceza ve hapsedme iktidarı yarattığı tespitini yapar²²⁹. Hapishane duvarları içerisinde sürekli gözetlenme hissiyle ıslah olacağına inanan “suçlular”dan tüm toplumun ıslahına geçiş yapılmıştır. Zira bu gözetim, denetim ve kontrol mekanizmasını hapishane dışına çıkararak tüm topluma yaymak hapishane kurumunun genelleştirilmesidir. Bu genelleştirme gözetim sistemine “suçluların” yakınlarını, akrabalarını, komşularını da katarak herkesi gözetimin nesnesi ve gözetim toplumunun bir parçası haline getirmekle de yapılır²³⁰. Böylece hapsedmenin alternatiflerinin toplumdaki yayılımı çok hızlı olur. Zira burada artık hapishane gibi devasa mimarilere ihtiyaç duyulmadığı için

²²⁷ **Aysel Demir**, “Panopticon ve Synopticon Geriliminde Özgürlük Paradoksu”, Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, s.

61. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/307183> (e.t:29.05.2024).

²²⁸ **Stephen J. ARNOTT / Eugene W. HOLLAND / Paul Robert PATTON / Eugene W. HOLLAND / Michael HARDT / Jonathan L. BELLER / Ali AKAY** Gilles Deleuze’de Toplum ve Denetim, (Çev: Barış Başaran), Bağlam Yayınları, s. 86.

²²⁹ **Michel Foucault**, Hapishaneye “Alternatifler”, (çev: **Murat Erşen**), 1. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2017, s. 18.

²³⁰ **Karakaş Doğan** s. 107.

hapishanedeki gibi gözetleme işlevini yerine getirecek teknik kadro ihtiyacı da yoktur.

Hapishanenin tarihte kurumsallaşma sürecinde hapishane ölüm cezasına nazaran neyse şu anda elektronik gözetim de hapishaneye nazaran odur²³¹. Çalışmanın başında yer verildiği üzere cezalandırma tarihinde her ne kadar gösteriye çevrilen kanlı idam sahnelerinin kaldırılması ve yerine daha “temiz” ve “nazik” olarak hapishane sistemi büyük bir reform gibi sunulmuşsa da bugün, yaklaşık 400 yıl sonra hapishanenin de en az idam sahneleri kadar şiddet içeren mekanlar olduğunun anlaşılması ve iktidarın başka denetim mekanizmalarına ihtiyaç duymasıyla birlikte hapsetmenin alternatifleri de o titizlikle sunulmaktadır. Ancak Ferri’nin de tespitlerinde belirttiği üzere²³² bu alternatifler açık alanlara kapalılık boyutu sokarak hapsetme olgusunu özgür yaşamın her yerine yaymaya çalışır. Bu alternatiflerden ev hapsi kişinin evini bir ıstırap ortamına, hapishaneye dönüştürerek kişisel bölgeyi özel hapishane şubelerine dönüştürür. Yine kişinin ikametgahına ve bedenine 7/24 saat yerleşerek kişinin evinde dahi mahremiyet hakkını yok eder. Elektronik kelepçe gibi takip cihazları taşıyanların gündelik yaşamlarında sürekli derin bir stres yaratarak psikolojik sağlıklarını etkilemenin yanında herhangi bir aksilik durumunda kelepçenin alarm vermesi halinde kişinin aile üyelerinin arasında münakaşa olmasına yol açarak kişiyi sürekli olarak içsel huzursuzluğa mahkum eder. Gözetim altında tutulan kişilerde öznellik kaybı etkileri yaratılır. Yine gözetim altında tutulan kişi öznellikten çıkarılarak nesnelleştirilir. Bir kontrol ve inceleme organı tarafından kontrol edilen kişinin hayatı hesaplanabilir ve izlenebilir mekanik bir makinaya dönüştürülür. Sürekli gözetlenen ve denetlenen kişi kendini sürekli hesap vermek zorunda hisseder/bu hisse sürüklenir. Kısacası kişilerin yaşam alanını gözetim altına almakla toplumu kuşatan bu alternatifler kurulmaya çalışılan yeni dünya düzeni için getirilen alternatiflerdir.

²³¹ Foucault, Hapishaneye “Alternatifler”, (çev: Erşen) s. 61.

²³² Foucault, Hapishaneye “Alternatifler”, (çev: Erşen) s. 54.

Bu çalışmada hapsedmenin alternatiflerine eleştiri sunulurken alternatiflere alternatif bir sistem önerisi de sunulabilirdi ancak böylesi bir önerinin sunulması için disiplinlerarası daha geniş tartışmalara ihtiyaç vardır. Yine de her ne kadar yeni model önerileri sunulamayacak olsa da doğru bir alternatife giderken yapılan tartışmalara katkı sunma niyetiyle bu konuda bir takım tartışmalara yer verilecek. Öncelikle yeni bir model arayışında tarihteki denemelere bakmakta fayda olduğunu düşünmekteyiz. Örneğin Makarekoncu model olarak da adlandırılan ve bir eğitimci olan Anton Semyonoviç Makarenko'nun Sovyetler Birliği'nin kuruluşundan sonra 1920'den başlayarak 1935'e kadar öncülük ettiği hapisanesiz toplum kurma amacıyla oluşturduğu topluluklara rastlanılmaktadır. Kurduğu topluluklardan biri "Gorki Topluluğu" diğeri de "Zerjinski Topluluğu" olarak adlandırılmasına rağmen bu hapisanesiz toplum denemesi uygulama olarak ilkin Makarenko ile başladığından onun adıyla anılır. Bu model 18 yaş altı çocuklarla başlar. Makarenko 1920'den başlayarak hapisanelerde çeşitli suçlara karışmış 18 yaş altı çocuklarla sokaklardan topladığı çocukları bir çiftlikte bir araya getirmekle başlar. Daha sonra kimi yetişkinlerin katılımı yine eğitimcilerin de dahil olmasıyla kadınla erkekli 400'e yakın sayılarla devam eder²³³.

"Yaşam Yolu" adlı iki ciltlik çalışmasının tümünü bu toplulukların nasıl kurulduğunu ne tür zorluklarla karşılaştıklarını, soyut pedagojik yöntemler yerine deneye yanıla nasıl öğrenerek geliştiklerini ayrıntılarıyla aktarır.²³⁴. Gardiyan, asker, hapisane ve hapis cezası bu sistemde yoktur. Kendilerine ayrılan 4300 dönümlük bir çiftliği eğitim ve çalışma merkezlerine dönüştürür, kendi ekonomik ihtiyaçlarını da çoğunlukla burada ürettikleri ürünlerin satışından elde ettikleri gelirlerle sağlarlar. Bu yönüyle "öz yeterlilik" ilkesini esas alırlar. Gününün yarısını eğitim faaliyetlerine diğer yarısında çalışmalara ayırırlar. Tarım, bağ-bahçe işleri, el işi atölyeleri, marangozluk vb. pek çok

²³³ **Anton S. Makarenko**, Yaşam Yolu 1. Kitap, (çev: **Şemsa Yeğin**), 4. Basım, Payel Yayınları, İstanbul, 2011 s. 8.

²³⁴ **Anton S. Makarenko**, Yaşam Yolu 1. Kitap / 2. Kitap, (çev: **Şemsa Yeğin**), 4. Basım, Payel Yayınları, İstanbul, 2010.

Çalışma alanları oluştururlar. Topluluk içi spor etkinlikleri, orkestra, tiyatro gibi etkinliklerle evre köyleri de davet ederek bu etkinlikleri halka sunarlar.

Makarekoncu model kuşkusuz kusursuz bir model değildir. Hatta ilk oluşturulduğunda bu topluluktan kimselerin evre köylerin mallarını yağmalaması, hırsızlık, birbirini yaralama gibi çeşitli suçlar yaşanırken kimi pratik tedbirler ve pedagojik yöntemlerin devreye konulması ile bunlar aşılır. Eğitim bilimcilerin teftiş ve denetimleri, yöntemler konusunda yürüttükleri tartışmalar, pratik uygulamalar sonucu ortaya çıkan deneyimler topluluğun toparlanıp ortak değerler etrafındaki kenetlenmesine neden olur. Pratik deneyimlerden çıkarılan dersler, disiplinler ilkeler olmadan eğitim faaliyetlerinin tek başına sonuç alamayacağı ve topluluk yaşamının da sürdürülmesinin mümkün olamayacağına ilişkindir. Fakat bu disiplin hapishane modelinin panoptik modelinden ziyade, Makareko'nun "Bilinçli Disiplin" diye adlandırdığı kolektif değerler skalasında oluşturan ve ilkelere dayalı geliştirilen disiplindir²³⁵.

Makarenko bu disiplin yöntemi ve ilkelerle ilişkisini ifade ederken hiçbir yaptırımın olmadığı bir topluluğun toplumsal değerler ya da ilkeler yerine getirme ihtiyaı duymama tehlikesi barındırdığını, kural-ilke tanımazlığa ve keşmekeşe neden olduğunu savunur. Disiplinci yöntemi fiziki ceza ve hapis yerine uygularlar. Onun "bilinçli disiplini" soyut kurallar değil insan yarar önceliği olan ve mantığı kavratılan disiplindir. İlkeleri de fetişleşmeden mutlak-değişmez diye tabulaştırmadan uygulamak gerektiğini savunur. İlkeye bağlı ama ilkeye gözlerle bağlanan kara bir şerit gibi bağlamamak, ilkeyi bir ölçü aracı olarak uygulamak gerektiğini ifade eder

Bu modelde ne çıkarılan ve Makarenko'nun da "toplumsal yapıştırıcı" diye tanımladığı olguların başında sorumluluk ve yardımlaşma gelir. Çünkü salt kendini düşünmenin vurdumduymaz bencilliğe ve nihilist bir edilgenliğe götürdüğü düşünülürken, başkalarıyla birlikte ve başkalarıyla dayanışma ve

²³⁵ **Makarenko**, 2. Kitap (ev: **Yeğin**), 4. Basım, s. 374.

yardımlaşma halinde olmanın yaşamın coşku ve sevincini duyumsamaya, yaşamı coşkuya çevirmeye neden olduğu düşünülür. Bu yüzden Makarenko “benim dünyam başkaları” der ve çalışmanın iyileştirici gücüne inanır. Bu, insana meşgale yaratma, onu oyalama değil üretmek, başkalarına destek olarak özne olduğunu duyumsama ve özne olmanın sorumluluğunu sürekli pekiştirmedir. İnsanlar burada çalışma aracılığıyla başkalarıyla bir olmanın sevincini öğrenmektedir bu da öz saygı duygusunu geliştirir. Bu modelde çalışmanın iyileştirici gücü Marx’ın emek-değer teorisi bağlamında bireyin emekle değer yaratabileceği ve bu değerlerine sahiplik edebileceği gerçeğine atıfla öne çıkar. Yoksa salt çalışmak zaman ve efor tüketmekten öteye bir anlam taşımaz.

Burada bir diğer yer vereceğimiz ekol Logoterapidir. Logoterapi, uzman psikiyatr Victor E. Frankl tarafından geliştirilen anlam merkezli bir psikoterapi yöntemidir. Yunancada “logos“ anlam demektir²³⁶. “Logoterapi“ ya da “Üçüncü Viyana Psikoterapi Okulu“ olarak bilinen bu ekol “varoluşsal boşluğu“ engelleme, kişiyi bir anlam, amaç ve sorumluluk halesiyle kuşatma üzerine kuruludur. Logoterapiye göre kişinin kendi yaşamında bir anlam bulma arayışı, insandaki temel güdülendirici güçtür ve tüm yaşamsal motivasyonlar bunun etrafında döner. Kendi anlam istemini doyurma ihtiyacı, her insanı kolaylıkla motive edebilecek, dinamik kılacak, yaşamda katalizör olabilecek bir fırsat oluşturur. İnsan kendi değerleri ve idealleri için yaşayabilme ve hatta ölme yetisine sahiptir²³⁷.

Frankl bu kuramı Yahudilerin Nazi faşizmi tarafından topluca katledildiği Auschwitz toplama kampındaki kişisel deneyim ve gözlemlerine dayanarak geliştirir. Uzman bir psikiyatr iken Yahudi olması sebebiyle Hitler faşizmi tarafından tutuklanıp, Nazilerin en vahşi işkence ve katletme yöntemleriyle nam salmış Autschwitz toplama kampına konulduğunda diğer soydaşları günün her anı ölümüne gönderilebilecek düzeyde yaşam ve ölüm

²³⁶ **Victor E. Frankl**, İnsan Anlam Arayışı, (çev: **Selçuk Budak**), 22. Basım, Okuyan Us Yayınları, s. 112.

²³⁷ Ibid.

sınırında duran, hiçbir kurtuluş umudunun olmadığı ve korkunç acılara maruz kalan insanların davranışlarını gözlemleyerek, en insanlık dışı koşullarda anlam ve amaç diyalektiğine insanı nasıl temel değerler altında bütünleştirdiğini aksi tutumun insanı fiziken bir kadavra, yaşayan ölüye çevirdiğini, hatta her türlü ahlaki değerden de düşmesine sebep olduğunu deneyimleyerek görür.

Örneğin aç bırakılmaları sebebiyle kampta yamyamlığın baş gösterdiğini, ölen insanların etinin pişirilerek yenildiğini ifade ederken²³⁸ amaç ve hedeflerin bir anlam bütünlüğü içinde mahpuslara aktarılması durumunda nasıl birbirini savunur duruma geldiklerini, topluca yemek almama pahasına arkadaşlarını SS subaylarına vermeyi reddettiklerini aktarır²³⁹. Frankl'a göre en dayanılmaz acılar bile bir özverinin anlamı gibi bir anlam bulduğu anda acı olmaktan çıkar²⁴⁰. Frankl ruhsal durumun fiziksel bünye üzerinde etkisini bünyenin direncini artırıcı veya çökertici etkisini bir anekdotla aktarır. Aynı kampta birlikte kaldığı ünlü bir besteci ve libretto yazarı rüyasında 30 Mart tarihinde Nazi rejiminin elinden kurtulacaklarını gördüğünü söyler. Bu rüyayı Şubat ayında görür. Ancak savaş haberlerinin olumlu olmaması yüzünden kurtuluş günü olarak beklediği 30 Mart'tan bir gün önce yani 29 Mart tarihinde aniden hastalanır ve 31 Mart günü yaşamını yitirir.²⁴¹ Frankl bu vakayı ele aldığı anda bir insanın ruhsal durumuyla vücudunun bağışıklık sistemi arasında direkt bir ilişki olduğunu umudun yitirilmesinin bu bağışıklık sisteminin çökmesine ve ölüme yol açabileceğini ve arkadaşının ölümünün nihai nedeninin beklediği özgürlüğün gelmemesi ve ağır hayal kırıklığı yaşaması olarak tespit eder.

Mahpuslar üzerindeki gözlemleri ve kişisel deneyimlerine dayanarak, sadece ahlaki ve ruhsal özlere yönelik içsel bağların zayıflamasına göz yumanların, sonunda kampın yozlaştırıcı etkilerinin kurbanı olduğunu göstermiştir. Frankl'ın üzerinde durduğu husus ise bu "iç bağı"nın oluşturan şeyin

²³⁸ Frankl, s. 71.

²³⁹ Frankl, s. 96.

²⁴⁰ Frankl, s. 127.

²⁴¹ Frankl, s. 90-91.

ne olabileceğini veya olması gerektiğidir. Kampın mahpus üzerindeki hastalık yaratıcı etkisi ile mücadele çabasının, mahpus gelecekte bir hedef göstererek ona içsel bir güç kazandırmaya amaçlaması gerektiğini fark eder.

Hapsetmenin veya şimdiye kadar sunulan alternatiflerin insanı bir anlam boşluğuna sürüklenme amacının aksine olması gereken alternatif modellerde bireyi değerler dünyasıyla buluşturup, benliğini yeniden yapılandırma olanağının olması gerekir. Victor Frankl Logoterapi yöntemi özetle varoluşsal boşluğun anlamsızlığını yaşayan ya da anlamsızlık damına sürüklenen insanın bu boşluktan kurtulması için ona bir anlam arayışı oluşturma stratejisidir. Yaşamın, yaşamsal çabasının anlamsızlaştığını düşünen derin boşlukta yaşama anksiyetesi veya farklı psikolojik rahatsızlıklardan mustarip olan insanı bir anlam zeminine oturtma çabasıdır. Ancak bu kuramın hapsetmenin alternatif modeline uyarlanması anlam-amaç-sorumluluk iliş ilişkiseliliği bağlamında bireyi yeni bir düzleme yerleştirmek ve kişiselliğini bu toplumsallık içerisinde anlamlandırabileceği yeni bir pencere açmak içindir.

Görüldüğü üzere hem Makarekoncu modelde hem de Logoterapide toplumsallaşmaya vurgu yapılmıştır. Hapishanelerin S ve Y tipleri gibi gittikçe bireyi daha ağır tecrite mahkum eden modellere geçiş yaptığı²⁴²; hapsetmenin alternatiflerinden de ev hapsi, belirli bölgelere gitmeme gibi alternatiflerinin sosyalleşmeyi hedef aldığı düşünülünce dahi hapsetmenin ve mevcut alternatiflerin insan gibi sosyal bir varlığın doğasına uygun olmadığı ve alternatif tartışmalarının insan doğasına uygun bir biçimde toplumsallık temelinde yapılması gerektiği söylenebilir. Bir diğer husus eğitim konusudur. Adli mahpuslar²⁴³ açısından onları cürüm işlemeye getiren toplumsal sebeplerin

²⁴² Özgürlük İçin Hukukçular Derneğinin **Türkiye Hapishaneleri 2023 Yılı Hak İhlali Raporunda** Y tipi, S tipi ve Yüksek Güvenlikli hapishaneler tecrit uygulamalarının daha ağırlaştırıldığı bir hapishane modeli ve insan sağlığına açık bir şekilde aykırı olduğu tespitine yer verilmiştir. Bknz. **“Türkiye Hapishaneleri 2023 Yılı Hak İhlali Raporu”** <https://ozgurlukicin hukukcular.org/tr/detay/ozgurluk-icin-hukukcular-dernegi--turkiye-hapishaneleri-2023-yili-hak-ihlali-raporu> (e.t: 1 Mayıs 2024).

²⁴³ Adli mahpus kavramı çalışma boyunca Türk Ceza Kanunu (TCK) İkinci Kitap Dördüncü Kısmında yer alan; "Devletin Egemenlik Alametlerine ve Organlarının Saygınlığına Karşı Suçlar" başlıklı üçüncü bölüm, "Devletin Güvenliğine Karşı Suçlar" başlıklı dördüncü bölüm, "Anayasal

dışında bir de olaylara yaklaşım tarzı ve düşünceleri doğru bir eğitim modeli ile dönüştürülebilir. Ancak burada eğitim derken bugün hapishanelerde eğitim adı altında uygulanan Sokratik devletçi dikey modelden değil yatay bir model olan Freire modeli tarzda bir eğitim önerisinden bahsediyoruz. Zaten dikey modelde eğitimle eğitilen ilişkisinin bireyi nesneleştiren bir yöntem olması nedeniyle Freire tarafından eleştirilir. Bu ilişkide, tek taraflı olarak sürekli anlatan bir öznenin (öğretmen) ve tek taraflı olarak dinleyen nesnelerin (öğrenci) olması sebebiyle anlatılma süreci cansızlaşma ve taşlaşma eğilimindedir²⁴⁴. Başkasını nesneleştiren devletçi dikey modelini Freire birkaç maddede özetler²⁴⁵:

- “a) Öğretmen öğretir ve öğrenciler ders alır.
- b) Öğretmen her şeyi bilir, öğrenciler hiçbir şey bilmez.
- c) Öğretmen düşünür, öğrenciler hakkında düşünülür.
- d) Öğretmen konuşur, öğrenciler uslu uslu dinler.
- e) Öğretmen disipline eder, öğrenciler disipline sokulurlar.
- f) Öğretmen seçer ve seçimini uygular, öğrenciler buna uyarlar.
- g) Öğretmen yapar, öğrenciler öğretmenin eylemi yoluyla yap-ma yanılısamasındadırlar.
- h) Öğretmen müfredatı seçer ve (kendilerine danışılmayan) öğrenciler buna uyarlar.
- i) Öğretmen bilginin otoritesini, kendi mesleki otoritesiyle ka-rıştıırır ve bu otoriteyi öğrencilerinin özgürlüğünün karşıtı ola-rak öne sürer.

Düzene ve Bu Düzenin İşleyişine Karşı Suçlar” başlıklı beşinci bölümde yer alan suçlar ile Terörle Mücadele Kanununda (TMK) ve Terörizmin Finansmanının Önlenmesi Hakkında Kanunda düzenlenen suçlar dışında kalan suçlardan ötürü hapsedilen mahpuslar için kullanılmıştır.

²⁴⁴ Paulo Freire, Ezilenlerin Pedagojisi, (çev: Dilek Hattatoğlu/Erol Özbek), 4. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 48.

²⁴⁵ Freire, (çev: Hattatoğlu/Özbek), s. 59.

j) Öğretmen öğrenme sürecinin öznesidir, öğrenciler ise sadece nesnelerdir.”

Dikey modeli “Bankacı modeli” olarak geniş olarak çözümleyen Freire bunun nekrofilik bir eğitim yöntemi olduğunu, ezici denetimle sağlandığını ve öğretmenin kendisini öğrencilerine, onların zorunlu karşılığı olarak sunmak durumunda kaldığını, bunun Hegel diyalektiğindeki köle gibi bir yabancılaşmaya neden olduğunu aktarır. Zaten mahpusun özgün durumu düşünüldüğünde klasik öğrenci-öğretmen, alıcı-verici ilişkisinin olmayacağı aşıkardır. Ancak günümüz hapisanelerinde ve denetimli serbestlik sürecinde yapılan eğitimlerde uygulanan konferans, sempozyum gibi tekil anlatım yöntemleri de aynı dikey modeli kapsamında olduğundan verimsiz ve sonuç alıcılıktan uzaktır. Oysa olması gereken adli mahpusların yukarıda bahsedilen yatay eğitim modeli çerçevesinde eğitim müfredatlarının hazırlanması ve eğitimin yürütülmesidir. Mevcut hapsedme stratejisinin hiçbir pedagojik çalışması olmadığı gibi hiçbir insan da kendiliğinden bir zihinsel aydınlanma, duygusal arınma ve ruhsal dinginlik seviyesine ulaşmaz. Bu süreç ciddi bir uğraş gerektirse de bu çalışmaya toplumu onarma çalışması gözüyle bakmalı mahpusun toplumun bir parçası olduğunu düşünerek bireye yapılan yaptırımın toplumsal barış ve vefa yapılacağı düşünerek hazırlanmalıdır.

SONUÇ

Victor Hugo 1829 yılında Bir İdam Mahkumunun Son Günü adlı romanını yazdığında ilk birkaç baskısını kendi adıyla yayımlamadı. Çünkü bu roman ölüm cezasının kaldırılması için yapılan bir söylevdi ve romanın yazıldığı tarihte ölüm cezasının kaldırılması düşüncesi dile dahi getirilemiyordu. Çünkü ortada şöyle bir sorun vardı; kimi zaman ayinsel törenlere dönüşen bu seyirlik cezalandırmalar kaldırılırsa kralın iktidarının dışavurumu nasıl yapılacaktı? Buna verilecek bir cevap henüz olmadığı için idam cezası sanki toplumu “suçlulardan” kurtaran, arındıran bir ritüel olarak görülüyordu²⁴⁶. Hatta bu kitap, sahte bir isimle yayımlandığında kitabın Fransa’nın bekasını tehlikeye düşürmek amacıyla İngilizler, Çinliler ya da Amerikalılar tarafından yazıldığı fısıltıları dolaşmaya başladı. Çünkü Victor Hugo’nun da dediği gibi devrimlerin dahi yıkamadığı tek sehpa idam sehпасıydı ve o dönem bu cezanın kaldırılması bir ütopya, bir kuram, bir düş, bir çılgınlık olarak görülüyordu. Ancak sonra ne oldu? İdam cezasına itirazlar daha yüksek sesle söylenmeye başladı ve birçok ülkede idam cezası kaldırıldı. Ancak idam cezasına alternatif olarak kişinin yine yaşam hakkı dahil tüm haklarını elinden alabilecek korkunç bir sistem kuruldu, hapisane sistemi. 1829 yılında idamın kaldırılması ne kadar imkan dışı görünüyorsa bugün dünyanın her yerine yayılan hapisane sistemini kaldırmakta en az o kadar imkan dışı görünüyor. Ancak idamın kalkması mümkün olduğu gibi elbette bu da imkan dahilindedir. Ancak tartışmayı “suçluları ne yapacağız” sorusu ile başlatmak ve sürekli hapsetmeye alternatif bir sistem arayışı daha en başta cezalandırma mefhumunu ve gücünü kabul edip o gücü sağa sola sallamakta beis görmemektir. Ceza bir dönüştürme aracı değil bir şiddet aracı olarak devreye konulur. Cezayı bir karşı şiddet edimi olarak bir öç ve intikam mantalitesiyle hukuksallaştıran, “suçluları” bu strateji doğrultusunda eza cenderesine alan bu mekanların tahrip edici özellikleri bu çalışmada da yer verildiği üzere çeşitli çalışmalarla ortaya konulmuştur. Bu sebeple tartışmayı

²⁴⁶ **Victor Hugo**, Bir İdam Mahkumunun Son Günü, Türkiye İş Bankası Yayınları, 25. Basım, Haziran 2020, Önsöz.

suçu ve “suçluyu” ortadan kaldıracak bir düzene gidecek yol ile o ideale varılncaya kadar geçiş döneminde bireylere karşı işlenecek suçlara karşı nasıl bir yol izleneceği gibi doğru bir soruyla başlatmakta fayda vardır.

Hapishane, çalışmanın ilk kısımlarında bahsedildiği üzere iktidarın şiddet ve gözetim aracılığı ile “güvenlik” sektörü üretme aracı olduğundan; hapsetmenin alternatifleri de bu güvenlik sektörünü yine şiddet ve gözetim aracılığıyla sürdürdüğünden cezalandırma sistemi bu mekanik üzerinde kendini var ettiği sürece iktidarın hapsetme veya alternatif araçlardan vazgeçmeyeceği aşıkardır. Fakat burada asıl üzerinde durulması gereken husus alternatif sistem arayışları bağlamında böyle bir şiddet cenderesine bir ihtiyaç duyulup duyulmadığıdır. Samuelli Beckett’a göre Arıcılık kitabında *“Hepimiz hapishanedeyiz, herkes kendi hücrelerinde yaşıyor, özgürlük bir yanılsama tarzı nutuklara daya-namıyorum. İnanın bana, gerçek hapishane başka şey, bizim zihinsel ve toplumsal hapishanelerimizden bam-başka türde. Bunu unutmak iğrenç bir şey”* der²⁴⁷. Bu karşı çıkışın hapishane gibi bir şiddet mekanının ve içinde yaşanılanların dışarda yaşananlarla kıyaslanmaması gerektiğine ilişkin bir karşı çıkış olduğu aşık ar ancak hapishanenin olmasa da hapishane mantığının aslında tüm topluma yayıldığına dair itirazı sürdürmekte fayda vardır.

Nasıl ki tarihte bedeni atlarla dört bir yana çekilen kişiler olmadığı için hapishane daha insani görülmüşse bugün hapishanede yaşanan ağır hak ihlalleri olmadığı için hapsetmenin alternatiflerini daha insani görülebilir. Ancak sürekli gözetlenme ve izlenme hissi de bir şiddet biçimidir²⁴⁸. Dolayısıyla hapishane gibi şiddet üreten bir kurumsallaşmaya alternatif olarak sürekli gözetim hissi veren mekanizmaların getirilmesi başka şiddet üretim mekanizmaları ile ikame etmek anlamına gelir. Ancak hapsetmenin alternatiflerini hapishaneden ayıran başka bir husus daha vardır. Hapishane de hüküm süren disiplinci iktidar sadece kapalı alanlarda işlerken (fabrika, okul, ordu) denetim gizli olarak her yerdedir. Bu da hapishanede üretilen şiddetin hapishane duvarlarıyla sınırlı kalırken hapsetmenin

²⁴⁷ **Martin Page**, Samuelli Beckett’a Göre Arıcılık, Sel Yayınları, Ekim 2015, s. 42.

²⁴⁸ **Çoban/Özarslan**, s. 113.

alternatiflerinin ürettiği şiddetin çok rahatlıkla her yerde üretilebileceği anlamına gelmektedir. Çalışma boyunca vurguladığımız üzere hapsedmenin alternatifleri olarak sunulan bu sistemler aslında hapishane mantığının modern çağa ve yeni dünya düzenine uygulanma biçimidir. Panoptikon’dan Post Panoptikon’a geçişte cezalandırma sahnesini hapishaneden çok daha büyük bir alana yaymaktır. Hapishanelerdeki gardiyanların rolünü hapsedmenin alternatiflerine maruz bırakılan kişilerin ailesine, komşularına, yakın çevresine vererek dışarıda bir gardiyan ordusu yaratmaktır. Diğer yandan tutuklama belli suçlar açısından yasakken²⁴⁹ hapsedmenin alternatifleri açısından henüz böyle bir sınırlama yoktur. Dolayısıyla ufak suçlarda dahi veya henüz soruşturma aşamasında olan dosyalarda dahi hapsedmenin alternatiflerine hükmetme şansı vardır. Bu da önce küçük ve orta çaplı suç eğilimleri ve daha ziyade hükümlülerin büyük çoğunluğunu yani hapishane nüfusundan çok daha büyük bir nüfusu hedef alır.

Bireylerin sürekli hareketlerini kodlamak, onları geçirimsiz bir görünürlük içinde tutmak, onların etrafında koskoca bir gözlem, kayıt ve notlandırma aygıt oluşturmak onlara ilişkin olarak biriken ve merkezileşen bir enformasyon meydana getirmek anlamına gelir. Burada artık “psşik anormallikler“, “kötülüğe eğilimli“, “uyumsuz“, “itaatkar“, “biate yatkın“ gibi tasnifler devreye girer ki bu da artık kişinin bedeninden ziyade ruhunu hedefleme anlamına gelir. Toplum bu tür tasniflerle karşı karşıya kalır ve sürekli gözetim hissi her yere yayılır. George Orwell’ın distopik romanı olan 1984²⁵⁰’te betimlediği insanın her türlü davranışı takip eden izleme gözetleme aygıtları artık her yerdedir. Hapsedmenin alternatifleri diye adlandırılan alternatifler de aslında hapishaneye ve hapishanenin ürettiği şiddet ve gözetime bir alternatif değil o şiddet ve gözetimi hapishane duvarlarının dışına çıkarıp sadece “suçluları” değil

²⁴⁹ CMK madde 100/4 e göre; Sadece adli para cezası gerektiren suçlarda ve hapis cezasının üst sınırı 2 yıldan fazla olmayan suçlarda tutuklama kararı verilemez.

²⁵⁰ **George Orwell**, 1984, (çev:**Bülent O. Doğan**), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2021.

tüm toplumu gözetim altına alarak gözetim toplumu adı da verilen Post Panoptikon dünya düzeninin bir parçası olarak değerlendirilebilir.

Peki “Başka bir dünya mümkün” derken bu dünyada hapisaneye veya alternatif olarak sunulan sistemlere yer olacak mı o yoksa olmayacak mı? Ömer Hayyam’ın rubailerinde teolojik iktidarın ceza aygıtına gönderme yaparak ifade ettiği “yaptığım kötülüğü kötülükle ödetirsen senin benden ne farkın kalır” vecesinde bildirilen ödetici, kısasa kısas mantığı ve karşıtına benzeşmesi öznenin kendisini dejenere etmez mi? Bu yüzden hem mevcut kapatılma ve ceza makinasının hiçbir pozitif sonuç üretmemesi tersine dünya genelinde suç oranlarının artması ile kendini gösteren kapatma stratejisinin akamete uğraması hem de insanlığın ortak değerlerine yaraşır alternatif çözüm arayışları bakımından kapatılma ve gözetim harici modeller ortaya koymak yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA

Alessandro Corda, “Sentencing and penal policies in Italy, 1985–2015: The tale of a troubled country”, *Crime and Justice*, 45(1), 2016.

Anthony Bottoms, Compliance and community penalties. In: Bottoms A, Gelsthorpe L, Rex S (eds) *Community Penalties: Change and Challenges*. Cullompton: Willan, 2001.

Anthony E Bottoms / John Pratt, *Intermediate Treatment and Juvenile Justice: Key Findings and Implications from a National Survey of Intermediate Treatment Policy and Practice*, HMSO, London, 1990.

Anthony Giddens, *Sosyoloji*, 1. Baskı, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2012.

Anthony Vass and Alan Weston, *Probation Day Centres As An Alternative to Custody: A Trojan Horse Examined*, *British Journal of Criminology*, vol. 30, no. 2, pp.189-206, 1990.

Anthony Vass, *Alternatives to Prison: Punishment, Custody and Community*, Sage, London, 1990.

Anton S. Makarenko, *Yaşam Yolu 1. Kitap*, (çev: Şemsa Yeğin), 4. Basım, Payel Yayınları, İstanbul, 2011.

Anton S. Makarenko, *Yaşam Yolu 2. Kitap*, (çev: Şemsa Yeğin), 4. Basım, Payel Yayınları, İstanbul, 2010.

Aysel Demir, “Panopticon ve Synopticon Geriliminde Özgürlük Paradoksu”, *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/307183>

Barış Çoban / Zeynep Özarslan, *Panoptikon: Gözün İktidarı*, 2. Baskı, Su Yayınları, İstanbul 2016.

Betül Sabahç1, “Sanal Ortamlarda Panoptikon Kavramı ve Gözetim Toplumu”, Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 13, Haziran 2023.

Bilgesu Çayır, Ceza Muhakemesinde Adli Kontrol, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Ceza Ve Ceza Usul Hukuku Bilim Dalı, Ankara 2021, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Bryan Gibson/Paul Cavadino , Introduction to the Criminal Justice Process, Waterside Press,Winchester, 2002.

Cemal Bali Akal, İktidarın İç Yüzü, Dost Kitabevi, Ankara 1998.

Center on Juvenile and Criminal Justice, Ağustos 2001, “*Widening the net in juvenile justice and the dangers of prevention and early intervention*”, Center on Juvenile and Criminal Justice.

Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Kuruluşu (CİSST), ‘2023 Yılı İnfaz Düzenlemesine Dair Görüşlerimiz’, https://cisst.org.tr/basin_duyurulari/2023-yili-infaz-duzenlemesine-dair-goruslerimiz/ (e.t: 13 Nisan 2024).

Christopher Harding, “‘The Inevitable End of a Discredited System’? The Origins of the Gladstone Committee Report on Prisons, 1895.” The Historical Journal, vol. 31, no. 3, 1988, ss. 591–608. JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/2639758>.

Committee on Valuing Community-Based, Non-Clinical Prevention Programs; Board on Population Health and Public Health Practice; Institute of Medicine. An Integrated Framework for Assessing the Value of Community-Based Prevention. Washington (DC): National Academies Press (US); 2012 Oct 29. 2, Community-Based Prevention. e.t: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK206935/>.

David Garland, The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society. University of Chicago Press, 2001.

David J. Rothman, The Discovery of the Asylum: Social Order and Disorder in the New Republic. Little, Brown and Company, 1971.

David J. Rothman, The Discovery of the Asylum: Social Order and Disorder in the New Republic. Little, Brown and Company, 1971.

David Lyon, Gözetim Çalışmaları, (çev. Ali Toprak) , Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2013.

David W. Garland, The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society, Oxford 2002.

Doğan Soyaslan, “Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların İnfaz Rejimleri”, İnfaz Hukukunun Sorunları Sempozyumu, 24/25.11.2000, Ankara.

Douglas B. Marlowe, Drug Court Review. National Drug Court Institute, 2010.

Duygu Çağlar Doğan, Hapis Cezasına ve İnfazına Seçenek Kurumlar, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara, 2020, Yayınlanmış Doktora Tezi.

Efe Baştürk, Panoptikon’dan Post Panoptikon’a Gözetimin Soykütüğü, saf 10- Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi (Siyaset Bilimi) Anabilim Dalı , Ankara, 2020, Doktora Tezi.

Elaine Freer, Deferred Sentencing, A review of practice, 2022.

Emre Çıtak, Bronislaw Malinowski’nin Yabancı Toplumda Suç ve Gelenek isimli kitabının kriminolojik analizi Antropoloji, <https://doi.org/10.33613/antropolojidergisi.880193>.

Fatma Karakaş Doğan, Cezanın Amacı ve Hapis Cezası, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Anabilim Dalı Kamu Hukuku Bilim Dalı, İstanbul 2009 (Yayınlanmış Doktora Tezi).

Ferda Keskin, Yok Etmenin Büyük Hazzı: Kapatılma, Spotify, Podfresh:hapishaNE? hapishaNE?,10 Mart 2022,

Francis T. Cullen, & Gendreau, “Assessing correctional rehabilitation: Policy, practice, and prospects”, Criminal justice, 3(1),2000, 299-370.

Friedrich Nietzsche, Ahlakın Soykütüğü Üstüne, (çev: Ahmet İnam), Say Yayıncılık, İstanbul, 2013.

Fyodr Mihayloviç Dostoyevski, Karamazov Kardeşler, (çev:Nihal Yalaza Taluy), 14. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.

Fyodr Mihayloviç Dostoyevski, Kumarbaz, (çev:Koray Karasulu), 2. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.

Fyodr Mihayloviç Dostoyevski, Öteki, (çev:Mazlum Beyhan), 17. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020.

Fyodr Mihayloviç Dostoyevski, Öteki, (çev:Tansu Akgün), 17. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020.

Fyodr Mihayloviç Dostoyevski, Yeraltından Notlar, (çev:Nihal Yalaza Taluy), 33. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020.

Galma Akdeniz, İktidarın Adaleti: Cezalandırma, Spotify, Podfresh:hapishaNE?, 4 Nisan 2022,
<https://open.spotify.com/episode/0sVpKMU4VmJsyYwDEOPmK1?si=b948iAxKSrWsbuin1pgW0A> (ET: 13 Nisan 2024).

George Orwell, 1984, (çev:Bülent O. Doğan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2021.

Hasan Kıvrıcık, ‘Hapishaneler, Mekanlar ve Şiddet Konsepti ’, Toplum ve Hekim Dergisi, Kasım-Aralık 2022 sayısı.

Henri Lefebvre, Mekanın Üretimi, (çev: Işık Ergüden) Sel Yayıncılık, 2. Baskı, Eylül 2014.

Hilal Dağdelen, Adli Kontrol Koruma Tedbiri, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Anabilim Dalı Kamu Hukuku Bilim Dalı İstanbul, 2019, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Howard Zehr, The Little Book of Restorative Justice, 2002.

Human Rights in the Administration of Justice: A Manual on Human Rights for Judges, Prosecutors and Lawyers, The Use of Non-Custodial Measures in the Administration of Justice, s. 371-396

Hüseyin İnce, Türk Ceza Hukukunda Kısa Süreli Hürriyeti Bağlayıcı Cezalara Seçenek Yaptırımlar, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul 2006 (Yüksek Lisans Tezi).

Işık Ergüden, ‘Örnek Bir Şiddet Mekanı: Hapishane’, Cogito, Sayı:6-7, Kış-Bahar Sayısı 1996.

Işık Ergüden, Hapishane Çağı: Kapatılan İnsan, Sel Yayıncılık , İstanbul 2017.

Jean Paul Sartre, Varlık ve Hiçlik: Fenomenolojik Ontoloji Denemesi (çev: Turhan Ilgaz /Gaye Çankaya Eksen), 4. Baskı, İthaki Yayınları, 2011.

Joan F. S. King, The Probation and After-Care Service, 3rd edition, 1969.

Joan Petersilia, Probation in the United States. Crime and Justice, 1998.

Joan Petersilia, When Prisoners Come Home: Parole and Prisoner Reentry. Oxford University Press, 2003.

Jonathan Simon, Governing Through Crime: How the War on Crime Transformed American Democracy and Created a Culture of Fear. Oxford University Press, 2007.

Judith Butler, (2005) Kırılğan Hayat, (çev: Başak Ertür), 1. Basım, Metis, İstanbul, 2005.

Judith Butler, Savaş Tertipleri, (çev: Şeyda Öztürk) YKY Yayıncılık, 2015.

Kathy G. Padgett, William D. Bales, Thomas G. Blomberg, Under Surveillance: An Empirical Test of the Effectiveness and Consequences of Electronic Monitoring. Criminology & Public Policy, 2006.

Kayıhan İel / Fsun Sokullu Akıncı / İzzet zgen / Adem Szer / Fatih Selami Mahmutoglu / Yener nver, İel Yaptırım Teorisi, İstanbul 2000.

Kelk, C. / Koffman, L / Silvis, J., Sentencing Practice, Policy, and Discretion in Fennell, P./ Harding, C. / Jörg, N. / Swart, B., (eds.) Criminal Justice in Europe: A Comparative Study, Clarendon Press, Oxford.

M. Kay Harris,, Moving into the new millennium: Toward a feminist vision of justice. Criminal Justice Ethics, 1995.

Mahmut Koca/ İlhan zlmez, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 15. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2022.

Martin Page, Samuel Beckett’a Göre Arıcılık, Sel Yayınları, Ekim 2015.

Mary Douglas, Kurumlar Nasıl Düşünür, İthaki Yayınları, 2016.

Mehmet Emin Artuk / Mehmet Emin Alşahin, “Hapis Cezalarının ve Cezaevlerinin Tarihi Gelişimi”, MÜHFHAD, Y. 2015, C. 21, S. 2., Mehmet Akif Aydın’a Armağan, ss. 297-338, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/272845> (ET: 14 Nisan 2024).

Mehmet Tunç “Adli Denetim, Tutuklamayı nleyici ve Giderici Tedbirler”, Adalet Dergisi, Sayı:6 , Ocak 2001.

Michael Tonry, Intermediate Sanctions in Sentencing Guidelines. National Institute of Justice, 1997.

Michel Foucault, Büyük Kapatılma, (ev: Işık Ergüden ve Ferda Keskin), 3. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011.

Michel Foucault, Deliliğin Tarihi, (çev: Mehmet Ali Kılıçbay) , 7. Baskı, İmge Yayınevi, Ankara 2017.

Michel Foucault, Discipline and punish: The birth of the prison. London: Allen Lane, 1977.

Michel Foucault, Hapishanenin Doğuşu, (çev: Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara, 1992.

Michel Foucault, Hapishaneye “Alternatifler”, (çev: Murat Erşen) , 1. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2017.

Michel Foucault, İktidarın Gözü, (çev: Işık Ergüden), 4. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015.

Mike Nellis “Electronic monitoring and the community supervision of offenders.” In: Bottoms A, Rex S, and Robinson G (eds.) Alternatives to Prison: Options for an Insecure Society. London: Willan Publishing, 2004.

Mike Nellis, Electronic Monitoring, Satellite Tracking, and the New Punitiveness in England and Wales, Crime, Law and Social Change, 2013.

Ministero della Giustizia, Alternative Measures to Detention, https://www.giustizia.it/giustizia/it/mg_2_3_1_4.page.

Mustafa Avcı, Hürriyeti Bağlayıcı Cezalara Seçenekler, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1994.

Mustafa Peköz, Küresel Dünyada ve Türkiye’de Cezaevleri, Vivo Yayınevi, İstanbul, 2021.

Ömer Faruk, Başkası Adına Konuşmanın Haysiyetsizliği, Genişletilmiş 2. Baskı, 6.45 Yayınları, İstanbul 2021.

Özen Kaya Göçmen, “Adli Kontrol Koruma Tedbirinin İnsan Hakları Işığında Değerlendirilmesi”, Ankara Üni. Hukuk Fak. Dergisi, 65 (4) 2016: 1749-1814, s.

1749-1814, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/621609> (ET: 14 08 2024).

Özkan Agtaş, Ceza ve Adalet, Metis, Temmuz 2017.

Öznur Sevdiren, Alternatives to Imprisonment in England Wales, Germany and Turkey: A Comparative Study, Universitat zu Köln, Yurtdışı Enstitu, Ceza ve Ceza Muhakemesi Ana Bilim Dalı Doktora Tezi.

Paulo Freire, Ezilenlerin Pedagojisi, (çev: Dilek Hattatoğlu/Erol Özbek), 4. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003.

Penal Reform International, Alternatives to Imprisonment in East Africa: Trends and Challenges, 2021.

Peter Hungerford-Welch, Criminal Litigation and Sentencing, Routledge, London, 2004.

Pyotr Alekseyeviç Kropotkin, Bir devrimcinin anıları II, 2. Baskı, Öteki Yayınevi, İstanbul, 2007.

Ramazan Ünal, Ceza Hukukunda Yaptırımın Uygulanması ve İnfazı Öncesi İmkanlar, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Kırıkkale, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Riemschneider, Kaspar K. “Prison and Punishment in Early Anatolia” Journal of the Economic and Social History of the Orient, vol. 20, no. 1, 1977, ss. 114–26, JSTOR, <https://doi.org/10.2307/3632053> (ET: 20 Ocak 2024).

Sena Elturan Gül, Kısa Süreli Hürriyeti Bağlayıcı Cezalar ve Hürriyeti Bağlayıcı Cezalara Seçenek Yaptırımlar, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Bilim Dalı, Mersin 2016 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Sevda Ağcakale, Ceza Mimarlığı, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2010 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Stanley Cohen, Visions of Social Control: Crime, Punishment and Classification. Polity Press, 1985.

Stephen J. Arnott / Eugene W. Holland / Paul Robert Patton / Eugene W. Holland / Michael Hardt / Jonathan L. Beller / Ali Akay Gilles Deleuze'de Toplum ve Denetim, (Çev: Barış Başaran), Bağlam Yayınları.

Steven Zane/ Daniel P. Mears, Who Deserves Diversion? A Theoretical Critique of Mitigation, Consequentialism, and the Juvenile Court. Journal of Contemporary Criminal Justice,. <https://0-doi-org.opac.bilgi.edu.tr/10.1177/10439862231189616>

Süheyl Donay, Türk Ceza İnfaz Hukuku, Beta Yayınları, İstanbul 2014.

Sulhi Dönmezer / Sahir Erman, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Genel Kısım, Cilt:II, 12. Basım, İstanbul 1999.

Sulhi Dönmezer/ Sahir Erman, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Cilt I, 14. Bası, Der Yayınları, İstanbul 2016.

Suzan Fairhead, Day Centres and Probation, Home Office Research Unit Paper No. 4, Home Office, London, 1981.

Tahir Ender Palalı, Hapis Cezasının ve Hapishanelerin Geçmişten Günümüze Gelişimi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Eskişehir 2023 (Yüksek Lisans Tezi).

Tapio Lappi-Seppälä, "Penal Policy in Scandinavia." Crime and Justice, vol. 36, no. 1, 2007.

The Advisory Council on the Penal System Non-Custodial and Semi-Custodial Penalties, HomeOffice, London, 1970.

The Code of Hammurabi, <https://avalon.law.yale.edu/ancient/hamframe.asp> (e.t: 27 Mayıs 2024).

Timur Demirbaş, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 13. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2018.

Timur Demirbaş, İnfaz Hukuku, 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, 2013.

Todd R. Clear, Imprisoning communities: How mass incarceration makes disadvantaged neighborhoods worse. Oxford University Press, 2009.

Türkiye Dil Kurumu: Sözlük, TDK Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/> (e.t: 14 Nisan 2024).

Veli Özer Özbek / Koray Doğan/Pınar Bacaksız, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 13. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2022.

Veli Özer Özbek, İnfaz Hukuku. (16. Baskı), Seçkin Kitabevi, Ankara 2023.

Victor E. Frankl, İnsanın Anlam Arayışı, (çev: Selçuk Budak), 22. Basım, Okuyan Us Yayınları.

Victor Hugo, Bir İdam Mahkumunun Son Günü, Türkiye İş Bankası Yayınları, 25. Basım, Haziran 2020.

Victor Hugo, Bir İdam Mahkumunun Son Günü, Türkiye İş Bankası Yayınları, 25. Basım, Haziran 2020.